

Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte
Latvijas Lietišķās valodniecības asociācija

VALODNIECĪBA UN TULKOJUMZINĀTNE
RECENZIJU ŽURNĀLS

NR. 1

Ventspils 2017

ISBN 978-9984-648-68-2

Izdots ar Ventspils pilsētas domes finansiālu atbalstu.

Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte.

Latvijas Lietišķās valodniecības asociācija.

Valodniecība un tulkojumzinātne : recenziju žurnāls, Nr. 1. Ventspils, 2017, 96 lpp.

Atbildīgā redaktore:

EGITA PROVEJA (Ventspils)

Literārie redaktori:

ANITA HELVIGA (Liepāja) (teksti latviešu valodā)

GUNTARS DREIJERS (Ventspils) (teksti angļu valodā)

EGITA PROVEJA (Ventspils) (teksti krievu valodā)

Redakcijas adrese:

Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte

Inženieru iela 101, Ventspils, LV-3601

Kontakti: recenziju.krajums@gmail.com

Iespiests SIA "IBC Print Baltic"

© Ventspils Augstskola, 2017

© Latvijas Lietišķās valodniecības asociācija, 2017

Saturs

PRIEKŠVĀRDS	5
Bender, Reet. <i>Oskar Masing und die Geschichte des Deutschbaltischen Wörterbuchs</i>. Tartu : Tartu University Press, 2009 (= Dissertationes Philologiae Germanicae Universitatis Tartuensis 6). 444 lpp. ISSN 1406-6270; ISBN 978-9949-19-215-1; 978-9949-19-216-8 (PDF)	
DZINTRA LELE-ROZENTĀLE	7
Bourdieu, Pierre. <i>Price Formation and the Anticipation of Profits. Language and Symbolic Power</i>. Tulkojis Gino Raymond, Matthew Adamson. Redaktors John B. Thompson. Cambridge : Polity Press, 2014. 302 lpp. ISBN 978-0-7456-0097-0	
GUNTARS DREIJERS	17
Koškins, Igors; Stoikova, Tatjana. <i>Bulgāru-latviešu vārdnīca. Българско-латвийски речник</i>. Ventspils : Ventspils Augstskolas Lietišķās valodniecības centrs, 2010. 344 lpp. ISBN 978-9984-648-14-9	
INETA BALODE	23
Koškins, Igors; Stoikova, Tatjana. <i>Bulgāru-latviešu vārdnīca. Българско-латвийски речник</i>. Ventspils : Ventspils Augstskolas Lietišķās valodniecības centrs, 2010. 344 lpp. ISBN 978-9984-648-14-9	
ЗОЯ ШАHOBA	36
<i>Latviešu emigrantu kopienas. Cerību diaspora. Zinātniskā redaktore un ievada autore Inta Mieriņa. Autori Jānis Buholcs, Māris Goldmanis, Mihails Hazans, Iveta Jurkāne-Hobein, Mārtiņš Kaprāns, Rita Kaša, Ieva Kārklīņa, Evija Kļave, Ilze Koroleva, Inta Mieriņa, Andris Saulītis, Laura Sūna, Inese Šūpule, Aivars Tabuns. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015. 240 lpp. ISBN 978-9934-506-33-8</i>	
INETA STADGALE	38

Siliņa-Piņķe, Renāte. <i>Rīgas spātmittelaltherliche Personennamen</i>. Hamburg : Baar, 2014. 220 lpp. ISSN 1618-7636, ISBN 978-3-935536-07-3	
DZINTRA LELE-ROZENTĀLE	50
<i>Proceedings of the 6th Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation. TRANSLATION, QUALITY, COSTS</i>. Edited by Gunta Ločmele, Andrejs Veisbergs. Rīga : The University of Latvia Press, 2014. 120 lpp. ISBN 978-9984-45-863-2	
VITA BALAMA	57
<i>Valodu apguve: problēmas un perspektīva : zinātnisko rakstu krājums, XI</i>. Liepāja : LiePA, 2015. 165 lpp. ISSN 1407-9739	
<i>Valodu apguve: problēmas un perspektīva : zinātnisko rakstu krājums, XII</i>. Liepāja : LiePA, 2016. 173 lpp. ISSN 1407-9739	
INGA LAIZĀNE, INGA ZNOTIŅA	64
<i>Vārdnīcas un valoda: Valsts valodas komisijas raksti, 7. sēj.</i> Redaktori Juris Baldunčiks, Andrejs Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015. 175 lpp. ISBN 978-9984-879-87-1	
AGNESE DUBOVA	70
Vaškevičienē, Lina; Kutanovienē, Elvyra; Valančiauskienē, Aušra. <i>Pažiūrēk! Paklausyk! Pasakyk!</i> Vilnius : Vilniaus universitetas, 2015. 131 lpp. ISBN 978-609-437-287-2	
INGA ZNOTIŅA	77
Zauberga, Ieva. <i>Tulkošanas teorija profesionāliem tulkiem un tulkotājiem : izdevums latviešu valodā</i>. Rīga : LU Humanitāro zinātņu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa, 2016. 168. lpp.	
EGITA PROVEJA	82
ZIŅAS PAR RECENZIJU AUTORIEM	92
SATURISKIE UN FORMĀLIE NORĀDĪJUMI RECENZIJU IZSTRĀDEI	94

Priekšvārds

Mūsdienās arvien vairāk pieaug dažādiem valodniecības, tostarp – tulkojumzinātnes, jautājumiem veltīto publikāciju skaits, nereti rosinot jautājumu: *Quo vadis*, valodu pētniecība? Tādēļ izdevuma „Valodniecība un tulkojumzinātne : recenziju žurnāls” veidotāji ir izvirzījuši mērķi – ar recenziju starpniecību informēt lasītājus par Latvijā un ārvalstīs tapušiem aktuāliem valodniecības un tulkojumzinātnes pētījumiem. Tādā veidā, no vienas puses, būs iespējams atspoguļot zinātniskajā diskursā valdošās pētniecības attīstības tendences. No otras puses, šāds recenziju žurnāls palīdzēs rosināt Latvijas un ārvalstu lingvistu zinātnisko diskusiju. Līdz ar to šāds žurnāls uzskatāms gan par orientieri aktuālo valodniecības un tulkojumzinātnes pētniecības jautājumu jomā, gan par atvērtu forumu diskusijām.

Recenziju žurnāla izdevēji – Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte sadarbībā ar Latvijas Lietišķās valodniecības asociāciju – ar nolūku ir izvēlējušies līdzās dažādiem valodniecības apakšnozaru jautājumiem jo īpaši izcelt tulkojumzinātnei kā patstāvīgu disciplīnu. Šādā veidā tiek akcentēts tās īpašais, starpdisciplinārais statuss, kas jau ilgāku laiku ārvalstīs ir atzīts arī zinātnes nozaru klasifikācijā, to izdalot kā patstāvīgu zinātnes nozari. Turklāt tas ļauj aptvert plašu valodu un kultūras kontaktu pētniecisko jautājumu spektru, sniedzot interesentiem ieskatu jaunāko zinātnisko pētījumu tendenču daudzveidībā un dažādībā.

Ar gandarījumu var secināt, ka recenziju žurnāla pirmais izdevums nāk klajā ar plašu valodniecības un tulkojumzinātnes pētniecisko jautājumu loku, atklājot šo disciplīnu daudzšķautņainību. Recenzijas veltītas pētījumiem par leksikogrāfijas, terminoloģijas, sociolingvistikas, onomastikas, valodu apguves un tulkojumzinātnes jautājumiem. Žurnālā recenzēti gan sinhroniskās, gan diahroniskās valodniecības pētījumi. Atšķirīgi ir arī analizēto publikāciju izdevumi – recenziju autori aplūkojuši gan monogrāfijas, gan zinātnisko rakstu krājumus, gan vārdnīcas, gan mācību līdzekļus.

Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte un Latvijas Lietišķās valodniecības asociācija izsaka pateicību recenziju autoriem par ieguldīto darbu žurnāla pirmā izdevuma tapšanā. Pateicamies Ventspils pilsētas domei par finansiālo atbalstu recenziju žurnāla izdošanā. Visbeidzot, bet ne mazāk svarīgi – paldies lasītājiem par interesi, aicinām pievienoties recenziju autoru pulkam turpmākajos žurnāla numuros!

*Dr. Egita Proveja
Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte
Latvijas Lietišķās valodniecības asociācija*

Bender, Reet. *Oskar Masing und die Geschichte des Deutschbaltischen Wörterbuchs*. Tartu : Tartu University Press, 2009 (= *Dissertationes Philologiae Germanicae Universitatis Tartuensis* 6). 444 lpp. ISSN 1406-6270; ISBN 978-9949-19-215-1; 978-9949-19-216-8 (PDF)

DZINTRA LELE-ROZENTĀLE

Ventspils Augstskola
dzintra.lele-rozentale@venta.lv

Tartu Universitātes docētājas Rētas Benders (*Reet Bender*) pirms 7 gadiem aizstāvētā un Tartu Universitātes izdevniecībā publicētā disertācija šim apskatam nav izvēlēta nejauši. Tam ir vairāki iemesli: pirmkārt, tā ir pētījuma ciešā saistība ar Latviju, arī ar latviešu valodu; otrkārt, tā pārliecība, ka darba galvenā persona – vācbaltu leksikogrāfs Oskars Māzings (*Oskar Masing*) – un viņa veikums Latvijas valodniecības vēsturē un pētniecībā pelnījis daudz nozīmīgāku vietu nekā līdz šim tas atvēlēts. Starpkaru periodā un Otrā pasaules kara sarežģītajos apstākļos O. Māzinga veiktā darba rezultāts un tā turpinājums ir vērtīgs ieguldījums ne tikai reģionālajā vācu, bet arī Igaunijas un Latvijas valodniecībā. Šobrīd Igaunijā top elektroniskā vārdnīca *Baltisaksa-saksa-eesti-lāti sõnaraamat* (BSELS), kurā līdzās vācbaltu vārdiem būs arī vācu, igauņu un latviešu valodas atbilstmes. Balstoties uz šiem apsvērumiem, šķiet mērķtiecīgi veikt R. Benders darba detalizētāku apskatu, īpašu vērību veltot ar Latviju saistītajām lappusēm un faktiem, jo vācu valodā publicētā monogrāfija šodien diemžēl nenasniedz pietiekami plašu potenciāli ieinteresēto lasītāju loku.

R. Benders monogrāfija – 2009. gadā Tartu Universitātē aizstāvētā disertācija *PhD* grāda iegūšanai – sastāv no 5 pamatnodaļām, kuras ievada īss kopsavilkums par dažādiem ar pētījumu saistītiem jautājumiem. R. Bendere raksta par O. Māzingu un viņa darbu pie vācbaltu vārdnīcas un tās turpinājumu (8–9)¹, par avotu un historiogrāfijas jautājumiem, sevišķi uzsverot pievēršanos vācbaltu valodas pētniecībai Igaunijā un Latvijā, kā arī par plašu pētniecībā izmantoto materiālu spektru privātajos arhīvos, Kārļa Širrena biedrības arhīvā un bibliotēkā Līneburgā, Herdera institūta (Mārburga) un Mārburgas Universitātes Vācu valodas atlanta krājumos, kā arī Latvijas un Igaunijas vēstures arhīvu fondos. Ievaddaļas nobeigumā ir formulēts pētījuma mērķis – veikt zinātnes vēsturē balstītu O. Māzinga dzīves gājuma un vācbaltu vārdnīcas vēstures atspoguļojumu, ņemot par fonu vācbaltu vēsturi Igaunijā un Latvijā un tādējādi paglābjot no aizmirstības nozīmīgu kopīgās vācbaltu, igauņu un latviešu kultūras un zinātnes vēstures posmu (19). Tāpat kā uz

¹ Šeit un turpmāk iekavās norādītas lappuses, uz kurām dota atsauce aplūkojamajā darbā.

Igauniju, arī uz Latviju var attiecināt R. Benders norādi par nepieciešamību vārdnīcu skatīt kā lingvistisku un kultūrvēsturisku pagātnes fenomenu un vienlaicīgi arī kā Baltijas kultūras un zinātnes vēstures posmu (19).

Darba pirmā nodaļa „Vācieši un vācu valoda Baltijā” (*Deutsche und deutsche Sprache im Baltikum*) (21–62) ieskicē Igaunijai un Latvijai kopīgo septiņsimtgadīgo Baltijas vācvalodīgo vēsturi, pievēršoties vairāk, tā saucamajai, literātu kārtai (*Literatenstand*) – akadēmiski izglītotajam vācu iedzīvotāju slānim – un 19. gadsimtam – laikam, kad aktīvi darbojās dažādas apvienības. R. Benders uzmanība pievērsta divām šādām apvienībām, kam turpmāk bija nozīmīga loma analizētās vārdnīcas kontekstā – Igaunijas zinātniskajai biedrībai Tērbatā (*Die Gelehrte Estnische Gesellschaft / Õpetatud Eesti Selts*, dibināta 1838. gadā Tartu) un Vēstures un senatnes pētniecības biedrībai Rīgā (*Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga*).

1834. gadā Rīgā dibinātā Vēstures un senatnes pētniecības biedrība nodarbojās ar plašu Baltijas vēstures jautājumu spektru, tai bija liela bibliotēka, un tā izdeva zinātniskās publikācijas divās sērijās: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde* un *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*. Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas ar šīs biedrības vārdu saistās arī publikācijas par valodu, jo viens no tās vadošajiem biedriem Hermanis fon Brīnings (*Hermann von Bruiningk*) bija arī vācbaltu vārdnīcas iniciators (32).

Baltijas vācu valodas raksturojumu R. Bendere iesāk ar pētnieciskajā literatūrā un publicistikā sastopamajiem dažādajiem nosaukumiem, kas apliecina jautājuma daudzšķautnaino dabu. Blakus apzīmējumam *Baltisch* ‘baltu’, kas skaidrots, balstoties uz vācbaltu izcelsmes valodnieka Wolfganga Laura (*Wolfgang Laur*) 1972. gada publikāciju² par vārdu *Baltisch* un *Balten* izcelsmes hipotēzēm un daudzveidīgo lietojumu laika gaitā, tiek minēta virkne dažādos laika posmos literatūrā sastaptu apzīmējumu. Sākot ar 18. gadsimtu, Baltijas vācu valodas variants vai tam tipiskā leksika tiek dēvēta par *livländische Provinzialismen, die deutsche Sprache in den russischen Ostseeprovinzen, in Livland, Estland oder Kurland, Kurländisches, Estländisches Deutsch, unser baltisches Deutsch, Baltisch, die deutsche Sprache in den Ostseeprovinzen, Baltendeutsch, baltisches Deutsch*. R. Bendere norāda uz apzīmējumu lietojuma maiņu O. Māzinga darbos no *Deutschbaltisch, Deutsch-baltisch* vai *baltisches Deutsch* vārdnīcas sākumposmā uz *Baltendeutsch* beigu periodā. Šis nosaukums kopā ar *Baltendeutsche* ‘baltvācieši’ sevišķi izplatījās kopš 1933. gada (35–36).

²Šeit un turpmāk minēto publikāciju bibliogrāfiskos datus sk. literatūras sarakstā (Balode, Lele-Rozentāle, 2016).

Pēckara periodā salikteņa *Baltendeutsche* vietā vēsturnieku publikācijās parādījās *Deutschbalten*, taču attiecībā uz valodu saglabājās arī apzīmējums *Baltendeutsch*. Jāatzīmē, ka arī latviešu valodā vēsturei veltītajā literatūrā, acīmredzot vācu valodas ietekmē, vērojama šā apzīmējuma maiņa – no *baltvācieši* uz *vācbaltieši*. R. Bendere sniedz samērā plašu ieskatu šā salikteņa lietojumā un diskusijā par tā piemērotību, kā arī pievēršas sociolingvistiski interpretētajam Baltijas vācu valodas aprakstam, sākot ar 18. gadsimta otro pusi, ar Rīgas Domskolas rektora Johana Gothelfa Lindnera publikācijām, kurās iekļauta arī lejasvācu un latviešu valodas ietekme vācu valodā. Apskatīta tiek arī Augusta Vilhelma Hūpeļa (*August Wilhelm Hupel*) 1795. gadā izdotā reģionālās leksikas vārdnīca, kā arī virkne citu leksikogrāfisku izdevumu un publikāciju par Baltijas vācu valodas, galvenokārt – sarunvalodas, īpatnējo, no citiem vācu reģionālajiem variantiem atšķirīgo raksturu. Uzmanība ir pievērsta arī tādām valodas eksistences formām kā *Kleindeutsch* ‘mazvācu valoda kā sociāli zemāko slāņu valoda, kas bagāta ar aizguvumiem’ un *Halbdeutsch* ‘pusvācu valoda, t. i., vācu valoda to pilnībā nepārvaldošo igauņu vai latviešu lietojumā’, kas pētniecībā nereti ir visai neskaidri definētas. Reģionalitātes tēma tiek izsekota līdz pat 20. gadsimta pirmajai pusei, noslēdzot to ar Konrāda Hentriha (*Konrad Hentrich*) pētniecības atziņām, kas rezultējas valodu kontaktu rosinātas un atbalstītas izrunas specifikas apskatā (62).

Darba otrā nodaļa „Oskars Māzings – Baltijas literāts” (*Oskar Masing – ein baltischer Literat*) veltīta O. Māzinga dzīves un darba gājumam starpkaru periodā, kas tiešā veidā saistās ar Rīgu (63–123). Igauņu pusē dzimušais Oskars Māzings (*Oskar Hugo Georg Masing*, 1874–1947), kura ģimenes saknes ir visai neskaidras (literatūrā ir diskutēts par igauņu, zviedru un, protams, vācu līniju), dzimis Sāmsalā (vēsturiski *Ösel*), taču drīz vien ģimene pārceļas uz Tērbatu (vēsturiski *Dorpat*), kur O. Māzings 1893. gadā ar zelta medaļu beidz ģimnāziju un tajā pašā gadā uzsāk medicīnas studijas Tērbatas Universitātē (1893–1895). Iesaistoties studentu korporācijā *Fraternitas Rigensis*, O. Māzings iepazīstas ar savas nākamās sievas Luīzes Sticinskas (*Louise Sticinsky*) brāli, un tā aizsākas viņa turpmākā saistība ar Latviju, sevišķi ar Rīgu. 1895. gada beigās medicīnas studijas tiek pārtrauktas, un O. Māzings dodas uz Kurzemi un Vidzemi, kur pavada vairākus gadus (līdz pat 1902. gadam), strādājot dažādās vietās par mājskolotāju. 1903. gadā O. Māzings pārceļas uz Leipcigu, pievēršas filoloģijas studijām un 1906. gadā aizstāv doktora disertāciju par tēmu *Serbische Trochäen. Eine Stiluntersuchung*. Rīgā nokārtojis ģimnāzijas skolotājiem nepieciešamo eksāmenu, O. Māzings divus turpmākos gadus (1906–1908) pavada Tērbatā Cēdelmaņa ģimnāzijā (*Zedelmannsches Gymnasium*) un citās skolās, taču pēc apprecēšanās 1908. gada 20. novembrī O. Māzinga darbība turpinās Rīgā. No

1908. gada līdz 1914. gadam O. Māzings pasniedz vācu un latīņu valodu Hugo Elca (*Hugo Eltz*) privātģimnāzijā, strādājot vienlaicīgi arī vairākās citās skolās, vienu no tām viņš arī vada – Hartmaņa augstāko meiteņu skolu (*Höhere Töchterschule von Hartmann*) no 1918. gada līdz 1920. gadam. Kā norāda R. Bendere, šāda rīcība nebūt nebija retums, jo, tikai daudz strādājot, skolotājs varēja nodrošināt savam stāvoklim atbilstošu dzīves veidu (86). Tolaik O. Māzings publicē tajā laikā populāru mācību līdzekli „Vācu literatūras vēstures avoti skolai” (*Quellenbuch für den Unterricht in der Deutschen Literaturgeschichte*), kā arī nelielus sacerējumus par dažādām literatūras jomā aktuālām tēmām. Šā perioda apraksts ir izvērsts, bagāts ar atsaucēm uz izmantotajiem avotiem un līdz ar to rosinošs arī starpkaru perioda izglītības vēstures pētniecībai.

Divās apakšnodaļās R. Bendere pievēršas gan detalizētam Māzingu ģimenes dzīves aprakstam Rīgā pirms Pirmā pasaules kara un kara laikā, gan 1918.–1919. gadam Rīgā, gan laikam pēc Latvijas un Igaunijas Republikas nodibināšanas, gan arī O. Māzings kā augstskolas docētāja darbībai Rīgas politehnikumā (1912–1915), Baltijas Tehniskajā augstskolā (1918), Latvijas Augstskolā (1919–1922) un no 1921. gada – Herdera institūtā. O. Māzings darba gaitu aprakstu R. Bendere ilustrē ar citātiem, laikabiedru atmiņām, tādējādi atklājot Rīgas un Latvijas izglītības un kultūras vēsturē maz zināmas lappuses. Balstoties uz Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem, R. Bendere izseko Herdera institūta filoloģisko studiju piedāvājumam. O. Māzings pienākumos ietilpa literatūras docēšana un metodiski orientēti vingrinājumi zinātnisko referātu metodikā un praksē, kā arī viduslejasvācu tekstu lasīšana filologiem un vēsturniekiem.

Galvenā R. Benders monogrāfijā ir trešā nodaļa ar nosaukumu „Vācbaltu dialekta vārdnīca” (*Deutschbaltisches Dialektwörterbuch*). Tajā iekļautas ievadnodaļas par dialektoloģiju un dialektogrāfiju, kā arī detalizētāk aplūkota vācu dialektogrāfija, vācbaltu vārdnīcas sastādīšanas darbu uzsākšana Rīgā un Tartu, vācbaltu leksikogrāfijā pazīstamais *vārdnīcu strīds* (*Wörterbuchstreit*) un arī vārdnīcas sastādīšanas turpinājums Rīgā līdz 1939. gadam (124–199).

Vācijā jau 1913. gadā bija nodibināta apvienība, kura, rīkojot leksikogrāfu konferences, organizēja arī dialektogrāfijas darbu. R. Bendere min (127) apvienību (*Kartell*), kurā 1932. gadā bija aptvertas 40 dialektu vārdnīcas, starp tām arī „Vācbaltu vārdnīca” – (*Deutsch-)Baltisches Wörterbuch, Dr. Oskar Masing, Riga*). Vārdnīcu izstrādi finansiāli atbalstīja 1920. gadā dibinātā Vācijas pētniecības apvienība (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*). Starpkaru periods, sevišķi 30. gadi, ir dialektu pētniecības uzplaukums, un tam ir dažādi iemesli. Tā ir gan esošo dialektu

pakāpeniska izzušana un vēlme saglabāt informāciju par tiem nākamajām paaudzēm, gan arī plaši izplatītā interese par vēsturi un arhaismiem.

Interese par reģionālo savdabību, arī valodas īpatnību, ir raksturīga tā laika vācbaltu (sarun-)valodai veltītajām publikācijām. Daļēji tas saistīts ar vācbaltu minoritātes statusu jaundibinātajā Igaunijas Republikā un Latvijas Republikā un centieniem stiprināt identitāti, pievēršoties valodnieciskajiem jautājumiem. Tiesa, šis process aizsākās pirms Pirmā pasaules kara, jau 1911. gadā vācu biedrībām Baltijā tika izsūtītas aptaujas lapas ar rosinājumu piedalīties etnogrāfisku materiālu vākšanā. Jautājumu klāsts bija visai plašs, un valoda tajā ieņēma nozīmīgu vietu. Tā, piemēram, pirmajā sadaļā, kas tā arī saucās – *Sprache* ‘valoda’ – tika jautāts par apzīmējumiem, kas skar visdažādākās dzīves sfēras: ģimeni, ēdienu, apģērbu, izskatu, uzvedību, emocionālo un fizisko stāvokli, krāsas, finanses, mērus, svarus, ar ticību saistītās sfēras, sociālās un amatu grupas, studentu valodu, dažādus sadzīves un darba rīkus, jokus, kāršu spēli, mūziku un dejas, veselības stāvokli, rakstura iezīmes, darbību, sveicienus, pejoratīvo leksiku, kristītos vārdus, pastiprinājuma vārdus, laika un telpas noteikšanu, novirzes locījumu, vietniekvārdu, prepozīciju, darbības vārdu formu, lietvārdu dzimtes lietojumā u. c. Vaicāts tika arī par minēto vārdu izplatību. R. Bendere norāda uz valodiski orientēto jautājumu klātbūtni arī citās sadaļās, piemēram, jautājot par sakāmvārdiem un izteicieniem, kuros minēti dzīvnieki, par izteicieniem attiecībā uz laika apstākļiem, par koku un augu nosaukumiem, par apzīmējumiem saistībā ar ogu lasīšanu, par senajiem kapu un māju uzrakstiem, par uzrakstiem uz dažādiem rīkiem, par pirkšanas, pārdošanas un maiņas darījumiem, kā arī par senāko tiesību formulām, par onomatopoētiskiem apzīmējumiem u. c. Prasītais jautājumu loks bija ļoti plašs, un atsaucība, iespējams, tieši šā iemesla dēļ bijusi ne visai liela (136–137).

Materiālu vākšana aktivizējās tikai pēc 1918. gada, un šajā procesā liela loma bija jau minētajām Igaunijas un Latvijas biedrībām. Latvijas pusē valodas materiāla vākšanu sākotnēji vadīja Hermanis fon Brīnings, bet 1922. gadā pēc viņa ieteikuma šo darbu turpināja O. Māzings, kuram tas kļuva par mūža darbu (*Lebenswerk*). R. Bendere izseko vārdnīcas tapšanas pirmsākumiem, kas sekoja pēc H. Brīninga referāta nolasīšanas Rīgas Vēstures un senatnes pētniecības biedrības sēdē 1920. gadā, kurā viņš aicināja paglābt no aizmirstības senatnīgos vārdus un rosināja, lai šis uzdevums kļūtu ne tikai par vienas biedrības, bet gan plašākas ieinteresēto pētnieku iesaistīšanās (139). Šim uzdevumam tiek dibinātas divas komisijas: Igaunijā šī komisija kopš 1920. gada ir Igaunijas Zinātniskās biedrības paspārnē, savukārt Latvijā 1921. gadā dibinātā komisija darbojas pie Vēstures un senatnes pētniecības biedrības. Igaunijā vārdnīcas projektu uzsāka Makss Fāsmers (*Max Vasmer*)

un Leonhards Māzings (*Leonhard Masing*), bet jau 1921. gadā šo pienākumu uzņēmas šveiciešu izcelsmes Tartu Universitātes vācu valodas un literatūras profesors Vilhelms Vīgets (*Wilhelm Wiget*). Latvijas pusē 1921. gadā izveidotajā vācbaltu vārdnīcas komisijā darbojās jau pieminētais Hermanis fon Brīnings, Nikolauss Bušs (*Nikolaus Busch*), Edīte Kurca (*Edith Kurtz*), Oskars Māzings un Kārlis fon Šterns (*Karl von Stern*). Rīgas komisija 1922. gadā nodibināja kontaktus ar Ferdinandu Vrēdi (*Ferdinand Wrede*), kurš vadīja vācu dialektu vārdnīcu izstrādes centru Mārburgā, un jau 1923. gadā Minsterē leksikogrāfu konferencē O. Māzings pārstāvēja vācbaltu vārdnīcu. R. Bendere norāda uz Latvijas Valsts vēstures arhīvā Vēstures un senatnes pētniecības biedrības fondos saglabātajiem aptaujas lapu paraugiem, kas atklāj aptaujāto tēmu spektru (145–146) un sniedz ieskatu abu komisiju darbības sākumposmā, uzsverot rezultatīvo Rīgas komisijas darbu salīdzinājumā ar Tartu komisijas darbību, ko, iespējams, kavēja komisijas vadītāju maiņa un nepieciešamība no Šveices nākušajam V. Vīgetam apgūt jauno jomu. R. Bendere atspoguļo arī Baltijas leksikogrāfijas vēstures mazāk patīkamās lappuses, izsekojot sarežģītajām attiecībām starp Tartu komisiju un Rīgas komisiju, proti, starp W. Vīgetu un O. Māzingu, kas pazīstams kā *vārdnīcu strīds* (*Wörterbuchstreit*). Šis vārdnīcu strīds sākās ar V. Vīgeta kritisko atsaukumi par O. Māzinga publikāciju *Niederdeutsche Elemente in der Umgangssprache der baltischen Deutschen*, kas 1926. gadā nāca klajā Herdera institūta izdotajā sērijā *Abhandlungen des Herder-Instituts zu Riga* (2. sēj., Nr. 4). V. Vīgets gan uzslavēja O. Māzinga čaklumu materiālu vākšanā, taču pārmeta, ka autors nav konsultējies ar speciālistiem un viņa teorētiskais pamatojums tādējādi neesot zinātniski argumentēts, publikācija kopumā radot vācu lasītājam nepareizu priekšstatu par Baltijas vācu sarunvalodu un tās izveidošanos (152–153). Tas bija ilgāka konflikta sākums. R. Bendere min arī cita rakstura atsauksmes, piemēram Valtera Mickas (*Walther Mitzka*) visumā pozitīvi vērtēto recenziju. Arī citi recenzenti, neskatoties uz kritiskajām piezīmēm, ir savos vērtējumos stipri pozitīvāki. Turpretim V. Vīgeta recenzija ir iznīcinoša, netrūkst pat tādas piezīmes kā *dilettantischer Versuch* ‘diletantisks mēģinājums’. V. Vīgeta negatīvā attieksme nepaliek bez atbildes, tai seko O. Māzinga reakcija, ar piemēru palīdzību atspēkojot kritiku un norādot uz nepietiekamu argumentāciju tajā. Šo strīdu visā tā attīstības gaitā R. Bendere ir attēlojusi ar daudziem citātiem no vēstulēm un publikācijām. Strīdā iesaistījās arī H. Brīnings, paziņojot, ka viņš uzsāk pret profesoru V. Vīgetu asu polemiku (156), kas rezultējās attiecību saasinājumā starp abām komisijām un tās pārstāvošajām biedrībām, ieskaitot valodiskā materiāla īpašuma tiesību jautājumu. Vārdnīcu strīdā netrūkst arī traģisku momentu. 1927. gada 30. maijā mūžībā aiziet H. Brīnings – vārdnīcas iniciators un aktīvs atbalstītājs,

Leipcigas Universitātes goda doktors, Baltijas vēstures pētniecības biedrību goda loceklis –, atstājot uz sava rakstāmgalda nepabeigtu, daļēji korigētu 12 lappušu garu vēstuli, kas adresēta Igaunijas Zinātniskās biedrības prezidentam Vestrēnam-Dollam (*Westrén-Doll*) un kurā ir runa par izveidojušos konfliktu (159).

1932. gadā V. Vīgets atstāj Tartu un atgriežas Šveicē, darbs pie vārdnīcas turpinās galvenokārt Rīgā. R. Bendere to skaidro ar abu biedrību atšķirīgo etnisko un interešu dominanci – Igaunijas biedrībā vadība nonāca igauņu akadēmisko aprindu ietekmē, Latvijā savukārt Vēstures un senatnes pētniecības biedrība saglabāja savu vācisko un vācvalodīgo raksturu (168).

Latvijas Valsts vēstures arhīva un publikāciju materiāli ļauj R. Benderei detalizēti izsekot O. Māzinga reģionālās leksikas vākuma gaitai, kas notiek ciešā sadarbībā ar Mārburgas Vārdnīcu centru un F. Vrēdi. No Mārburgas O. Māzings saņem aptaujas lapas, kas atspoguļo arī sinonīmiju. Papildinātas ar viņa paša jautājumiem par atsevišķu izteicienu ģeogrāfisko izplatību, tās tiek izsūtītas vācu skolām Latvijā un Igaunijā. Pēc tam šie materiāli tiek kopēti, bet oriģināli nosūtīti uz Mārburgu. Diemžēl, kā secina R. Bendere, tie Mārburgā nav atrodami (171). R. Bendere apraksta arī sarežģīto finansiālo situāciju, kurā tiek veikta materiālu vākšana un sevišķi – publikāciju gatavošana. Atbalsts saņemts no dažādiem avotiem Rīgā, ieskaitot valsts atbalstu mazākumtautību likuma ietvaros, arī no Zviedrijas. R. Bendere papildina ieskatu par O. Māzinga rūpēm vārdnīcas darba finansiālajā ziņā, par viņa ģimenes dzīvi 30. gadu Rīgā, raksturojot to kā finansiāli sarežģītu, bet kultūras ziņā ļoti rosīgu. Šis raksturojums, kas balstīts vācvalodīgajos vēstures avotos, ir interesants papildinājums Rīgas starpkaru kultūras dzīves apskatam.

Darbs pie vārdnīcas, neskatoties uz nepieciešamību pievērsties blakus peļņas darbiem, izvērsās ļoti produktīvs. 1927. gadā O. Māzinga rīcībā bija 43 000 vārdu kartīšu, bet 1939. gadā to skaits jau ir sasniedzis 100 000. Tā kā vārdnīcas publicēšanai pietrūka finanšu līdzekļu, tad izeja atrasta plašāku tematisku publikāciju gatavošanā. Vārdnīcas sastādīšana bija cieši saistīta ar etnogrāfisko ziņu vākšanu, tādēļ klajā nāk tādas publikācijas kā, piemēram, *Aus der Backstube*, kurā ne tikai apkopoti dažādi maizes veidu apzīmējumi, bet arī aprakstītas tradicionālas ar maizi saistītas jomas, piemēram, tipiskās maizes formas, maize tradicionālajā tautas valodas lietojumā un ticējumos u. tml. R. Bendere pievērš uzmanību un apraksta plašāk 30. gados izdotos garākos O. Māzinga sacerējumus ar etnogrāfisku raksturu, piemēram, par tautasdziesmām. Apskatīta tiek viena no populārākajām publikācijām – Valentīna Kiparska (*Valentin Kiparsky*) darbs *Fremdes im Baltendeutsch* (1936), kura tapšanā V. Kiparskis ir izmantojis arī O. Māzinga krājumu (190–194). Šis apraksts ir ieskats leksikogrāfijas un valodu kontaktu pētniecības

vēsturē Latvijā un Igaunijā, tam turpinājums R. Benderes apskatā ir Ēriha Kobolta (*Erich Kobolt*) *Kleines estnisch-deutsches Wörterbuch* (1942/1988) un Elizabetes Sellas (*Elisabeth Sell*) vārdnīca *Eesti-saksa sõnaramat / Estnisch-deutsches Wörterbuch* (1937).

Kopš 1926. gada darbu pie vārdnīcas atbalstīja Vācijas pētniecības biedrība, turklāt no 1937. gada šis atbalsts ir regulārs. Tiesa, tas pārtrūkst 1940. gadā, drīz pēc Otrā pasaules kara sākuma un vācbaltiešu izceļošanas.

Samērā īsa, taču emocionāli piesātināta un atmiņu stāstījumiem bagāta ir R. Benderes monogrāfijas 4. nodaļa „Baltijas vāciešu izceļošana 1939. gadā un vācbaltu vārdnīcas beigas” (*Umsiedlung der baltischen Deutschen 1939 und das Ende des deutschbaltischen Wörterbuches*) (200–220). Māzingu ģimene kopā ar apmēram 29 000 citiem izceļotājiem nonāk Pozenē (*Posen – tagad Poznań*). Šo periodu R. Bendere apraksta, balstoties uz atmiņu vēstījumiem, pievēršoties plašāk galvenokārt O. Māzingu ģimenes likteņiem. 1945. gada janvārī, dodoties bēgļa gaitās, O. Māzings spēj paņemt līdzī tikai nelielu daļu no vārdnīcas manuskripta, lielākā daļa palika Pozenē, tā acīmredzot tāpat kā pārējās no Baltijas līdzpaņemtās vācbaltu kultūras vērtības ir gājušas bojā ugunsgrēkā. Māzingu ģimene nonāk Tīringenē, Tannrodā, netālu no Veimāras, kur 1947. gada 1. janvārī pārtrūkst O. Māzingu dzīves gājums.

Darba 5. nodaļai dots nosaukums „Masingiana pēc Otrā pasaules kara” (*Masingiana nach dem II. Weltkrieg*) (220–280). R. Bendere šajā nodaļā pievēršas vārdnīcas stāsta turpinājumam pēckara periodā Vācijā. Detalizēti ir aprakstīts O. Māzingu izglābtā manuskripta daļa, kura glabājas Herdera institūtā Mārburgā ar nosaukumu *Baltendeutsches Wörterbuch*. Manuskripts aptver 182 lappuses ar aptuveni 1500 šķirkļiem no *A* līdz *Adelsmatrikel*. Par šķirkli sniegtas ziņas ir dzimtes norāde, daudzskaitļa forma (lietvārdiem), vājā vai stiprā konjugācija (verbiem), norādes uz pārejošajiem, nepārejošajiem verbiem, atgriezeniskajiem verbiem, vārdu šķiras norādes. Apaļajās iekavās ir fonētiskā transkripcija un vārda uzsvars, atsevišķos gadījumos pievienotas norādes par lietošanas stilu vai izplatību. Etimoloģiskās ziņas vai avots sniegts galvenokārt aizguvumiem, dažos gadījumos norādīti arī sinonīmi un antonīmi. Vārdnīcā iekļauti arī no vairākiem vārdiem sastāvoši šķirkļi, piemēram, sakāmvārdi un citi idiomātiski izteicieni. Plaši atspoguļota polisēmija, atsevišķos gadījumos uzskaitīto semēmu skaits sasniedz pat 17, un katra no tām ir ilustrēta ar piemēru, norādot arī avotu.

R. Bendere sniedz arī saglabātā materiāla statistisko izvērtējumu. No aptuveni 1500 šķirkļiem 457 ir lietvārdi, 789 – darbības vārdi, 36 – īpašības vārdi, 7 – apstākļa vārdi, 4 – prievārdi, 4 – izsauksmes vārdi, 2 – skaitļa vārdi

un 2 – saikļi (229). R. Bendere sniedz detalizētu O. Māzinga datējumu, saīsinājumu un avotu aprakstu (229–233).

1958. gadā, pateicoties Baltijas vēsturnieku komisijas iniciatīvai un V. Mickas atbalstam, tiek atjaunots darbs pie vācbaltu vārdnīcas. To finansiāli atbalsta Vācijas pētniecības biedrība, materiāla vākšana tiek uzticēta Alfrēdam Šēnfeldam (*Alfred Schönfeldt*). R. Bendere min vēl divus citus mēģinājumus sastādīt vācbaltu vārdnīcu, kas gan nevainagojās ar panākumiem. Pēc A. Šēnfelda domām, vācbaltu vārdnīcai vajag aptvert gan vēsturisko mantojumu, t. i., lejasvācu elementus, gan norādes uz ģeogrāfiskiem datiem, piemēram, saistību ar pārējo vācvalodīgo teritoriju, ar vietējām valodām, kā arī socioloģiskos nosacījumus, piemēram, lietojumu sarunvalodā bez dialekta bāzes, t. s., literātu (izglītotā slāņa) valodā, mazvācu un pusvācu valodā (238). Aprakstīti tiek trīs avoti, no kuriem iegūts vārdnīcas materiāls. Tie ir valodnieciskie pētījumi, daiļliteratūra un nozaru literatūra, kā arī aptauju rezultāti. Aptaujas bijušas ļoti plašas, kartotēkā saglabājušies dati par 600 personām. R. Bendere apraksta arī izsūtīto vārdu sarakstu – tie ir 12 vārdu saraksti ar līdz pat 50 vārdiem, 12. sarakstā – līdz 200 vārdiem. Aptuveni 30 lappusēs ir atspoguļoti šo dažādo vārdu sarakstu un atbilžu paraugi ar norādēm uz aptaujātajām personām (242–273), tur atrodams ne viens vien arī mūsdienu latviešu sarunvalodā zināms vārds, piemēram, vācu *Tatschke* (latv. *tačka*), vācu *Klepper* (latv. *kleperis*) u. c. Kopš 2005. gada A. Šēnfelda vārdu arhīvs tiek uzglabāts Herdera institūtā Mārburgā.

Nobeidzot vācbaltu vārdnīcas tapšanas aprakstu, R. Bendere īsi pievēršas vienīgajai 1987. gadā iespiestajai nelielai apjoma (103 lpp.) vārdnīcai „1001 Wort Baltisch”, kuras autors ir Bērends fon Notbeks (*Berend von Nottbeck*), un noslēdz savu pētījumu ar norādēm uz Vācijas dialektogrāfu ilgā darba rezultātu, uzskaitot jau publicētās un publicēšanā esošās vācu dialektu vārdnīcas. Jāatzīmē gan, ka vācbaltu vārdnīca nav uzskatāma par dialekta vai izloksnes vārdnīcu, tā drīzāk ir heterogēnas dabas sarunvalodas un vēsturiskā vārdnīca, kas savulaik iekļuva dialektu vārdnīcu grupā galvenokārt kā reģionālā vācu valodas varianta vārdnīca.

R. Benderes monogrāfijai pievienots kopsavilkums 6 lappušu apjomā (281–286), arī igauņu valodā (287–290), plašs avotu un sekundārās literatūras saraksts (443 nosaukumi), alfabētisks personu reģistrs ar lappušu norādēm un 4 pielikumi. 1. pielikums ir O. Māzinga manuskripta *A – Adelsmatrikel* teksts (326–403), 2. – manuskriptā citēto avotu un saīsinājumu saraksts (404–419), 3. – O. Māzinga ģimenes fotogrāfijas un dokumentu kopijas, 4. – Eduards Erdmanis (*Eduard Erdmann*) „Dziesma. Veltīta manam vācu skolotājam Oskaram Māzingam” (*Lied. Meinem deutschen Lehrer Oskar Masing gewidmet*). Teksts (*Stefan George*).

R. Benders monogrāfija ir rakstīta saistošā valodā, vēstures un valodniecības vēstures fakti to izklāstā ir savijušies ar personīga rakstura datiem, citātiem no vēstulēm, atmiņu stāstījumiem, tādējādi lasītājam tiek piedāvāts ieskats Baltijas lingvistiskajā kultūrvēsturē, kas vienlaicīgi ir arī emocionāls vēstījums par šīs vēstures veidotājiem. Tekstā atspoguļotās epizodes un atziņas ir plaši komentētas un dokumentētas vērēs, kuru skaits ir ievērojams – 1578 zemspējas piezīmes. Teksts līdz ar to ir piesātināti informatīvs, atstājot reizēm pat mozaikas iespaidu. Latviešu lasītājam noteikti varētu būt interesants vācbaltu leksikogrāfijas vēstures Rīgas posms, taču arī pārējie apskatītie periodi sniedz daudz jauna Latvijas, Igaunijas un Vācijas lingvistiskajā kultūrvēsturē. Monogrāfija ir pieejama arī elektroniski (sk. Bender 2009).

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Balode, Lele-Rozentāle 2016 – **Balode, Ineta; Lele-Rozentāle, Dzintra** (sadarbībā ar Manfrēdu fon Betiheru (*Manfred von Boetticher*) un Rētu Benderi). *Deutsch im Baltikum. Eine annotierte Forschungsbibliographie. Fremdsprachen in Geschichte und Gegenwart*, 17. sēj. Wiesbaden : Harrassowitz, 2016.

Bender 2009 – **Bender, Reet**. *Oskar Masing und die Geschichte des Deutschbaltischen Wörterbuchs*, 2009 (skatīts 2017. g. 12. apr.). Pieejams: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/11010/bender_reet.pdf?sequence=1&isAllowed=y

BSELS – *Baltisaksa-saksa-eesti-lāti sōnaraamat* (skatīts 2017. g. 21. martā). Pieejams: <http://www.maaillakeeled.ut.ee/et/osakonnad/baltisaksa-saksa-eesti-lati-sonaraamat>

Bourdieu, Pierre. *Price Formation and the Anticipation of Profits. Language and Symbolic Power.* Tulkojis Gino Raymond, Matthew Adamson. Redaktors John B. Thompson. Cambridge : Polity Press, 2014. 302 lpp. ISBN 978-0-7456-0097-0

GUNTARS DREIJERS

Ventspils Augstskola
guntars.dreijers@venta.lv

Mūsdienu valodniecībā pastiprinātu vērību pievērš starpdisciplinārajiem jautājumiem. Īpašu uzmanību starpdisciplinārie aspekti guvuši tādās valodniecības nozarēs kā terminoloģija, tulkojumzinātne, valodu apguve, sociolingvistika, pragmatika, psiholingvistika, tiesu lingvistika, etnolingvistika u. c. Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) devums humanitārajās un sociālajās zinātnēs ir ievērojams, par to liecina kaut vai fakts, ka Lielbritānijā viņa darbs „Valoda un tās simboliskā vara” (*Language and Symbolic Power*), kas tulkots no franču valodas, izdots jau vienpadsmit reizes. P. Burdjē esejas sakārtojis un rediģējis Džons Tomsons (*John Thomson*), bet angļu valodā tulkojis Džino Reimonds (*Gino Raymond*) un Metjū Adamsons (*Matthew Adamson*). Franču sociolingvistiskā doma angļu valodas tulkojumā noteikti veicinājusi darba atpazīstamību plašākā pasaules daļā. Viņa uzskatus ietekmēja Martina Heidegera, Karla Marksa, Maksa Vēbera, Kloda Levī-Strosa u. c. filozofiskās idejas. Autors pats darbojies socioloģijā un antropoloģijā un īpašu uzmanību veltījis valodas jautājumiem, par ko liecina arī grāmatas nosaukums.

Iepazīšanās ar citu nozaru pārstāvju apcerējumiem par valodas jautājumiem palīdz valodniekiem apgūt dažādu pieredzi, iepazīt atšķirīgu pasaules ainu redzējumu. Citu nozaru un starpnozaru teksti veicina izpratni valodniecībā par teksta semantiku, teksta sintaksi, teksta robežām, turklāt ļauj integrēt valodniecībā citu nozaru atziņas, kas savukārt var papildināt ikviena valodnieka pētījuma plašumu un dziļumu.

Līdz ar kapitālisma ekonomikas teoriju attīstību un dažādību valodas jautājumi nereti tiek skatīti kapitāla apmaiņas un tirgus sadalīšanas (t. s., segmentēšanas) kontekstā. Jāatzīst, ka valodniecības ziņā darbs nav uzskatāms par saturiski monolītu veselumu. Caurviju motīvs ir sabiedrībai raksturīgie aspekti – institūciju nozīme, simbolu vara, valoda kā mijiedarbe, politiskā joma. Darbs sastāv no vairākām esejām, kuras nosacīti iedalītas trīs nodaļās. Recenzijā aplūkotas tieši tās atziņas, kas skar valodu, valodas lietojumu un valodas ekonomiskos aspektus. Šajā recenzijā tiek aplūkoti atsevišķi svarīgākie starpdisciplināri lietotie P. Burdjē termini, piedāvāti

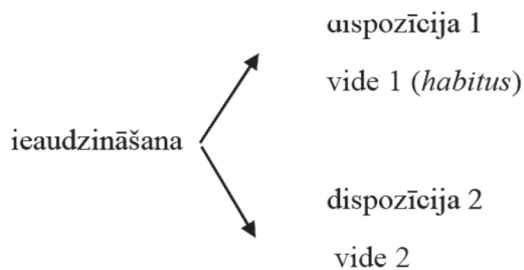
terminu skaidrojumi, izklāstīts galvenais jēdziens – *lingvistiskais kapitāls*, kā arī tulkotas atsevišķas autora aprakstītās idejas. Iespējams, ka nākotnē būtu apsverama ideja par mūsdienu starpdisciplināro lingvistisko teoriju un ideju hrestomātiju, kurā būtu vieta arī P. Burdjē starpdisciplinārajam skatījumam uz valodas jautājumiem. Valodniecības teoriju un mācību grāmatās P. Burdjē devums vēl nav ticis pietiekami plaši aplūkots.

Redaktora Dž. Tomsona ievads izgaismo P. Burdjē darba „Valoda un tās simboliskā vara” tapšanas kontekstu, valodas nozīmi un ietekmi uz procesiem sabiedrībā un šo procesu institucionalizāciju. Franču socioloģiskajai domai, kuras pirmsākumi veidojušies 20. gadsimta 50. un 60. gados, raksturīga formālās un strukturālās lingvistikas kritika, kura nosoda valodnieku vairīšanos aplūkot valodas sociālos un politiskos nosacījumus (2). Piemēram, angļiski runājošajās zemēs nereti lingvistiku klasificē nevis kā humanitāro, bet gan sociālo zinātņu, jo valodas jautājumi nav atraujami no indivīda un sabiedrības. Franču sociolingvistiskajā diskursā dominē tā saucamais *fictio juris* (latīniski ‘juridiskā pieņēmuma’) princips, kurš attiecināms uz formālo un strukturālo valodu un kuru Dž. Tomsons dēvē par „lingvistiskā komisma ilūziju”, jo saskaņā ar *fictio juris* principu valodnieks rada ilūziju par kaut kādu visiem kopēju valodu, kurā tiek ņemtas vērā dominējošo valodas lietotāju ūzuss (5), resp., literārā valoda jeb, kā raksta redaktors, – *uzvarētājvalodas* paveids. Juridiskais pieņēmums P. Burdjē izpratnē norāda uz nepamatotu un uz patiesību nevērstu darbību. Redaktora aicinājums valodnieku saimei saskan ar P. Burdjē viedokli, ka pētāmi ir dažādi, t. sk., pakļauto un atstumto ūzusi, un šo dažādo ūzusu mijiedarbē izpaužas noteikta veida sociāla apmaiņa, kurai autors devis apzīmējumu – *valodas kapitāls* jeb *lingvistiskais kapitāls*. Tieši šis jēdziens P. Burdjē darbu padarīja par vairākkārt tiražētu izdevumu, jo viņš sociolingvistisko domu papildināja ar kapitālisma kontekstam nepieciešamu papildjēdzienu. Turklāt vārdu savienojums – *lingvistiskais kapitāls* ir tikpat būtisks kā *politiskais kapitāls*, *cilvēka kapitāls*, *finanšu kapitāls*, *kultūrkapitāls* u. c. (Dreijers 2016, 81). Būtiski piebilst, ka autors pilnīgi korekti valodu dēvē par kapitālu, jo kapitāls nav tikai materiāli labumi, bet arī nemateriāli aktīvi jeb līdzekļi, tāpat kā prestižs, reputācija – viss, kas palīdz gūt peļņu vai labumu nākotnē.

Lai autora teksts būtu analizējams, nepieciešams pievērst uzmanību atsevišķu terminu lietojumam darbā. P. Burdjē nereti lietojis nezinātniskus nosaukumus, metaforiskus izteiksmes līdzekļus, piemēram, *performatīvās maģijas noslēpums*, *pārstāvības alķīmija*, *sociālās maģijas akts*, *vārdu simboliskā efektivitāte*. Jāatzīst, ka tikai kontekstā iespējams secināt, ka būtībā autors pārveidojis Džona Langšova Ostina un Džona Rodžersa Serla

terminus (piemēram, *performatīvs*, *runas akts*) metaforiskā izteiksmē, kas noteikti neatbilst zinātniskajam stilam un robežojas ar esejistiku. Taču kopumā darbs ar šādiem terminiem nav pārblīvēts. Savukārt īpaši nozīmīgi viņa teksta izpratnei ir divi termini – *habitus* (latīniski ‘vide’) un *dispozīcija* (*dispositio* – ‘ieaudzināšanas joma’, ‘uzvedības izpausme’). Tā *habitus* ir *dispozīciju kopa*, kas darītājam liek rīkoties un reaģēt noteiktā veidā (12). Noteiktas rīcības un uzvedības ieaudzināšanu nosaka dažādi ārējās vides konteksti – ģimene (t. i., primārā atbalsta grupa), draugi un kolēģi (t. i., sekundārā atbalsta grupa), sabiedrība un tās institūcijas. Savukārt *dispozīcija* ir *ģeneratīvi pārstatāma* (EN: *generative and transposable*), jo tā spēj radīt vairākus uzvedības modeļus un jomu uztveres (13). Tā kā *habitus* un *dispositio* jāaplūko kopā, šie jēdzieni norāda uz to, kā indivīdi rīkojas un reaģē ikdienā (13). *Ieaudzināšana* (EN, FR: *inculcation*) norāda uz agrīnās bērnības pieredzes apgūšanu. Tātad ieaudzināšana veido dispozīciju noteiktā vidē rīkoties noteiktā veidā. Šādam secinājumam ir svarīga loma sociolingvistikā, pragmatikā un psiholingvistikā. Respektīvi, ir vide, kurā indivīds tiecas lietot zinātnisko terminoloģiju (šeit runa ir par tādu lingvistisko vidi un praksi, kas atbilst zinātnes jomai ar tās raksturīgo valodas lietojumu). Savukārt mājās un paziņu lokā situācija nosaka to, ka indivīds varētu lietot sarunvalodu, slengu, žargonu, arī vienkāršrunu. Noteiktā vidē darbojas ārējo spēku mehānisms – *ieaudzināšana*. Mijiedarbē starp indivīdu un ieaudzināšanu veidojas lingvistiskā kapitāla formas, jo to daudzveidība sniedz indivīdam dažādas iespējas un labumus (sk. 1. attēlu).

1. attēls. **Ieaudzināšanas ietekme noteiktā(s) vidē(s) uz uzvedības izpausmēm**

Terminu *joma* (FR: *champ*, EN: *field*) P. Burdjē lieto politiskā nozīmē, resp., „joma ir cīņu lauks, kurā indivīdi cenšas noturēt vai izmainīt raksturīgo kapitāla formu sadalījumu” (14). Joma, piemēram, P. Burdjē

teorijas skatījumā var būt *lingvistiskais tirgus*, kurā dalībnieki, apmainoties izteikumiem (mainot vārdu krājuma sastāvu, variējot stilus, tonkārtas), spēj ietekmēt uztveri un indivīda darbības rezultātu. Tā kā realitātē pastāv dažādas vides jeb *habitus*, tām piemīt arī simboliska vērtība. Tā zinātniskais diskurss, kurā tiek izmantoti noteikti lingvistiskie līdzekļi – leksika, tekstveides konvencijas –, nostiprina zinātniskā diskursa simbolisko vērtību – zinātniskumu, līdz ar to arī prestižu. Jāpiebilst, ka simboliskums ne vienmēr korelē ar augstu sociālo prestižu kā, piemēram, slenga vai argo lietojumā, taču noteikti var būt nepieciešamais nosacījums noteiktā diskursā, savukārt zinātniskums, literārais lietojums var korelēt ar prestižu sabiedrības vērtējumā. Dažādas jomas var mijiedarboties. Tā politisko diskursu iespējams raksturot zinātniski, izmantojot lingvistikas terminoloģiju. Dažkārt lingvistisko jomu mērķi var atšķirties. Piemēram, ja zinātnes politikas veidotāji runā par izglītību visās tās izpausmēs kā par tautsaimniecības dzinējspēku, valodnieki par valodniecību runā kā par kultūras, nacionālās pašapziņas izpausmēm un arī iespējam veiksminīgi komunicēt darba tirgū. Divu jomu saskarē vai pat sadursmē iespējams konstatēt ūzusa cēloņus un veidošanās nosacījumus – izglītības, politikas un personīgo pieredzi un ieaudzināšanas jomas.

Taču galvenais P. Burdjē devums neapšaubāmi ir termins *lingvistiskais kapitāls*. Autors pats pamato termina *lingvistiskais kapitāls* sasaisti ar tirgus likumsakarībām (jāatzīmē, ka autors savas idejas bieži vien ietērpj garos, jauktos saliktos teikumos): „Lingvistiskās zīmes ir preces, kurām nosaka cenu tie, kuri zīmēm var piešķirt vērtību (un vērtība ir atkarīga no tirgus likumsakarībām, kurām zīmes ir pakļautas); lingvistiskā producēšana neizbēgami ir saistīta ar prognozējamām tirgus sankcijām: visus verbālos izteikumus – vārdu apmaiņu draugu vidū, pilnvarotā pārstāvja birokrātisko diskursu vai zinātniska raksta diskursu raksturo uztveres nosacījumi, un atsevišķus to komponentus (arī pat gramatiskajā līmenī) ietekmē, balstoties uz praktiskām tirgus likumsakarību prognozēm; to [izteikumu] autori bieži vien neapzināti un bez īpašām pūlēm mēģina iegūt maksimālu simbolisku peļņu no tādas darbības, kas nesaraujami vērsta uz komunikāciju un ir pakļauta izvērtēšanai.” (77) [Tulkojums mans – G. D.]

Termins *lingvistiskais kapitāls* tiek lietots 2. nodaļā „Cenu veidošanās un peļņas prognozes”. Nodaļas virsraksts par valodas jautājumiem gan īsti neliecina, arī četru apakšnodaļu virsraksti (izņemot 4. apakšnodaļu) tikai netieši saistāmi ar valodas jautājumiem – „Kapitāls, tirgus un cena”, „Simboliskais kapitāls: atzīta vara”, „Peļņas prognozes”, „Lingvistiskais *habitus* un ķermeniskais *hexis*”.

Nodaļas ievaddaļā autors pievēršas tādiem jēdzieniem kā *lingvistiskā apmaiņa*, kura balstās uz iekodēšanu un atkodēšanu, un *ģeneratīvās kompetences* jeb *koda realizācija* (66). Koda realizāciju autors uzskata par ekonomisku mijiedarbi, kurā runātājs izmanto lingvistisko kapitālu. Izteikumi tādējādi ir kapitāla un varas zīmes. Peļņa jeb ieguvums nav obligāti jāsaprot materiāli, bet tā var būt arī simboliska (piemēram, ietekme). „Izteikums iegūst vērtību un arī nozīmi tikai tirgus kontekstā.” (67) Vērtība (ne tikai kā morāles, ekonomikas jēdziens) parādās jau Ferdināna de Sosīra darbā „Vispārējās lingvistikas kurss” (*Cours de linguistique générale*). Tā lingvistiskajā tirgū var noteikt vērtību maiņu, jo „nozīme = vērtību atšķirības” (Saussure 2006, 13). Vērtību atšķirības piemīt, piemēram, tādiem vārdiem kā *ozols*, *komunisms*, *brīvība*, *demokrātija*, *nauda*, *bagātība*, *laime*, *svētki* u. c. Atkarībā no kultūras un konteksta šie vārdi var iegūt vai nu pozitīvu, vai negatīvu nokrāsu. Šādā aspektā P. Burdjē korekti raksturo nozīmes īpatnības, turklāt raksturojums saskan ar strukturālista F. Sosīra nozīmes skaidrojumu. F. Sosīrs izsaka pieņēmumu, ka lingvistiskajai formai nepiemīt *nozīme*, bet gan *vērtība*. Tā kā formai ir noteikta vērtība, tā netieši norāda uz citām iespējamām vērtībām (Saussure 2006, 12). Vērtības jēdziens uzskatāms par pamatotu strukturālisma, lingvistiskā kapitāla un sociolingvistikas kontekstā.

Būtiska ir P. Burdjē atziņa, ka „ar lielāku [lingvistisko] kapitālu ir iespējas manipulēt” (71). Lietderīgi būtu norādīt, *ar ko* manipulēt, *kā* manipulēt un *kāds* ir manipulācijas mērķis. Piemēram, manipulāciju var konstatēt tulkošanā, vokatīvajos tekstos (reklāmās un politiķu runās). Manipulāciju, piemēram, tulkošanā Aiga Dukāte saista ar pārrakstīšanu; ja tulkošana tiek aplūkota radikāli – no feminisma vai postkoloniālisma skatpunkta, tad iespējams konstatēt institucionālos un ideoloģiskos faktoros (Dukāte 2009, 45). Acīmredzot, manipulācija P. Burdjē ideju kontekstā uzskatāma par iespēju, kuras iznākums ir lielāki lingvistiskie un materiālie labumi, resp., vara, ietekme lingvistiskā lietojuma laukā.

Lingvistiskais kapitāls norāda arī uz prasmīgu, izsvērtu lingvistisko *kodu maiņu*. Trūcīgs lingvistiskais kapitāls izolē sociāli un neļauj pilnvērtīgi izmantot lingvistiskos kodus. Kodu maiņa ir saistīta ar noteiktu runātāju kopieni, ar kuru runātājs sevi parasti identificē (Chalker, Weiner 1994, 67). Turklāt atkarībā no pieredzes un zināšanām runātājs var sevi identificēt ar vairākām runātāju kopienām. Ar kodiem saistīti divi termini – *kodu maiņa* un *kodu jaukšana*. Par kodu maiņu dēvē „pāreju no vienas valodas uz otru vienā saziņas aktā” (VPSV 2007, 183), savukārt kodu jaukšana ir „divu vai vairāku valodu izmantošana vienā mutvārdu saziņas aktā viena un tā paša runātāja tekstā, runātājam neapzinoties pāreju no vienas valodas uz otru” (VPSV

2007, 183). Tātad kodu pāreja saistāma ar apzinātu vai neapzinātu darbību un ar lingvistiskā kapitāla pieaugumu, ja runas darbība notiek apzināti mērķtiecīgi, nevis spontāni. Nejaušs, nepārdomāts un aizskarošs izteikums darījumu vidē mazina runātāja lingvistisko kapitālu. Jo vairāk kodu kāds pārziņa un lieto atkarībā no sarunas mērķa, jo lielāks ir runātāja lingvistiskais kapitāls.

P. Burdjē terminoloģija un uzskati par lingvistisko kapitālu ir gan aktuāli, gan starpdisciplināri. Tie raksturo valodu kā tirgus apmaiņas līdzekli, ar kuru iespējams gūt peļņu vai labumu. Darbā „Valoda un tās simboliskā vara” uzmanība tiek veltīta ļoti dažādiem ūzusiem un ar tiem saistītajai kodu maiņai. P. Burdjē darbam raksturīga augsta metaforizācijas pakāpe, sintaktiskā hipotakse (gari, sarežģīti teikumi ar sakārtojumu un pakārtojumu), sociālo procesu izgaismošana, kas stilistiski darbu ierindo apcerošajā un sabiedriski nozīmīgajā eseistikas žanrā. Īpaša uzmanība darbā pievērsta vides un audzināšanas nozīmei, jo vide un audzināšana ietekmē indivīda un sabiedrības grupas lingvistisko sniegumu. Izteikumiem piemīt vērtība, kuru nosaka varas un lingvistiskie apmaiņas (izteikumu, monologu, sarunu) mehānismi. P. Burdjē idejas daļēji sasaucas ar Dž. Ostina un Dž. Serla izteikumu performativitāti, taču P. Burdjē ieguldījums ir valodas sasaiste ar tirgus likumsakarībām, tātad iespējam un varbūtēju peļņu, vai arī zaudējumiem un neveiksmēm. Šī atziņa būtu jāņem vērā politiķiem, ierēdņiem, ikvienam nozares pārstāvim, kuram jāsaprot ne tikai sarunvalodā, bet arī profesionāli un lietišķi.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Chalker, Weiner 1994 – **Chalker, Sylvia; Weiner, Edmund.** *The Oxford Dictionary of English Language.* Oxford : OUP, 1994.

Dreijers 2016 – **Dreijers, Guntars.** Lingvistiskā kapitāla līkloču takas Rīgas pilsētā 2014–2015. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 11. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 81.–93. lpp.

Dukāte 2009 – **Dukāte, Aiga.** *Translation, Manipulation and Interpreting.* Hrsg. Klaus Pörtl. Frankfurt am Mein : Peter Lang, 2009.

Saussure 2006 – **De Saussure, Ferdinand.** *Writings in General Linguistics.* Transl. Carol Sanders, Matthew Pires. Oxford : OUP, 2006.

VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

**Koškins, Igors; Stoikova, Tatjana. *Bulgāru-latviešu vārdnīca.*
Българско-латвийски речник. Ventspils : Ventspils Augstskolas
Lietišķās valodniecības centrs, 2010. 344 lpp. ISBN 978-9984-648149**

INETA BALODE

Latvijas Universitāte
inetabalode@inbox.lv

Bulgāru-latviešu valodas vārdnīcas iznākšana 2010. gadā bija pirmreizējs notikums gan bulgāru, gan latviešu divvalodu leksikogrāfijā.¹ Ievērojot faktu, ka šī vārdnīca aizsāk bulgāru-latviešu leksikogrāfijas tradīciju, recenzijā tā aplūkota plašākā divvalodu, pirmām kārtām, bulgāru-citvalodu leksikogrāfijas kontekstā.

Bulgāru divvalodu leksikogrāfija

Divvalodu leksikogrāfijas teorētiskajiem un praktiskajiem jautājumiem bulgāru lietišķajā valodniecībā tiek pievērsta liela uzmanība, jo īpaši pēdējās desmitgadēs. Tieši šajā laikā vērojama liela aktivitāte dažādu divvalodu vārdnīcu izdošanā. Bulgāru-krievu leksikogrāfijā 20. gadsimta otrajā pusē bija iestājies pagurums, un laikā no 1969. gada līdz 2000. gadam netika izdota neviena jauna vārdnīca, turpretī 21. gadsimta sākumā iznākušas jau trīs šādas vārdnīcas (Липовска 2009, 43).² Arī bulgāru metaleksikogrāfija, kuras devums šajā recenzijā atspoguļots tikai fragmentāri, bijusi ražīga tieši 21. gadsimta pirmajā desmitgadē.

Atskatoties bulgāru divvalodu leksikogrāfijas vēsturē laika posmā no 1878. gada³ līdz 2000. gadam, Sabīna Pavlova (*Сабина Павлова*) uzskaita un īsi raksturo divvalodu vārdnīcas (Павлова 2010, 185–211). Visbiežāk bulgāru valoda ir sastatīta ar lielajām Eiropas valodām: angļu, vācu, krievu un franču valodu, taču kopumā, apkopojot S. Pavlovas sniegtos datus, šādu valodu ir 34, tostarp, arī vārdnīcas ar albāņu (1959), afgāņu (1982) un vjetnamiešu (1970, 1984) valodu. Tuvi radniecīgo valodu – krievu un bulgāru valodas – kopīgā leksikogrāfijas vēsture, kā liecina rokrakstos saglabājušies

¹ Vārdnīcas pirmais metiens bija 300 eksemplāru. Astoņi vārdnīcas eksemplāri tika nodoti lielākajās Latvijas bibliotēkās, bet pārējie – grāmatu izplatītājam „Latvijas Grāmata”.

² Šī tendence turpinās. Piemēram, 2007. gadā izdevniecībā *Colibri* iznākušī vārdnīca *Рада Чобанова. Руско-български/Българско-руски речник*, kuras pirmajā izdevumā ir 60 000 leksisko vienību, saīsinātā variantā (40 000 leksiskās vienības) izdota 2010. gadā, bet tās atkārtotais izdevums arī vēl 2014. gadā.

³ Pēc krievu-turku kara 1877.–1878. gads iezīmē nacionālās atdzimšanas perioda jeb *Българско национално възраждане* sākumu.

divvalodu glosāriji, aizsākās 18. gadsimta beigās (Липовска 2009, 15), bet pirmā iespējamā vārdnīca apliecina racionālus mērķus, kas ierosmi divvalodu leksikogrāfijas attīstībai sniedz visbiežāk. Tā ir 1854. gadā Pēterburgā izdotā kabatas formāta vārdnīca: *С(абба) Филаретов. Карманная книга для русских воинов, находящихся в походах против турок по болгарским землям* (Липовска 2009, 16).

Stefans Politovs aplūkojis bulgāru un vācu valodas leksikogrāfisko sastatījumu.⁴ Neskaitot atkārtotos izdevumus, S. Politovs ir uzskaitījis (laikā no 1852. gada līdz 2003. gadam) 105 šādus divvalodu iespieddarbus (Politov 2006, 179–184), no kuriem 82 % izdoti Bulgārijā, 16 % – Vācijā, bet 2 % – Austrijā (Politov 2006, 185). Pirmā bulgāru-vācu vārdnīca tika izdota Vīnē 1852. gadā kā pielikums bulgāru valodas gramatikai *Grammatik der Bulgarischen Sprache* (Politov 2006, 185).

Diemžēl 2010. gadā bulgāru leksikogrāfiem vēl nav ziņu par bulgāru-latviešu vārdnīcu. Piemēram, S. Pavlova – tiesa, viņas pētījums, pirmām kārtām, veltīts leksikogrāfijas attīstībai Bulgārijā līdz 2000. gadam – izsaka nožēlu, ka Baltijas valstu valodas nav pārstāvētas bulgāru divvalodu leksikogrāfijā, neskatoties uz augstvērtīgiem daiļliterāras tulkojumiem, piemēram, no lietuviešu valodas: „имама много хубави преводи на художествени произведения, направени от оригинална литература на литовски, а не от руски, и с този език нямаме двуезичен речник”⁵ (Павлова 2010, 70). Baltijas valstu valodu un bulgāru valodas divvalodu vārdnīcu līdzšinējo trūkumu S. Pavlova skaidro ar leksikogrāfijas centieniem apmierināt politiski un ekonomiski nosacītās vajadzības, netieši norādot uz Bulgārijas un Baltijas valstu visai vājo sadarbību minētajās jomās, kā arī uz iespēju Baltijā sazināties krievu valodā: „Объяснение за липса лексикографски пособия отново би могло да се открие в политико-икономическа посока. Трите държави бяха част от Съветския съюз и общуването ставаше чрез руски”⁶ (Павлова 2010, 70). Vēlme pretoties šāдай nostādnei un sava veida nihilismam attieksmē pret ES

⁴ Vācu-bulgāru/bulgāru-vācu vārdnīcas ir visizplatītākās bulgāru divvalodu leksikogrāfijā.

⁵ *Mums ir daudz labu daiļliterāras tulkojumu, kas veikti no lietuviešu valodas oriģināldarbiem, nevis ar krievu valodas starpniecību, taču mums nav divvalodu vārdnīcas ar lietuviešu valodu.* Tulk. mans – I. B.

⁶ *Savukārt leksikogrāfisko darbu iztrūkumu varētu skaidrot ar vārdnīcu orientāciju politiski-ekonomiskā virzienā. Kā agrākās Padomju Savienības republikas šīs trīs valstis sazinā izmanto arī krievu valodu.* Tulk. mans – I. B.

mazajām valodām ir nopietni motivējusi arī bulgāru-latviešu vārdnīcas autorus.⁷

Iespējams, ka bulgāru un Baltijas valstu valodu vārdnīcu izveidi un izdošanu grāmatas formātā, jo īpaši pēdējā desmitgadē, kavējis arī vēl cits faktors, proti, informācijas tehnoloģiju attīstība un interneta pieejamība. Mūsdienās bulgāru un latviešu valodas sastatījums ir iespējams arī ar interneta resursu palīdzību (piemēram, www.babelx.net; www.sms-translator.net; www.live-translator.net u. c.). Ja rodas šaubas par izvēlēta ekvivalenta vai sintaktiskās konstrukcijas atbilstību (tulkojuma pārbaudes šādas nepilnības apliecina), iespējams izmantot lielo starpniekvalodu (angļu, vācu u. c.) paralēlos tekstus neskaitāmās bezmaksas tulkošanas un vārdnīcu vietnēs. Turklāt valodu sastatījumam dažādos līmeņos, vienlaicīgi uzlabojot tulkojumu kvalitāti, pēdējā desmitgadē pievērsušies arī starptautiski projekti, piemēram, *MULTEXT-EAST project: Multilingual Text Tools and Corpora for Central and Eastern European Languages* (skat. nl.ijs.si/ME), kurā iesaistīta arī igauņu valoda. Šis projekts sākotnēji balstās Džordža Orvela literārajā darbā „1984”; aptuveni 100 000 angļu valodas pamatvienību romānā veido bāzi interlingvistiskajam korpusam.

Bulgāru-latviešu vārdnīcas mērķi

Situācijas ieskicējums liek visai provokatīvi vaicāt: ievērojot plašo interneta resursu piedāvājumu un starpniekvalodu (piemēram, angļu un krievu) izmantošanas iespējas, kādam nolūkam kalpo bulgāru-latviešu vārdnīca, kuras šķirkļa vārdu apjoms ir neliels – vien 7300 pamatvārdu. Viens no galvenajiem nolūkiem, proti, veicināt saziņu bez starpniekvalodu palīdzības, jau tika minēts. Apstiprinājumu idejai abi autori guvuši arī pēc vairākkārtējiem Bulgārijas apmeklējumiem: „Viesojoties Bulgārijā, mūs pārsteidza lielā interese par Latviju, taču vienlaicīgi arī pilnīgs informācijas trūkums par mūsu valsti un par latviešu valodu. Novērojām, ka Bulgāriju apmeklē arī mūsu valsts pilsoņi, jo bieži latviešu valoda skanēja Melnās jūras piekrastē, kurp ļaudis bija devušies ne tikai atpūsties, bet arī dibināt kontaktus biznesa un tūrisma jomā. Uzskatām, ka šādā situācijā jautājums par vārdnīcas nepieciešamību ir atbildēts.” (Košķins, Stoikova 2012.). Ne velti vārdnīcas priekšvārdā un aizmugures vāka anotācijā minēti šādi mērķi:

- ES kopienas, īpaši, Bulgārijas un Latvijas savstarpējo attiecību stiprināšana;

⁷ Autori Igors Košķins un Tatjana Stoikova to uzsvēra intervijā: „Ar vārdnīcas starpniecību vēlējamies stiprināt latviešu valodas pozīcijas un statusu un vērsties pret stereotipisko pieņēmumu, ka abu valodu, bulgāru un latviešu, lietotāju saziņā bez krievu vai angļu valodas neiztikt.” (Košķins, Stoikova 2012)

- divpusēja valodu apguves veicināšana, jo īpaši iesācēja līmenī.

Valodu apguve iesācēja līmenī – šāds formulējums ir visai ierasts, pamatots un daudzkārt lasāms līdzīga apjoma divvalodu vārdnīcu anotācijās un priekšvārdos. Tomēr, iedziļinoties nedaudz ambiciozā izteikuma būtībā par ES stiprināšanu, tas šķiet pievilcīgs principiālās nostādnes dēļ: ikviens pilsonis, kas ar vārdnīcas palīdzību būs guvis jaunus impulsus un pievērsīsies citas valodas un kultūrvides izzināšanai, kaut individuāli, tomēr stiprinās ES, balstoties, piemēram, jaunās zināšanās. To apliecina arī nejaušs ieskats kādā nelielā bulgāru-vācu vārdnīcā, kurā daudziem bulgāru valodas vārdiem seko norāde *T*, proti, turku valodas cilme. Savukārt bulgāru-latviešu vārdnīcā uzzināms, ka „bulgāru valodā nav infinitīva formas” jeb nenoteiksmes (9). Tātad arī maza apjoma vārdnīcas piedāvā interesantu uzziņas materiālu un apstiprina reiz interneta komentārā lasītu vērtējumu par kādu līdzīgu vārdnīcu – maza apjoma vārdnīca ar plašu saturu. Tomēr, uzsverot un izceļot neliela apjoma vārdnīcu devumu, kādām pieskaitāma arī bulgāru-latviešu vārdnīca, nākamajā (un vēlams) paplašinātajā vārdnīcas izdevumā nebūtu lieki konkretizēt piedāvātā valodu materiāla un ārpusvalodiskās informācijas savdabību, samērojot vārdnīcas iespējas ar globālo virsmērķi.

Atsevišķi vārdnīcas uzbūves un šķirkļa apstrādes elementi

Turpmākajā izklāstā analizēts bulgāru-latviešu vārdnīcas piedāvājums lietotājam un tuvāk iztirzāts, kādas ir šīs vārdnīcas kvalitātes iezīmes un kādiem aspektiem pievērsama padziļināta uzmanība, turpinot aizsākto darbu bulgāru un latviešu valodas leksikogrāfijā. Vispirms aplūkota vārdnīca kopumā, kā arī atsevišķi uzbūves elementi, pēcāk – valodas materiāla piedāvājums un raksturojums šķirklī. Apskatā izmantotas metaleksikogrāfijas atziņas, īpaši izceļot saistību ar bulgāru divvalodu leksikogrāfiju, kā arī piemēri no citām bulgāru divvalodu vārdnīcām.

Vārdnīcas kopējā uzbūve

Bulgāru-latviešu vārdnīcu ievada īss priekšvārds latviešu un bulgāru valodā, piedāvājot vispārīgu vārdnīcas raksturojumu (5–6). Ievērojot alfabēta atšķirības⁸, parādītas bulgāru alfabēta burtu un skaņu atbilstmes (6). Tad aprakstīta vārdnīcas uzbūve (7–18), bet ievada beigās norādīta izmantotā literatūra un avoti (18–19), kā arī paskaidroti saīsinājumi un apzīmējumi vārdnīcā (19–21). Pamatdaļu, alfabētiski kārtotu vārdnīcu, papildina pielikums ar ģeogrāfiskajiem nosaukumiem (334–340) un personvārdiem (340–343), kā arī vēl īpašs, tikai bulgāru valodā biežāk sastopamo personvārdu saraksts.

⁸ Bulgāru valodas rakstībā izmanto kirilicu.

Priekšvārds un ziņas par vārdnīcas uzbūvi

To, ka divvalodu vārdnīca domāta abu valodu lietotājiem, parasti apliecina priekšvārds, kas tādā gadījumā rakstīts abās vārdnīcā pārstāvētajās valodās. Šāda prakse vērojama gan bulgāru-latviešu vārdnīcā, gan bulgāru-vācu vārdnīcā C, kas līdzās vārdnīcām A un B izmantota salīdzinājumam⁹. Secināms, ka vārdnīcā C tikai daļēji ir atspoguļota viena un tā pati informācija. Tā ir identiska jautājumā par vārdnīcas kopējo un šķirkļa uzbūvi, par leksikogrāfisko norāžu sistēmu. Taču sadaļa „gramatika” būtiski atšķiras, jo vāciski rakstītajā priekšvārdā aplūkotas bulgāru valodai raksturīgas parādības, bet bulgāriski rakstītais priekšvārds atbilstošajā sadaļā veltīts vācu valodai.

Šāda prakse būtu vēlama arī bulgāru-latviešu vārdnīcā. Šobrīd abi priekšvārdi ir saturiski identiski, tādēļ secināms, ka viens no priekšvārdiem ir tulkojums.¹⁰ Veidojot nākamo vārdnīcas izdevumu, būtu vēlama saturiski modificēta pieeja, ievērojot vārdnīcas lietotāju specifiskās intereses, piemēram, informāciju par pirmās zilbes uzsvāru latviešu valodā (7) vai par nelokāmo latviešu valodas lietvārdu apzīmējumu vārdnīcā (kā *nelok.*, 9) sniegt tikai bulgāru valodā (jo latviešu lietotājam šāda informācija ir jau zināma), bet, piemēram, skaidrojumus par bulgāru valodas darbības vārda „pabeigtās un nepabeigtās darbības nozīmi” (9) vai par bulgāru valodas aoristu jeb pabeigto pagātni un paralēlformām (10) piedāvāt latviešu valodā.

Uzlabojot bulgāru-latviešu vārdnīcas priekšvārda pārskatāmību, būtu vēlams ievērot dažus ieteikumus.

1. Konsekventi nodalīt informāciju par leksikogrāfiskā atspoguļojuma tehnisko risinājumu (piemēram, vārda uzsvāra apzīmējums, nozīmes dalījums ekvivalenta pusē, slīpsvītras, iekavu lietojums, kursīvītie un taisnie burti u. c.) no šķirkļa vārdu un ekvivalentu lingvistiskā raksturojuma. Nelielā apjoma vārdnīcā autori ir atsacījušies no šāda informatīva nošķiruma, taču, ievērojot valodas mācību līdzekļu trūkumu, atsevišķu, svarīgāko gramatikas un leksikas aspektu nodalījums un uzsverums būtu vēlams.

2. Pilnveidot vizuāli tehnisko risinājumu un novērst gadījumus, kad saturiski kompleksam valodisko parādību skaidrojumam seko piemēru rinda bez atšķirīga marķējuma; sk. norādi „nozīmes parādītas ar arābu cipariem [...], ilustratīvais materiāls ievietots šķirkļos blakus latviešu tulkojumiem. Vārdkopas un teikumi bulgāru valodā doti pustrekniem burtiem kursīvā, tulkojumi latviešu valodā – parastiem stāviem burtiem.” (7) Šādus un līdzīgus

⁹ Vārdnīcu A, B, C atšifrējumu sk. literatūras sarakstā recenzijas beigās.

¹⁰ Identiski priekšvārdi nav retums divvalodu leksikogrāfijā, taču šāds risinājums nav optimāls, ja vārdnīca domāta abu valodu lietotājiem.

komentārus, kuros iekļautas vismaz četras atšķirīgas norādes, būtu vēlams tieši saistīt ar šķirkļa paraugiem, piemēram, katrai norādei pievienojot savu piemēru.

3. Kaut arī ikviens vārdnīcas lietotājs, balstoties pieredzē un izmantojot vārdnīcu individuāli motivētiem nolūkiem, attīsta pats „savu loģiku” materiāla apgūvē un informācijas apstrādē (dažkārt atšķirīgu no leksikogrāfijas teorētiku pieņēmumiem), tomēr būtu vēlams uzlabot saīsinājumu un apzīmējumu saraksta (19–21) vizuālo izpildījumu.

Pielikumi

Vārdnīcas ievada daļa un dažādi pielikumi nobeigumā, kas vācu leksikogrāfijā tiek dēvēti par *Umtext* (skaidrojoši tulkojot – ‘vārdnīcu ieskaujošais teksts’), ir raksturīgi, taču mainīgi elementi divvalodu vārdnīcās. Bulgāru-latviešu vārdnīcā iekļauti divi mazāk raksturīgi pielikumi: bulgāru personvārdi – gan alfabētiskā secībā, gan biežāk sastopamie. Šādi pielikumi ir apsveicami, jo tie ir informatīvi un sniedz atbalstu bulgāru īpašvārdu atveidē. Nākamajā vārdnīcas izdevumā šo sarakstu varētu papildināt arī biežāk sastopamajiem bulgāru uzvārdiem. Papildinošais materiāls rosina vēlmi ieraudzīt arī vēl citus bulgāru sadzīves kultūru atspoguļojošus pielikumus, piemēram, bulgāru valodā bieži izmantotus saīsinājumus, kas būtu ne tikai interesanti, bet arī lietderīgi valodas apgūvē un kultūras izziņāšanā. Šāda vēlme nav interpretējama kā kritiska piezīme. Tā drīzāk mudina uz diskusiju par dažādu pielikumu izvēli un mērķtiecību neliela apjoma divvalodu vārdnīcā, ko potenciālais lietotājs parasti izvēlas brīdī, kad radusies pēkšņa vajadzība pēc elementārām zināšanām kādā svešvalodā (piemēram, plānojot ceļojumu) un vienlaicīgi arī nepieciešamība pēc ārpusvalodiskas informācijas. Nereti mazās un nelielās vārdnīcas aprobežojas tikai ar ģeogrāfisko nosaukumu sarakstu, kas ne vienmēr ir pārdomāts, jo sniedz pārāk vispārīgas ziņas (iespējams, sekojot lielo vārdnīcu paraugam). Tverot pasauli kopumā, pārāk maz tiek atspoguļota konkrētās valodas kultūras telpa. Piemēram, arī bulgāru-latviešu vārdnīcā norādīts, ka **Antarktida** ir kontinents, **Индия** ir „d.”, bet **Irāna** ir „v.”, taču lietotāju vairāk interesētu Latvijas un Bulgārijas toponīmi ar īsiem enciklopēdiskiem komentāriem.

Šķirkļa vārdu atlase

Kā jau minēts, *Bulgāru-latviešu vārdnīca* piedāvā vairāk nekā 7000 šķirkļa vārdu. Lai pārbaudītu, vai tie ir aktuāli, fragmentāram ieskatam tika izvēlēta skaitliski neliela šķirkļa vārdu sadaļa ar sākuma burtu *ю*. Salīdzinājumam tika piesaistītas divas neliela apjoma bulgāru-vācu vārdnīcas A (1999) un B (2000), kā arī iepriekš minētā vidēja apjoma vārdnīca C

(1996). Vārdnīcu A un B apjoms pārsniedz 7000 šķirkļa vārdu robežu, taču pēc S. Politova klasifikācijas (Politov 2006, 186) abas vēl iekļaujas neliela apjoma vārdnīcu grupā.¹¹ Salīdzinājuma iespējas ir nosacītas, jo vārdnīcas A un B galvenokārt domātas bulgāru lietotājam, taču piesaiste ir pamatojama ar mērķi aplūkot tikai un vienīgi šķirkļa vārdu izvēli.

Vārdnīca A kārtota pēc vārdu ligzdu principa, bet vārdnīcā B parādās tikai primārie lematizējumi alfabētiskā secībā. Salīdzinot ar bulgāru-latviešu vārdnīcu sadaļā *ю*, visās pārējās vārdnīcās šī sadaļa ir skaitliski apjomīgāka:

A – <i>ю</i> :	kopējais šķirkļa vārdu skaits 41	primārie šķirkļa vārdi 24
B – <i>ю</i> :		primārie šķirkļa vārdi 26
C – <i>ю</i>		primārie šķirkļa vārdi 76
<i>ю</i>		primārie šķirkļa vārdi 20

Neskatoties uz skaitlisku sarukumu, bulgāru-latviešu vārdnīcas šķirkļa vārdu sarakstā ir atrodami kvalitatīvi papildinājumi, kas neparādās ne A, ne B, piemēram, *ювелир* un *юрисстка*. Secināms, ka apjoma ziņā mazāku vārdnīcu leksiskais piedāvājums ne vienmēr nozīmē tikai un vienīgi šķirkļa vārdu skaita redukciju salīdzinājumā ar lielāka apjoma vārdnīcām. Viss atkarīgs no izmantotajiem avotiem un no autoru izvēles un radošuma. Ieskatoties bulgāru-latviešu vārdnīcas avotos (18–19), redzams, ka lielākā daļa izmantoto vārdnīcu ir liela apjoma, kurās šķirkļa vārdu skaits pārsniedz 70 000. Taču pat salīdzinājumā ar vidēja apjoma bulgāru-vācu vārdnīcu C, kurā ir 50 000 šķirkļa vārdu¹² un minēto sadaļu pārstāv 76 šķirkļa vārdi, bulgāru-latviešu vārdnīca saglabā kvalitatīvu atšķirību: *юрисстка*.¹³ Šis salīdzinājums atsevišķā bulgāru-latviešu vārdnīcas segmentā acīmredzami norāda uz apzinātu un vispusīgi pārdomātu šķirkļa vārdu atlasī kopumā.

Adresātam atbilstošas informācijas piedāvājums šķirkļi

Bulgāru-vācu vārdnīcas C un aplūkojamās bulgāru-latviešu vārdnīcas konceptuālā līdzība ir saistāma ar adresātu. Abas domātas iesaistīto valodu lietotājiem, kas eksplicīti minēts jau priekšvārdā. Tātad, lietojot bulgāru-vācu vārdnīcu, bulgāru lietotājam ir iegūstama informācija par vācu valodas ekvivalentu. Savukārt vācu lietotājs iegūst atbilstošas zināšanas par bulgāru valodas šķirkļa vārdu. Piemēram, bulgāru darbības vārda *neká* sastatījumā ar vācu valodu vērojama diverģence, tātad, leksisks izvērsums un variācija saistībā ar kontekstuālo lietojumu, saglabājot nozīmi. Atklājas arī šā bulgāru

¹¹ S. Politovs par maza jeb neliela apjoma vārdnīcām uzskata tās, kurās šķirkļa vārdu skaits nepārsniedz 30 000 (Politov 2006, 186).

¹² Pēc S. Politova klasifikācijas vidēja apjoma vārdnīcās ir no 30 000 līdz 70 000 lematizējumu (Politov 2006, 186).

¹³ Vārdnīcā C ir lematizētas arī regulāri darinātās lietvārdu sieviešu dzimtes formas, piemēram, ne tikai *лэкап m*, bet arī *лэкапка f*. u. c.

darbības vārda polisemantiskais raksturs. Konsekventi neiedziļinoties teorētiskajā parādību nodalījumā, norādāms, vāciskā ekvivalenta atbilstība vārdnīcā C tiek demonstrēta ar kolokāciju palīdzību, piemēram,

пекá backen ... ≈ хляб
braten ... ≈ месó u. c.;

un ar papildu norādēm iekavās, izmantojot sinonīmus vai nozīmes skaidrojumus, piemēram,

пекá (тúхли) brennen
(излáгам на слънце) bescheinen lassen u. c. (C, 542)

Šādas norādes dažkārt atrodamas arī bulgāru-latviešu vārdnīcā, piemēram,

пѣтомен 1. mājas- (*par dzīvniekiem*), 2. kultūras- (*par augiem*), taču visbiežāk demonstrēto ekvivalenci paskaidro raksturīgi valodas lietojuma paraugi.

Dažkārt, domājot par bulgāru valodas lietotāja iespējām izmantot vārdnīcu, būtu vēlami arī papildu skaidrojumi ekvivalenta pusē. Šobrīd bulgāru valodas lietotājam rodas grūtības izvēlēties atbilstošu ekvivalentu, piemēram, tulkojot latviski tādu polisemantisku šķirkļa vārdu kā

бъркам 1. mīcīt, maisīt; 2. traucēt; 3. kļūdīties.

Šeit lieti noderētu īsi nozīmes skaidrojumi bulgāru valodā – līdzīgi kā bulgāru-vācu vārdnīcā C. Protams, atsaucoties uz vārdnīcas nelielo apjomu, komentāru trūkums ir izprotams, jo šādās vārdnīcās papildu informācijas piedāvājums parasti ir minimāls vai arī ļoti ierobežots. Tomēr, kopumā vērtējot informatīvo piedāvājumu bulgāru-latviešu vārdnīcā pēc iedalījuma vārdnīcās ar minimālu, ierobežotu un izvērstu papildu informatīvo piedāvājumu (Politov 2006, 188–189), jāsecina, ka tā pēc būtības (ne pēc šķirkļu skaita) vairāk pieslejas otrajai grupai, „z. B. enthält die am häufigsten gebrauchten Bedeutungen der Stichwörter, kurze Erklärungen bei manchen Entsprechungen und Beispiele für den Gebrauch mancher Wörter in der Rede, Angaben zum Genus der Substantive [...]”¹⁴ (Politov 2006, 189).

Abām lietotāju grupām paredzētās vārdnīcās arī gramatiskās un pragmatiskās norādes metavalodas ziņā tiek pieskaņotas atbilstošās lietotāju grupas interesēm. *Bulgāru-latviešu vārdnīcā* tādas parasti ir norādes par atsevišķām vārdšķirām, piemēram, *на priev.*, *и saikl.*, *а изsauk.* Tomēr dažkārt metavalodas izvēle nav pamatota. Piemēram, šķirklī

балкán м. kalni v. *disk.*

¹⁴ *Piemēram, atspoguļo visbiežāk lietotās šķirkļa vārdu nozīmes, dažos ekvivalences gadījumos iekļauj īsus skaidrojumus un valodas lietojuma paraugus, kā arī norādes par lietvārdu dzimti [...]. Tulk. mans – I. B.*

sniegtā informācija attiecīgo valodu lietotājiem nav būtiska, ja pieņem, ka bulgāri zina – „**балкѧн м.**” ir vīriešu dzimtē, un tieši tāpat arī latvieši vārdu „kalni v. *dsk.*” spēj identificēt kā vīriešu dzimtes lietvārdu daudzskaitlī. Tādēļ metavalodas izvēlei jābūt pretējai:

балкѧн в., kalni м. мн.

Kaut gan norāžu sistēma vārdnīcā tiek konsekventi ievērota un vārdnīcas priekšvārds (ieskaitot saīsinājumu un apzīmējumu sarakstu, 19–21) sniedz atbildes, runa ir par nepastarpinātu un ātru piekļuvi informācijai, jo vārdnīcas lietotājs ne vienmēr spēs un vēlēties iedziļināties priekšvārda skaidrojumos.

Objektivitātes labad jāpiebilst, ka arī citās divvalodu vārdnīcās metavalodas izvēle ne vienmēr atbilst adresāta interesēm un vārdnīcas mērķim. Jau minētajā bulgāru-vācu vārdnīcā B, kuras priekšvārdā ir aplūkota tikai vācu valoda¹⁵, kas liek secināt, ka vārdnīca paredzēta bulgāru lietotājam, lietvārda dzimte šķirkļa vārdam ir norādīta bulgāru valodā, piemēram, **юношество ср., юбиляр м.**, turklāt pievienota arī lietvārda daudzskaitļa galotne -и. Bulgāru šķirkļa darbības vārdiem ir pievienotas personu locījuma galotnes, piemēram,

разкѧзв/ам, -аш, -ах (разкѧ/жа, -жеш, -зах) er'zählen, be'richten (B, 221).

Savukārt vārdnīcā C ir vienota gramatisko u. c. norāžu sistēma tikai vācu valodā, kas abās valodās ir atšifrēta saīsinājumu sarakstā.

Analizējot bulgāru-krievu un krievu-bulgāru vārdnīcas, arī Anna Lipovska (*Анна Липовска*) nereti konstatē neatbilstmi starp leksikogrāfiskajām norādēm un vārdnīcas adresātu: „[...] подается такого рода информация не всегда в соответствии с адресованностью словаря: если, например, русско-болгарский словарь предназначен для носителей болгарского языка, то наличие частеречной информации при заглавных русских словах резонно, но в болгарско-русском словаре для носителей болгарского языка ее наличие при заглавных болгарских словах и одновременно с этим и отсутствие при их русских эквивалентах необъяснимо.”¹⁶ (Липовска 2009, 67)

¹⁵ Vācu-bulgāru vārdnīca veido izdevuma pirmo daļu.

¹⁶ [...] *tiek sniegta informācija, kas ne vienmēr atbilst vārdnīcas adresāta interesēm: piemēram, ja krievu-bulgāru vārdnīca ir paredzēta bulgāriem, tad valodiskā informācija par krievu valodas šķirkļa vārdu bulgāru valodas lietotājam ir svarīga, bet bulgāru-krievu vārdnīcā bulgāru valodas lietotājam nav izprotama informācijas nepieciešamība par bulgāru valodas šķirkļa vārdu, turklāt vienlaicīgi informācijas trūkums par krievu valodas ekvivalentu.* Tulk. mans – I. B.

Kolokācijas un citi valodas lietojuma paraugi

Neliela apjoma vārdnīcā nav iespējams un nav arī mērķtiecīgi atspoguļot plašu un niansētu leksisko vienību ekvivalenci. Jau minētajam darbības vārdam *neká* latviski piemeklēts tikai ekvivalents „cept”, kas ilustrēts ar raksturīgām, arī īsā teikumā iesaistītām, kolokācijām: „cept maizi”, „cept gaļu”. Šādu raksturīgu vārdkopu, izteicienu un bieži lietotu īsu teikumu vārdnīcā ir ļoti daudz. Tie atspoguļo visdažādākās ikdienas situācijas, un ikviens, kas izmantos vārdnīcu, šeit atradīs frāzes, kas viegli iekļaujamas izvērstās sintaktiskās konstrukcijās vai tieši lietojamas saziņā: „kases čeks”, „sāpes kuņģī”, „ņemt līdzī fotoaparātu”, „nākamajā dienā”, „runāju latviešu valodā”, „uz labu laimi”, „atņemt pilsoņa tiesības”, „mūsdienu literatūra” u. c. Šie piemēri atklāj rūpīgi pārdomātu un vārdnīcas iespējām atbilstošu leksikas izvēli. Tieši bulgāru valodas materiāla atlasē un sastatījumā ar latviešu valodu izpaužas viena no visbūtiskākajām vārdnīcas kvalitātes iezīmēm. Neviļus rodas sajūta, ka tajā atrodams viss, kas nepieciešams ikdienas saziņā. Protams, ka šajā gadījumā vārdnīcu visveiksmīgāk varētu izmantot bulgārs, kas vēlas izteikties latviski. Tomēr arī latviešu lietotājam tiek piedāvātas raksturīgas kolokācijas un bieži sastopamas sintaktiskās konstrukcijas ar šķirkļa vārdu bulgāru valodā.

Kolokāciju iekļāvuma nozīmīgums ir bieži diskutēta tēma metaleksikogrāfijā. Tai pievērsusies arī Emīlija Baševa (*Emilia Baschewa*), aplūkojot kolokācijas trīs apjomīgās (pēc 2000. gada iznākušās) bulgāru-vācu vārdnīcās. E. Baševas galvenā atziņa ir šāda: kolokāciju iekļāvums mūsdienu vārdnīcās ir uzskatāms ne tikai par valodisku ilustrāciju, tātad – par šķirkļa vārda paskaidrojumu, bet vienlaicīgi arī par valodu sastatījuma mērķi. Viņa raksta: „Neben der Angabe von exakten Äquivalenzbeziehungen zwischen den Lexemen der Ausgangs- und Zielsprache (ZS) gehört zweifelsohne auch die Repräsentation von Kollokationen zu den erforderlichen Eigenschaften dieser Wörterbücher.”¹⁷ (Baschewa 2010, 10) Tas pamatojams ar kolokāciju lomu svešvalodas apguvē un lietojumā, bet vārdnīca šādam sastatījumam ir vispiemērotākais informācijas avots (Baschewa 2010, 12).

Dažkārt valodu leksikogrāfiskajā sastatījumā rodas objektīvas problēmas, pirmām kārtām, semantiski komplicētu šķirkļa vārdu gadījumos, piemēram, saistībā ar prievārda kategoriālo un interlingvālo aplūkojumu, jo prievārda konstrukcijas dažādās valodās izsaka atšķirīgas telpiskās, laika u. c. attiecības. Tādēļ pat liela apjoma vārdnīcās prievārdi nereti tiek atspoguļoti

¹⁷ Bez eksaktām ekvivalences norādēm starp avotvalodu un mērķvalodu arī kolokāciju pārstāvniecība viennozīmīgi ir uzskatāma par nepieciešamu vārdnīcu elementu. Tulk. mans – I. B.

tikai ar konkrētu valodas lietojuma paraugu palīdzību. Aplūkojot atbilstošos šķirkļus bulgāru-latviešu vārdnīcā, redzams, ka autori apzinājušies šāda sastatījuma problemātiku, bet optimāls risinājums (arī vārdnīcas apjoma dēļ) ne vienmēr ir bijis iespējams. Šķiet, ka, piemēram, prievārda nozīmju dalījumā ievēroti bulgāru valodas nosacījumi, kas ne vienmēr atbilst latviešu valodai (sk. *от* (207) vai *на* (165)). Pilnīgāka atspoguļojuma iespējas saistāmas ar turpmāko pētniecību latviešu un bulgāru valodas salīdzinājumā.

Kopsavilkums un nākotnes redzējums

Atskatoties līdzšinējā veikumā, bulgāru-latviešu vārdnīcas autori piemin novērojumus abu valodu tipoloģiskajās līdzībās, kam 2006. gadā tika veltīts arī zinātniskais raksts par atstāstījuma izteiksmi latviešu un bulgāru valodā (Кошкин, Стойкова 2006). Pētījums par paralēlēm morfoloģijā rosinājis zinātnisko interesi arī par abu valodu leksikoloģiju.

Ikviens lietotājs, pāršķirstot vārdnīcu, atradīs piemērus tam, ka bulgāru šķirkļa vārdi latviešu valodas leksēmām dažkārt līdzinās vairāk nekā attiecīgie mūsdienu krievu valodas leksikas elementi: *зэмен* 'zemes-', *эзеро* 'ezers', *вьлна* 'vilna' u. c. Tas nebūs pārsteigums tiem, kuri zina, ka bulgāru valoda saglabājusi daudzus senatnīgus slāvu valodu elementus. Savukārt vēsturiskās attīstības gaitā bulgāru valoda ir uzņēmusi un integrējusi daudzus aizguvumus no kontaktvalodām, jo īpaši no turku valodas, piemēram, *бакшину* 'dzeramnauda'. Šie leksikas elementi līdz pat mūsdienām ir saglabājušies galvenokārt bulgāru sarunvalodā. Vārdnīcas autori konstatējuši, ka negaidīti un visai bieži bulgāru valodā parādās arī ģermānismi. Tātad, līdzīgi kā latviešu un daudzās citās valodās, vārdu krājuma attīstībā liela loma ir bijusi vēsturiskajiem (ne vienmēr tuvi radniecīgo) valodu lietotāju kontaktiem. Tāpēc, strādājot pie vārdnīcas, autoriem radušās daudzas jaunas idejas par pētījumiem latviešu un bulgāru kontrastīvajā leksikoloģijā un semantikā, kas būtu nozīmīgi, turpinot pētniecību par baltu un slāvu valodu kontaktiem un to mijiedarbību. Šis slāvistikas virziens konceptuāli ielaujas arī Latvijas Universitātes pētniecības kontekstā, kur šobrīd veiksmīgi attīstās ne tikai rusistikas, bet arī bohēmistikas un polonistikas studijas. Aplūkotā vārdnīca ar bulgāru kā dienvidslāvu valodu pārstāvi paplašina šo loku. Atliek piebilst, ka bulgāru-latviešu vārdnīca ir Latvijā otrais plašākam lietotāju lokam paredzētais uzziņas materiāls par bulgāru valodu. Par pirmo jāuzskata „Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā, XIV: Bulgāru valodas īpašvārdi”, kas tika izdots 1978. gadā, tā autore ir bulgāru literatūras tulkotāja Eleonora Tjarve.

Praktiskajai leksikogrāfijai abi slāvu valodu pētnieki agrāk nebija pievērsušies, tāpēc atzīst, ka pirmais veikums šajā jomā ir neliela apjoma vārdnīca, kas nākotnē paplašināma un pilnveidojama. Tomēr autori ir gandarīti, ka veikts būtisks ieguldījums tā dēvēto mazo Eiropas valodu popularizēšanā (Koškina, Stoikova 2012.). Īpašu uzmanību vārdnīcas autori ir pievērsuši šķirkļa vārdu atlasei un dzīvīga, bieži lietota valodu materiāla iekļāvumam, kas vērtējams ļoti pozitīvi. Ne velti vārdnīcas manuskriptu atzinīgi vērtējuši arī pieredzes bagāti valodu speciālisti Dr. philol. Juris Baldunčiks¹⁸ un Dr. phil. Cvetana Raļeva¹⁹. Uzlabojumi vārdnīcā ir vēlami saistībā ar leksikogrāfiski tehnisko risinājumu, kas veicami ar profesionāla vārdnīcu redaktora piesaisti.

Lai pēc iespējas konsekventāk, sistemātiskāk un mērķtiecīgāk izveidotu vārdnīcu, praktiskajā leksikogrāfijā konceptuāli tiek ievēroti arī vārdnīcu analītiskā vērtējuma kritēriji jeb parametri. Balstoties nozares literatūrā, A. Lipovska min 67 šādus gan vispārīgi raksturojošus, gan konkrētiem aspektiem veltītus parametrus (Липовска 2009, 45), no kuriem 60 viņa izmanto savā pētījumā par krievu-bulgāru/bulgāru-krievu vārdnīcām. Ar šāda *tertium comparationis* palīdzību A. Lipovska veido divu vārdnīcu salīdzinošu portretējumu, vienu raksturojot kā klasiskā tipa vārdnīcu (*словарь классического типа*), bet otru – kā jaunā tipa vārdnīcu (*словарь нового типа*). Pirmajam tipam izvēlēta vidēja apjoma 2004. gadā iznākušī *Новый русско-болгарский словарь* (50 000 šķirkļa vārdu), bet otrā tipa vārdnīcas vietne ir internets: *местом реализации и функционирования словаря является WWW* (Липовска 2009, 171). Domājot par iespējām turpināt bulgāru un latviešu valodas leksikogrāfijas darbu, būtu lietderīgi iepazīties ar A. Lipovskas analizē piedāvāto vārdnīcu portretējumu, vienlaikus apsverot ideju par vārdnīcas digitalizācijas perspektīvu.

Nobeigumā vēlreiz atgriežoties pie jautājuma par vārdnīcas kā iespieddarba nozīmību salīdzinājumā ar šā brīža piedāvājumu tīmeklī, jāpiebilst, ka grāmatai kā tradicionālam medijam joprojām ir spēcīgas un noturīgas pozīcijas ikvienā kultūrvīdē, bet divvalodu vārdnīcai – simboliska nozīme starpkultūru un starpvalstu kontaktu esamības apliecinājumā. I. Koškina un T. Stoikova ir izveidojuši vārdnīcu, kas vērtējama kā būtisks ieguldījums ne tikai bulgāru-latviešu kontaktu stiprināšanā, bet arī valodu apguves veicināšanā un slāvistikas attīstībā Latvijā.

¹⁸ J. Baldunčiks ir Ventspils Augstskolas profesors, arī vairāku vārdnīcu autors.

¹⁹ C. Raļeva ir Sofijas Universitātes asociētā profesore un Krievu valodas katedras vadītāja.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

A – **Doritsch, Alexandăr; Minkowa, Gerda; Stantschew, Stefan.** *Bulgarisch-deutsches Wörterbuch*. 1. pārstrādātais izdevums. Emas. Sofia : Emas, 1999.

B – *Немско-български/българско-немски речник*. МАГ 77, 2000.

C – **Endler, Dietmar; Walter, Hilmar.** *Wörterbuch Bulgarisch-deutsch*. Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1996.

Baschewa 2010 – **Baschewa, Emilia.** Zur lexikographischen Bearbeitung von Kollokationen in allgemeinen zweisprachigen Wörterbüchern Bulgarisch-Deutsch. Peter Āurĉo (Hrsg.). *Feste Wortverbindungen und Lexikographie. Kolloquium zur Lexikographie und Wörterbuchforschung*. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2010, 9.–21. lpp. (= *Lexicographica*. Series Maior 138).

Koškins, Stoikova 2012 – **Koškins, Igors; Stoikova, Tatjana.** Intervija 2012. gada 21. jūlijā.

Кошкин, Стойкова 2006 – **Кошкин, Игорь; Стойкова, Татьяна.** К вопросу о болгаро-латышских языковых соответствиях: пересказывательное наклонение. *Valoda dažādu kultūru kontekstā. Valoda – 2006*. XVI zinātniskie lasījumi. Daugavpils : Saule, 274.–282. lpp.

Липовска 2009 – **Липовска, Анна.** *Русско-болгарская лексикография: традиции и тенденции развития*. София : Университетско издательство „Св. Климент Охридски”, 2009.

Павлова 2010 – **Павлова, Сабина.** *Българската двуезична лексикография от освобождението до края на ХХ век*. София : ЕТ „ЕМАС”, 2010.

Politov 2006 – **Politov, Stefan.** Klassifizierung der zweisprachigen Wörterbücher mit Deutsch und Bulgarisch. Ana Dimova, Vida Jasenšek, Pavel Petkov. *Zweisprachige Lexikographie un Deutsch als Fremdsprache. Drittes Internationales Kolloquium zur Lexikographie und Wörterbuchforschung*. Konstantin Preslavski Universität Schumen 23–24, Oktober 2005. Zürich, New York : Georg Olms Verlag, Hildesheim, 2006 (= *Germanistische Linguistik*), 179.–192. lpp.

Кошкин, Игорь; Стоикова, Татьяна. *Bulgāru-latviešu vārdnīca. Българско-латвийски речник*. Ventspils: Ventspils Augstskolas Lietišķās valodniecības centrs, 2010. 344 lpp. ISBN 978-9984-648149

ЗОЯ ШАНОВА

Санкт-Петербургский
государственный университет
z.shanova@gmail.com

Рецензируемый «Българско-латвийски речник» (2010), составленный И. Кошкиным и Т. Стоиковой (далее Словарь), предназначен как для пользователей, владеющих латышским языком и изучающих болгарский, так и для знающих болгарский язык и изучающих латышский язык. Это первый болгарско-латышский словарь, его актуальность обусловлена современными потребностями общества – и Болгария и Латвия входят в Европейский союз, а взаимное изучение языков, как отмечено в предисловии, может способствовать развитию отношений между странами.

В Словаре представлена общеупотребительная лексика современного болгарского языка – около 7 300 слов и их перевод на латышский язык. Во введении подробно объясняется структура Словаря на латышском и болгарском языках, приводится список использованных словарей и источников и список условных знаков и сокращений на двух языках.

В основу Словаря положен принцип переводного эквивалента. Словарная статья состоит из заглавного болгарского слова, его грамматической информации, латышского эквивалента, иллюстрации в виде свободных болгарских сочетаний и их латышских соответствий. В болгарских заглавных словах поставлены ударения, латышские же слова имеют ударение обычно на первом слоге. Значения слов отмечены арабскими цифрами (*покачвам несв. 1 pārceļt; 2. рааугстинāt* и др.), омонимичные лексические единицы обозначены римскими цифрами (*глéзен I* и *глéзен II*, *печáт I* и *печáт II* и др.). Представлены возможные варианты болгарских слов (*о́нзи* и *о́ня*, *оно́ва* и *оно́уй*, *петна́десет* и *петна́йсет*, *подкрéпям* и *подкрéпвам* и др.). При болгарских именах существительных и их латышских соответствиях есть помета рода, отмечаются также случаи употребления существительных только в единственном или множественном числе.

Болгарские местоимения личные, притяжательные, возвратно-личные, возвратно-притяжательные сопровождаются в Словаре большим количеством хорошо продуманных помет, способствующих раскрытию их значения, и удачными примерами для иллюстрации употребления.

При болгарских глаголах и их латышских соответствиях есть помета вида. Для болгарских глаголов совершенного вида 1 и 2 спряжения приводится форма 1 лица единственного числа аориста (напр., *доживея*, *доживяя*; *допра се*, *допря се*; *ухая*, *ухаях* и др.), что очень важно для пользователей, изучающих болгарский язык. Перевод на латышский язык дается для болгарских глаголов как совершенного, так и несовершенного вида, но для части глаголов вместо перевода дана отсылка к глаголу другого вида (напр., *успявам* *несв. sk. успяя*). Как объяснено в предисловии, «в этих случаях латышскому глаголу в болгарском языке соответствуют глаголы обоих видов – глагол совершенного, и глагол несовершенного вида» (15).

В конце Словаря представлены полезные приложения – географические названия на болгарском и латышском языках и болгарские личные имена мужские и женские.

В Словаре хотелось бы видеть полнее представленной современную лексику, связанную с использованием информационных и мобильных технологий. Введены болгарские лексемы *компютър*, *принтер*, *скенер*, *файл*, но для болгарского слова *мишка* дается только соответствие *pele*, для слова *маймуна* – только соответствие *pērtiķis*, нет слов, широко употребляющихся в современном болгарском языке – *есемес*, *джиесем*, *мобифон*, *флашка* и др. Не представлены некоторые широко употребляемые слова *сервитор(ка)*, *дънки*. Хотелось бы, чтобы больше внимания было уделено национально маркированной болгарской лексике, есть слова *кебанче*, *чорба*, но нет *хоро*, *мартеница*.

В целом же Словарь уникальный – первый болгарско-латышский. Двухязычный характер Словаря, отражение в нем современного состояния двух языков, большое количество словарных статей с богатым иллюстративным материалом и в грамотном исполнении позволяют оценить его как важнейшее подспорье для всех, кто изучает болгарский или латышский языки в качестве иностранного. Он может быть полезен также переводчикам, журналистам и просто всем читателям, интересующимся этими языками.

Latviešu emigrantu kopienas. Cerību diaspora. Zinātniskā redaktore un ievada autore Inta Mieriņa. Autori Jānis Buholcs, Māris Goldmanis, Mihails Hazans, Iveta Jurkāne-Hobein, Mārtiņš Kaprāns, Rīta Kaša, Ieva Kārklīņa, Evija Kļave, Ilze Koroļeva, Inta Mieriņa, Andris Saulītis, Laura Sūna, Inese Šūpule, Aivars Tabuns. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015. 240 lpp. ISBN 978-9934-506-33-8

INETA STADGALE

Ventspils Augstskola
ineta.stadgale@venta.lv

„Latviešu emigrantu kopienas. Cerību diaspora” ir socioloģisks pētījums ar nozarei raksturīgas terminoloģijas un speciālās leksikas lietojumu. Kā uzsver paši monogrāfijas autori – „pētījums „Latvijas emigrantu kopienas” izaicina līdzšinējo skatījumu uz emigrāciju, rosinot mainīt priekšstatu par to, ko nozīmē „emigrēt”, laužot vairākus par emigrantiem izplatītus mītus un sniedzot atbildes uz diasporas un remigrācijas politikas kontekstā būtiskiem jautājumiem” (LUFISI 2015, 9). Šie būtiskie jautājumi skar gan jēdzienu izpratni, gan terminu lietojumu to apzīmēšanai.

Monogrāfijā „Latviešu emigrantu kopienas. Cerību diaspora” (turpmāk tekstā – monogrāfija) daudz runāts par telpu, laiku un vietu, radot un rādot noteiktu ainu kādā no Latvijas vēstures lugas cēlieniem vai ainavu pasaules ainā. Uzlūkosim arī pašu monogrāfijas tekstu kā ainavu. Ainavas lasīšana ir jau daudz lietots paņēmiens gan ārzemju, gan pašmāju pētnieku darbos. „Ainava ir kā teksts, kuram ir gan redzamais, gan neredzamais saturs. Citiem vārdiem sakot, tam raksturīgi divi slāņi: virspusējais un apslēptais. Ar virspusējo slāni saprot ainavas elementus un morfoloģiju, bet ar apslēpto – vēstījumus, kurus iespējams atpazīt un uztvert no papildu studijām, piemēram, novērojumiem un sarunām ar iedzīvotājiem. Šādi iegūta informācija nav viennozīmīga un skaidra, taču ir interpretējama.” (Stūre 2009). Ainavai raksturīgas vairākas dimensijas – gan dziļums, gan plašums, gan perspektīva. Migrācijas ainava, redzamā – latviešu emigranti, organizācijas, aktīvā diaspora, neredzamā – cerības, nojaušamās kopienas, cilvēku sajūtas, starp kurām ir gan vilšanās, dusmas, gan vēlēšanās piederēt, gan pazust, atsvešināties, nepamatota neapmierinātība un katram savās vērtībās pamatots dzīves modelis. Monogrāfija apraksta šī gadsimta Latvijas emigrantus, aptverot vai visu pasauli. Un veido noteiktu ainu un kopīgu ainavu, kurā katram autoram kopkrājumā ir ne tikai sava pētāmā joma, bet arī savs rokraksts, leksikostilistiskā izteiksme un terminu izvēle. Šie elementi kopējā ainavā savā ziņā ir arī monogrāfijas trūkums, jo, piesakot esošo

jēdzienu un terminu maiņu vai jaunas interpretācijas nepieciešamību, būtu bijis lietderīgi monogrāfijā iekļaut arī tajā lietoto terminu, tulkoto terminu un speciālās leksikas glosāriju. Pētījumā lietoto terminoloģiju var skatīt dažādos aspektos, šajā recenzijā ierobežotā apjoma dēļ pievērsīšos tikai dažām monogrāfijā visvairāk izmantotajām speciālās leksikas vienībām, kuru lietojumu turpmākajās migrācijai veltītajās publikācijās, iespējams, būtu jāpārdomā.

No terminoloģijas viedokļa svarīgi aplūkot vispārlietojamās leksikas izmantojumu, saīsinājumu izmantojumu, paskaidrojošo vārdkopu lietojumu termina funkcijā, kā arī terminu aizgūšanu, terminu tulkošanu, terminu sinonīmiju, terminu nozīmju atbilsti. Speciālā leksika bagātina valodu, ja tiek veidots jauns termins, tam jāatbilst visiem mūsdienu terminoloģijas izveides kritērijiem, tai skaitā, jaunā termina lietošanas ērtums, jaunā termina lietošanas saderība ar visa runātāju kopuma „ikdienas terminoloģiskās uzvedības” tradīciju, emocionālā neitralitāte, sistēmiskums un precīza nozīme, svarīgs faktors ir arī formas īsums (Rozenbergs 1995, 159; Skujiņa 2002, 9; Nītiņa, Iljinska, Platovova 2008, 120–121). Ideāls termins ir monosemantisks un neatkarīgs no konteksta. Latviešu valodā arī aizgūtajam terminam ir jāpakļaujas visiem mūsdienu terminoloģijas izveides kritērijiem, jābūt neatkarīgam no konteksta un monosemantiskam. „Lai arī savā ziņā mūsu dienās tas ir tikai teorētisks pieņēmums, jo ir termini, kas veidoti ar metaforu un citu vispārējā lietojuma valodas elementu palīdzību, nevis darināti pilnīgi no jauna” (Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008, 141), tomēr jauna un laba termina pazīmes ir invariance un ekvivalence.

Visbiežāk lietotie termini monogrāfijā par emigrāciju, protams, ir *emigrants* un *emigrācija* gan atsevišķi, gan dažādos terminoloģiskas nozīmes vai speciālās leksikas vārdu savienojumos, piemēram: *emigrācijas viļņi*, *emigrācijas viļņu sastāvs*, *emigrācijas plūsmu intensitāte*, *emigrācijas intensitāte*, *emigrācijas un remigrācijas tendences un intensitāte*, *emigrācijas potenciāls*, *emigrācijas tēmas*, *neto emigrācija*, *straujais emigrācijas pieaugums*, *emigrācijas apjoms*, *īslaicīga emigrācija*, *pastāvīga emigrācija*, *intensīvāka emigrācija*, *emigrantu atgriešanās*, *potenciālie emigranti*, *mazākumtautību emigranti*, *Latgales izcelsmes emigranti*, *emigranti – rīdzinieki*, *emigrantu pēdējā dzīvesvieta Latvijā*, *emigrantu aptauja*, *Latvijas emigrantu kopiena/-as*, *emigrantu no Latvijas dzīves vieta*, *emigranti ar augstāko izglītību*, *emigranti ar vidējo izglītību*, *nesenie emigranti*, *emigrantu profesionālais profils* utt., kā arī darbības vārds *emigrēt*, piemēram, *gatavība emigrēt*, *tieksme emigrēt un atgriezties* u. c. Šajos vārdu savienojumos sastopama latviešu valodai neparasta vārdu kārtība, piemēram, *trimdas Latvijas emigrantu kopienas* [šeit un turpmāk izcēlums un slīpinājums mans – I. S.].

Tik liela mūsdienu procesu daudzveidība ir jāspēj pareizi un precīzi nosaukt. Te nu var apjukt un sākt domāt, ka citur dzirdētais ir labāks par mājās runāto. Un, runājot pasakas tēlos, ainavā parādās maldugunis, turklāt nekur nav teikts, cik ilgu laiku Sprīdītim vajadzēja, lai atrastu patiesību, noskaidrotu būtību. Iespējams, līdzīgi noticis arī pētniekiem, cenšoties balstīties uz ārvalstu zinātnieku secinājumiem un teorijām. Apjomīgās monogrāfijas ievadā sniegts plašs skaidrojums par terminu *remigrācija* un *reemigrācija* lietojumu, pamatojot nozīmes atšķirību šādi: „Politikas veidošanas procesā un publiskajā diskursā Latvijā pašlaik ir iegājies vārds „reemigranti” un „reemigrācija”. Taču šis jēdziens ārvalstu literatūrā tipiski tiek attiecināts uz cilvēkiem, kuri atkārtoti emigrē (reemigrē) no savas izcelsmes valsts vai arī atkārtoti emigrē no savas jaunās mītnes valsts [...], nevis uz tiem, kuri ir atgriezušies savā izcelsmes valstī. Tā vietā korektāk būtu lietot vārdu „remigranti” un „remigrācija”. [...] klasiskajā latīņu valodā *remigrāre* nozīmē atgriezties vecajās mājās, pārcelties atpakaļ, atgriezties [...]. Remigrācijas jēdziens ir atbilstošs ne vien pēc vārda iekšējās loģikas un semantiskās nozīmes, bet sakrīt arī ar attiecīgo terminu angļu valodā. [...] Angļu valodas termini ir *remigration/re-migrant*.” (7) Pēdējais arguments nav uzskatāms par nozīmīgu latviešu valodas termina maiņai.

Aplūkosim tuvāk šo malduguni migrācijas leksikas ainavā. Vispirms par apgalvojumu, ka „politikas veidošanas procesā un publiskajā diskursā Latvijā pašlaik ir iegājies vārds „reemigranti” un „reemigrācija””. Abi minētie termini latviešu valodā ir stabili, ilgstoši lietoti un fiksēti vārdnīcās. Bez nopietna pamatojuma vārdam, kas nostiprinājies valodā, nav ieteicams mainīt ne rakstījumu, ne nozīmi. Termina lietojumu Latvijā labi parāda ne tikai vārdnīcas, piemēram, *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (LLVV) ‘emigrants, kas atgriežas dzimtenē’, *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca* (ESV 2000) ‘persona, kas atgriežas valstī, no kuras tā emigrējusi’, LZA Terminoloģijas komisijas kartotēka ‘persona, kas atgriežas valstī, no kuras tā emigrējusi’ u. c., bet arī publiskā diskursa piemēri Latvijas Nacionālās bibliotēkas Periodikas digitālajā arhīvā (Periodika), kurā redzams, ka kopš 20. gadsimta 30. gadiem presē lietots tikai viens termins – *reemigrācija*, savukārt termini *remigrācija* vai *re-emigrācija* sastopami ārzemēs izdotajā latviešu periodikā noteiktu autoru rakstos, kā arī 90. gados Latvijā, bet tikai laikrakstā *Diena*. Visos gadījumos tā nozīme ir ‘atgriezties’. Ieskatam daži piemēri:

Ārzemju lietavju biedrības valdē Kaunas, pilsētas galva [...] ierosinājis ārzemēs dzīvojošo lietavju *reemigrācijas* jautājumu. Novērots, ka Lietavā dzīvojošie krievu zemnieki likvidē savas saimniecības, lai izceļotu uz

Dienvidameriku. Turpretim Dienvidamerikas lietavji daudzos gadījumos atgriežas [..]. (*Latvijas Kareivis*, 1936. g. 30. janv.)

[..] un vērtīgi rūpējas, lai saikne nepārtrūktu. Lietuva sauc kopā izkaisīto tautas dēlus un visādi sekmē *reemigrācijas* kustību. Tikai mēs – latvieši, esam darījuši gaužām maz – gandrīz nekā. Tas mums ar steigu jālabo, jo ar katru gadu saites kļūst vājākas un grūtāk atjaunojamas. (*Smiltenes Ziņas*, 1937. g. 23. apr.)

[..] aizrādīts, ka Dienvidlātvijas valdība, kā redzams no faktiem, parakstīdama 1948. gada 15. novembra *reemigrācijas* protokolu. (*Padomju Jaunatne*, 1950. g. 10. janv.)

Amerikā ir saplūduši ieceļotāji no dažādām Eiropas zemēm. Jāsagatavo šo ieceļotāju un viņu pēcteču *reemigrācija* uz tēvu zemi, kas nāktu par labu abām pusēm. (*Latvija Amerikā*, 1952. g. 28. jūn.)

Programmā ir sadaļa par izglītību, palīdzību bērniem un veciem cilvēkiem, *reemigrācijas* centra veidošanu. Diskusija izvērsas par tā saukto *reemigrācijas* centru. (*Laiks*, 1992. g. 19. aug.)

[..] lai palīdzētu tiem cilvēkiem, kas vēlas atgriezties savā etniskajā dzimtenē. Valstij jādibina *Reemigrācijas* fonds, kas finansiāli palīdzētu aizbraucējiem – ar šā fonda palīdzību varētu segt pārcelšanās izdevumus, palīdzēt uzcelt vai nopirkt šiem cilvēkiem dzīvokļus Krievijā vai citur. (*Laiks*, 1998. g. 25. apr.)

[..] zinātnes politika, tad tai šādā situācijā būtu jāgādā par emigrējušo zinātnieku atgriešanos mājās. Šāds *reemigrācijas* fonds darbojas Polijā, Ungārijā, Igaunijā. (*Laiks*, 1999. g. 6. marts)

Īrijā dzīvojošiem latviešiem veidot Latviešu centru, lai nostiprinātu saikni ar Latviju un īstenotu *reemigrācijas* pasākumus. (*Brīvā Latvija: Apvienotā „Londonas Avīze,, un „Latvija”*, 2008. g. 8. nov.; *Laiks*, 2008. g. 8. nov.)

[..] Latvijai risināmiem jautājumiem ir robežlīgums ar Krieviju, kā arī līguma izstrādāšana par *re-emigrāciju* un autotransporta kustību. (*Austrālijas Latvietis*, 1996. g. 19. janv.).

Igaunijas *reemigrācijas* departamenta vadītājs A. Jannuss izteicies, ka valdības lēmumam ir politisks raksturs. (*Diena*, 1993. g. 26. maijs)

Arī monogrāfijā analizētajā „Reemigrācijas atbalsta pasākumu plānā 2013.–2016. gadam” (RAPP) ar reemigrantiem saprasti ārzemēs dzīvojošie Latvijas piederīgie un viņu ģimenes locekļi, kuri apsver iespēju vai ir jau izlēmuši atgriezties un strādāt Latvijā vai vēlas dibināt savu uzņēmumu, vai attīstīt biznesa saikni ar Latviju. Jēdziena, procesa, termina *reemigrācija*

būtība ir atgriešanās no emigrācijas vai tā būtu dzimtene vai iepriekšējās dzīvesvietas zeme, nenosakot, cik bieži – vienu reizi vai atkārtoti. Savā disertācijā Aija Lulle norāda uz dažādiem migrācijas veidiem: „[...] īslaicīga migrācija pārtop cirkulārā migrācijā, darbavietu un ģimenes stāvokļa maiņa veido hierarhiskas pozīcijas un ierobežojumi [...], ietekmē atgriešanās vizīšu biežumu, ilgumu, saikni ar atpakaļmigrāciju, atkārtotu emigrāciju un migrācijas virzienu maiņu uz citām vietām Eiropā.” (Lulle 2014)

Monogrāfijas autori konsekventi lieto vārdu *remigrācija*, un skaidro dažādus tās veidus un motivāciju, pamatojoties uz ārzemju pētnieku atziņām, piemēram, ka „labprātīga remigrācija var būt gan plānotās migrācijas neveiksme (neoklasiskā ekonomikas teorija), gan veiksmes stāsts, piemēram, darba migrācijas jaunā ekonomika (*the new economy of labour migration*) – „aplūko remigrāciju kā migrācijas procesa sastāvdaļu un uzskata, ka daudzos gadījumos atgriešanās ir iepriekš paredzēta un plānota („kalkulēta stratēģija”).” (197) Strukturālisma pieeja remigrāciju skata plašāk, uzskaitot četrus remigrantu tipus (Frančesko Čerāzes dalījums): 1) atgriešanās neveiksmes dēļ, 2) konservatīvā atgriešanās, 3) pensionāru atgriešanās, 4) inovatīvā atgriešanās. Savukārt transnacionālisma pieeja uzsver, ka atgriešanās izcelsmes valstī nenozīmē migrācijas cikla beigas, jo mūsdienās izplatīta ir atkārtota emigrācija un cirkulārā migrācija, kas saistīta ar migrantu profesionālo darbību (197). Noteikti jāatzīst, ka dažādu antropologu un migrācijas pētnieku atziņu, pieeju raksturošana ir šīs monogrāfijas pozitīvais informatīvais devums migrācijas kā nozares izprašanai Latvijā.

Terminoloģijas jautājumi jebkurā nozarē ir nozīmīgi un vienmēr apspriežami, jo nozares ainavu var veidot dažādi apstākļi un iemesli, tostarp, subjektīvi, un ir viegli padoties malduguns vilinājumam. Monogrāfijas autori aplūko dažādus mūsu valsts emigrantu apzīmējumus dažādos laika posmos un pamatoti uzskata, ka visbiežāk literatūrā lietotais apzīmējums *Latvijas emigranti* arī ir pareizākais, jo par migrantu uzskatāms ikviens, kurš uz laiku vai pastāvīgi dzīvo valstī, kurā viņš vai viņa nav dzimis, un ir izveidojis ar to nozīmīgas sociālas saites (ANO definīcija), dažās valstīs – arī otrās paaudzes imigranti (6). Citiem nosaukumiem ir būtiski trūkumi, piemēram, *Latvieši ārpus Latvijas* – visi Latvijas izcelsmes cilvēki, taču nozīme ir sašaurināta, jo parasti tomēr neapskata etniskās minoritātes. Savukārt *Latvijas valstspiederīgie ārpus Latvijas* neietver otrās paaudzes latviešus un tos, kas atteikušies no pilsonības, bet *ārzemēs dzīvojošie Latvijas iedzīvotāji* jeb *ārpus Latvijas dzīvojošie* ir aplams nosaukums (5–6). Lai aptvertu visus Latvijas izcelsmes cilvēkus, t. sk., nelatviešus, atsevišķi monogrāfijas autori lieto jau agrāk radušos un apspriesto apzīmējumu *latvijieši* (sk. monogrāfijas 12. nodaļu), kurš līdz šim nav varējis īsti iedzīvojies valodas praksē dažādu

iemeslu pēc, arī tāpēc, ka neatbilst latviešu valodas struktūrai un tradīcijai. Valodas izteiksmes līdzekļu ekonomijas princips šajā gadījumā sevi neattaisno, tāpēc, lai apzīmētu visus Latvijas iedzīvotājus arī jālieto vārdu savienojums, nevis atvasinājums. LNB Periodikas arhīvā atrodamas liecības par šī vārda lietojumu 20. gadsimta 20. un 90. gados, piemēram:

Naums Aronsons skulptors, kurš jau 30 gadu darbojas Parīzē, pēc dzimuma ir **latvijietis**. (*Jaunā Nedēļa*, 1926. g. 24. sept.)

[..] ir vēl citi ieteikumi, piem.: latavnieki, latvijnieki vai K. Karuļa minējumi: latvinieks, **latvijietis**. (*Laiks*, 1989. g. 6. sept.)

[..] tautas deputāta titula īpašnieks Kostins (t. 139381), kura vadībā ir „demobilizēts” un pārvērsts par **latvijieti** ne viens vien okupācijas bruņoto spēku pārstāvis (*Pilsonis*, 1992. g. 7. jūl.)

Esmu kaut kur lasījis, ka Rainis esot ieteicis ieviest terminu „**latvijietis**”, lai apzīmētu cittautieti, kas dzīvo Latvijā, ir lojāls Latvijai un jūtas pie tās piederīgs. Varbūt valodniekiem derētu par to padomāt? (*Laiks*, 2006. g. 29. apr.)

„Mana dzimtene ir ES”. Tā droši vien pēc dažiem gadiem varēs dziedāt jaunradītais **latvijietis**, kurš, stāvot pie toksisko izejvielu pārstrādei paredzēta konveijera, saņems algu, kura būs mazliet zemāka nekā melnstrādniekam Rietumos, taču augstāka, nekā mums pašreiz. (*Pavalstnieks*, 1995. g. 4. apr.)

Salīdzinoši nesen par šo vārdu varēja lasīt *Neatkarīgās Rīta Avīzes* viedokļu sadaļā: „Raksts tika publicēts 1929. gada 29. septembrī avīzes desmitgādei veltītajā numurā. Šajā rakstā Rainis ierosina lietot vārdu „latvijietis”. Krieviski tas būtu „latvijec”. Diemžēl trīsdesmito gadu vidū vārds „latvijietis” guva nievīgi ironisku pieskaņu un pazuda no aprites. Tā sauca to latvieti, kurš ielaidās ar nacionālām minoritātēm. Vai arī nelatvieti, kuram ļoti gribējās, lai šo tur par īstenu latvieti. Lai gan oficiālā propaganda daudz runāja par vienotu Latvijas tautu, parasti ar to tika domāti vienīgi latvieši. Sabiedrība izrādījās sašķelta. Bija „mēs” (proti – latvieši) un „viņi” (nelatvieši). Ierastā termina „cittautieši” vietā pakāpeniski tika viests jauns – „sveštautieši”.” (Sokolovs 2011) Publicētā viedokļa autors pareizi ir norādījis uz kādu aspektu – šo vārdu ir iespējams lietot krieviski, jo tas atbilst krievu valodas sistēmai.

Monogrāfijas autori norāda arī uz, viņuprāt, nepieciešamām izmaiņām termina *emigrants* lietojumā, lai hronoloģiski nošķirtu dažādus emigrācijas periodus: „Visbeidzot jāatzīmē, ka jēdziens „emigranti” nav piemērots t. s. „vecās diasporas”, kas izceļojusi līdz 1991. gadam, raksturošanai. Šādā veidā no Latvijas kara laikā izbraukušos bēgļus nievājoši

dēvēja padomju propagandas raksti. Tā vietā kara laika bēgļus piemērotāk saukt par „trimdas latviešiem” (6). Apgalvojumam īsti nevar piekrist, jo bēgļi emigrē, kļūst par emigrantiem, atstājot izcelsmes vai mītnes valsti un dodoties uz citu, drošāku mītnes zemi, kur savukārt kļūst par imigrantiem. Šis nav piemērotības, bet gan ir izvēles jautājums starp vairākiem sinonīmiskiem apzīmējumiem, monogrāfijas autoru ieteiktais apzīmējums ir saistīts ar emocionāli ekspresīvu konotāciju, nevis ar terminoloģiskiem apsvērumiem, lietojot arī apzīmējumu „trimda”.

Citas monogrāfijā skaidrotās speciālās leksikas vienības – vārdi un vārdu savienojumi, ir saistāmi ar emigrējušo Latvijas iedzīvotāju bijušās vai esošās situācijas un konteksta visdažādāko aspektu raksturojumu, analīzi, pilsonību, etnisko izcelsmi, aktivitāti u. c., piemēram, *izbraukšanas apjoms, intelektuālā darbaspēka aizplūde, cilvēkkapitāla zaudējums, aizbraukušie, aizbraukšana, izbraukušo un ārzemēs apmetušos skaits, izbraukušie, neekonomiskie izstumšanas faktori, neekonomiskie pievilkšanas faktori, iekšējais tirgus, izbraukušo atgriešana mājās, sadarbība, ārvalstīs dzīvojošie, atgriešanās, zinātniskā kopiena, īpaši negatīva attieksme pret Latviju, ekonomiskās neaktivitātes rādītāji, viesstrādnieki ārzemēs, augsti kvalificēti garīgā darba strādnieki, zemi kvalificētas garīgā darba profesijas, sociālais kapitāls, dažu viļņu sastāvs, uzvedības negatīvais efekts, tīklu efekts, aizbraukšanas laika efekts, pieprasījuma efekts, starptautiskie viesstrādnieki, antikoloniālisms, separātisms, režīma maiņa, līdzdalība, piederības sajūta, sociokulturālās attiecības, tradīcijas, kultūras artefakti, nācijvalsts, pašizolācija, vērtības, uzvedības modeļi, kultūrvēsturiskais mantojums, kultūrtelpa, asimilācijas potenciāls, etniskās minoritātes, pilsonība, tautība, minoritāšu pārstāvji, minoritāšu īpatsvars, cita pilsonība, etnisko minoritāšu koncentrācija, anglofonā telpa, latviešu valoda, instrumentālā un emocionālā piederības forma u. c. Monogrāfijas autori bieži izmanto arī terminu latviskos sinonīmus – *aizbraukušie, izbraukušie* u. c., *aizbraukšana, izbraukšana* u. c., *atgriešanās, atgriešana*.*

Starp visvairāk analizētajiem jēdzieniem šajā monogrāfijā ir *identitāte* un *kopiena*. Termini lietoti gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī, to ieraugām jau satura rādītājā nodaļu nosaukumos, piemēram, *Piederības sajūta, identitātes un attieksmes; Latviešu emigranti Lielbritānijā: transnacionālā identitāte; Latvijas emigrantu transnacionālo identitāšu izpausmes; Latviešu diasporas Vācijā mediju un kultūras identitātes* (3). Par jēdzienu un terminu izpratnes maiņu runāts arī trimdas un diasporas sakarā. Saistībā ar apzīmējumiem pētījumā lasām: „Citi dod priekšroku „tautiešiem ārzemēs”, pieņemot, ka „Latvijas tauta” ietver gan Latvijas pamatnāciju – latviešus, gan mazākumtautības un ikvienu valstspiederīgo Latvijā un ārpus tās.” (6) Vārds *tautietis*, galvenokārt daudzskaitļa formā – *tautieši* gan

vārdkopā *tautieši ārzemēs*, gan tikai daudzskaitļa formā *tautieši* atgriežas aprītē, apzīmējot citās valstīs dzīvojošos Latvijas iedzīvotājus un iegūstot nozīmes paplašinājumu. Kopumā šis skatījums un apzīmējums ir atzīstams par pamatotu.

Populārākie apzīmējumi aizbraukušajiem Latvijas iedzīvotājiem ietver vārdu *diaspora*, piemēram: *diasporas politika*, *diasporas atbalsts*, *diasporas valstis*, *diasporas uzņēmēji*, *diasporas pārstāvji*, *diasporas (mākslinieciskie) kolektīvi*, *diasporas bērni*, *diasporas mediji*, *diasporas tematika*, *diasporas organizācijas*, *jaunā diaspora*, *vecā diaspora* u. c. Monogrāfijas autori vēlējušies sniegt diasporas veidu klasifikāciju, pamatojot šo dalījumu ar mūsdienu zinātnisko pētījumu atziņām: „Latvijā ar „diasporu” biežāk esam raduši apzīmēt trimdas latviešu kopienu, kas izveidojās Rietumvalstīs pēc Otrā pasaules kara [...], uzskatāma par „terora upuru diasporu” (*diaspora of terror*), jo tā radās dramatiskos un nedrošos apstākļos (Appadurai 1996, 6). [...] Līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu trimdas „terora upuru diaspora” zaudēja savu leģitimējošo pamatu, bet jaunie emigranti iepazīna jaunu solidaritātes formu, kuru Apadurajs sauc par „cerību diasporu” (*diaspora of hope*) jeb diasporu, kuru veido darba un sociālekonomiski labāku dzīves apstākļu meklētāji.” (7) Tāpēc tiek piedāvāts „vecās” un „jaunās diasporas” apzīmējums. Kopienas, kas izveidojās Rietumvalstīs pēc Otrā pasaules kara, pētījumā apzīmē arī ar nosaukumu „vecā diaspora” (6), piemēram, „uz kvalitatīvajām metodēm balstīta t. s. **vecās diasporas jeb trimdas latviešu pētniecība** Latvijā ir salīdzinoši labāk attīstīta [...], turpretī par t. s. **jauno diasporu** zināms samērā maz” (27); „vairums respondentu ir **jaunās diasporas pārstāvji** [...], taču 6,5 % pārstāv t. s. **vecu diasporu jeb trimdas latviešus**, t. sk. otrās paaudzes ārzemēs dzīvojošos latviešus” (29). *Trimda* jeb *diaspora* kā sinonīmi termini attiecināti arī uz Austrumu valstīm, piemēram, „no t. s. Krievijas **vecās trimdas jeb tās diasporas daļas**, kas emigrējusi pagājušā gadsimta četrdesmitajos gados uz Krieviju” (216). Monogrāfijā metodiski ievērots dalījums *vecajā* un *jaunajā* trimdā (gan ar norādi „tā sauktā”, gan bez tās), piemēram, „atsevišķi eksperti, kuri primāri koncentrējas uz t. s. **jaunās trimdas – jaunās aizbraucēju paaudzes jeb tās diasporas daļas, kas emigrējusi pēc 1991. gada – interesēm**” (216); „norādīts, ka šādā veidā tiek neefektīvi izmantoti līdzekļi, jo tieši bērni no **jaunās trimdas** ir ar ievērojami lielāku atgriešanās vai sadarbības potenciālu” (216). Tas liecina, ka nav skaidras izšķiršanās pašu pētnieku starpā par apzīmējuma nopietnību.

Līdzīgi ar nozīmes paskaidrojumu (*cilvēki, kas no Latvijas emigrējuši pēc 1991. gada*) monogrāfijā bez pēdiņām vai izcēluma lietots apzīmējums *jaunie emigranti*, piemēram, „tie nav tikai ekonomiski iemesli, kāpēc **jaunie**

emigranti labprāt uzturas ASV" (165); „savukārt **jaunajiem emigrantiem** tā bija brīvprātīga un individuāla personīgā izvēle, neradot traumatisku pieredzi" (164). Pēdiņas plaši izmantotas latviešu valodas vārdiem un vārdu savienojumiem pārnestās vai paplašinātās/jaunās nozīmes gadījumos, piemēram, „jaunlatvieši" (iebraucēji pēc 1991. gada) vai „vecā diaspora", „iztēlotā kopiena", „Latvijā neiesakņotie" (nejūtas vai tikpat kā nejūtas saistīti ar Latviju), piemēram, „visvairāk šādu „**Latvijā neiesakņoto**" indivīdu ir mazpilsētās (23 %) un lielākajās pilsētās, izņemot Rīgu (26 %)"" (12); „visvairāk „**Latvijā neiesakņoto**" iedzīvotāju ir lielpilsētās" (12). Netrūkst burtisku pārcēlumu no angļu valodas latviešu valodā, piemēram, „ir kļuvusi par „**jauno normalitāti**"" (8). Šī ir uzskatāma par lieku aizgūšanu, tā ilustrē angliskošanas tendenci latviešu valodā un nozaru speciālajā leksikā, šādu vārdu lietojums stilistiskos nolūkos būtu jāpārdomā un jāierobežo.

Bieži speciālās leksikas vienības un termini tiek paskaidroti ar angļu valodas terminu vai vārdu savienojumu iekavās, piemēram, „pārizglītība" (burtisks tulkojums, kas neatbilst termina prasībām) un „profesionālā lejupslīde", piemēram, „izmantojam standarta OECD **pārizglītības (overeducation)** definīciju [..], pieredzējuši **profesionālo lejupslīdi (downskilling)**" (71–72); „aplūkotajā laika posmā pārizglītība starp Latvijā palikušajiem bija robežās no 13 % līdz 16 %" (72); „liela daļa no **pārizglītajiem** emigrantiem un viesstrādniekiem tādi bija jau Latvijā" (73). Bet vesela monogrāfijas nodaļa veltīta citam burtiskajam tulkojumam – *smadzeņu aizplūdei* (pareiza speciālās leksikas vienība – *intelektuālā darba spēka emigrācija*) no Latvijas 21. gadsimtā, piemēram, „vienlaikus pievēršoties **intelektuālā darbaspēka emigrācijai (brain drain)**" (76). Vārdkopa *smadzeņu aizplūde* speciālās leksikas vārdkopas nozīmē lietota ar nolūku, lai šķirtu no *diplomu aizplūdes*, piemēram, „krīzes laikā **diplomu aizplūšana** no Latvijas bija intensīvāka nekā pirms tam" (91). Jāsaka, šis šķīrums nav pamatots un latviešu valodā tam nav pretnostatījuma. Vārdkopa tekstā parasti nav ne izcelta, ne arī kā savādāk iezīmēta, piemēram, „**smadzeņu aizplūdi** parasti saista ar augsti izglītoto [..] iedzīvotāju emigrāciju", paskaidrojot, ka angļu valodā šajā nozīmē parasti lietots apzīmējums „high-skilled" (85); „viens no **smadzeņu aizplūdes** rādītājiem ir augstskolu beidzēju īpatsvars emigrantu vidū" (85); „tādā veidā tiek mērīta tiešām **smadzeņu (nevis tikai diplomu) aizplūde**" (86); „**smadzeņu aizplūde** kļuva intensīvāka krīzes laikā" (90); „raksturoja intensīvāka **smadzeņu aizplūde**" (91). Šādu burtisku pārcēlumu lietojums termina nozīmē latviešu valodā nav pieļaujams, pat ja nodaļas autoram tie šķītuši metaforiski vai atbilstoši terminoloģisku nianšu nošķiršanai.

Kā liecina valodnieku pētījumi, daudzskaitļa formu lietojums latviešu valodā pieaug galvenās kontaktvalodas – angļu valodas – ietekmē. Monogrāfijas autoru valoda apstiprina šo tendenci – tekstos sastopami ne tikai jau pierastie „diskursi”, „politikas”, „stratēģijas”, bet arī „prakses”, „darba tirgi”, „rutīnas”, „lojalitātes”, „solidaritātes” u. c., piemēram, „mērķis ir aprakstīt 21. gadsimtā no Latvijas aizbraukušo situāciju mītnes valstu **darba tirgos**” (66); „vienlaikus IOM apseko arī dažādu valstu politiku un tās **prakses**, kuru uzdevums ir nodrošināt [...] zināšanas” (76); „tie ietver dažādas un nereti savstarpēji izslēdzošas attālinātā nacionālisma **prakses** un **diskursus**” (126); „tās ir **prakses** un **diskursi**, kas izcelsmes zemei piešķir sociālu [...] nozīmīgumu” (123); „nostiprināt radikālākas identificēšanās **prakses**” (110); „ir nošķirti no latviešu emigrantu kopienas **praksēm**” (126); „diasporas kultūras **prakses** [...], diasporiskās kultūras **prakses** tomēr bieži veido dialogu” (110); „nespēja identificēties ar svētku svinēšanas **praksēm**” (168); „nacionālajā kultūrā izkristalizējas vienojošas un savstarpēju uzticēšanos raisošas **rutīnas**” (113); „tiek uzsvērts, ka izteikti sociālās **prakses** [...] (pār)veido saites ar izcelsmes zemi” (110); „lietojot šīs transnacionālās **prakses**, indivīds veido savu transnacionālo telpu” (182); „šī individualizētā pieeja latviskajai kultūrai ļauj uzturēt elastīgu līdzsvaru starp mītnes zemes **solidaritātēm** un Latvijas nacionālās identitātes veidoliem” (117); „diaspora, tāpat kā nācija, pirmkārt, ir uzskatāma par „prakses kategoriju”, kas tiek izmantota, lai migranti, politiskās elites un citas sabiedrības grupas „izteiktu pretenzijas, formulētu gaidas, mobilizētu enerģiju un uzrunātu **lojalitātes**” (Brubaker 2006, 12).” (109) Ne no citāta, ne plašāka konteksta nav skaidra vārda *lojalitāte* lietotās daudzskaitļa formas nozīme. Iespējams, tas līdzīgi kā *rutīnas* pārņemts no angļu valodas ar angļu valodas nozīmi, lai gan latviešu valodā ir atbilstošas nozīmes vārdi.

Dažādi apzīmētas arī valstis vai zemes, no kurām cilvēki izceļo un kurās ieceļo – *uzņemošās, izceļošanas, mērķa valstis, saņēmējvalstis*, piemēram, „valsts institūciju sadarbībai ar **uzņemošajām valstīm**” (76); „**izceļošanas valstīm** ir jāizstrādā darba piedāvājumu standartlīgumi” (76); „**mērķa valsts** izvēle nebija neitrāla attiecībā pret cilvēkkapitālu” (91); „abas minētās ekonomikas teorijas sociālo zinātņu literatūrā tiek daudz kritizētas, jo ignorē dažādus būtiskus gan **uzņemošās**, gan **izcelsmes valsts** konteksta faktorus” (197); „augstskolu absolventu īpatsvars Latvijas emigrantu vidū katrā no aplūkotajām **saņēmējvalstīm** bija augstāks [...], visās aplūkotajās **saņēmējvalstīs** [...], lai gan **saņēmējvalstu**, izņemot Īriju, gadījumā [...]” (91); „dati par galvenajām **saņēmējvalstīm** liecina” (92). Kā norāda A. Lulle, viesstrādnieku programmas gadījumā, kad migrācijas veicināšanā aktīvi iesaistās valsts, ir korekti runāt par „(no)sūtītājvalsti” un „saņēmējvalsti”, kas

ir tieši tulkojumi no angļu valodas terminiem (Lulle 2015). Latvijas iedzīvotāju emigrācijas gadījumā šādu terminu lietojums nav adekvāts, labāk lietot apzīmējumus *izcelsmes/izceļošanas valsts* un *mērķa valsts*.

Monogrāfijā sastopam daudz apzīmējumu, kas likti pēdiņās un lietoti speciālās leksikas nozīmē, piemēram, „pētījums aicina uzmanīties no ārzemēs dzīvojošo tautiešu „komodificēšanās”” (9). Pārsvarā tie ir no angļu valodas ņemtu terminu un speciālās leksikas vienību, kuru nozīme vēlāk tiek tieši vai aprakstoši paskaidrota, pārcēlumi. Monogrāfija sniedz daudz interesanta materiāla, ierosmes un informācijas gan par emigrāciju, tās teorētisko izpratni, gan par citu valstu zinātnieku pētījumiem un atziņām, akcentē patiešām svarīgus un agrāk dziļi neaplūkotos jautājumus un sniedz arī daudzas atbildes, atstājot plašu telpu diskusijām. Diemžēl jāsecina, ka monogrāfijas autoru valoda rada iespaidu par sasteigtību. Diskusija ar valodniekiem par terminu lietošanu būtu bijusi nepieciešama pirms rakstu publicēšanas. Sarežģītās izteiksmes, speciālās leksikas un terminoloģisko malduguņu dēļ zūd skaidrība par šīs monogrāfijas mērķauditoriju. Glosārijs palīdzētu orientēties ainavā, piešķirtu tai dimensijas un perspektīvu, palīdzētu lugas atsevišķās ainās savienot vienā cēlienā.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

ESV 2000 – *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 2000.

LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* : astoņos sējumos. Rīga : Zinātne, 1989.

LUFISI 2015 – *Latviešu emigrantu kopienas. Cerību diaspora*. Autoru kolektīvs. Zin. red. Inta Mieriņa. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015. Pieejams: <http://migracija.lv/publikacijas>

Lulle 2014 – **Lulle, A.** *Time-space of possibilities: translocal geographies of Latvians in Guernsey* [skatīts 2017. g. 2. janv.]. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/5229>

Lulle 2015 – Intervija ar Dr. geogr. Aiju Lulli, 2015.

Nītiņa, Iljinska, Platovova 2008 – **Nītiņa, D.; Iljinska, L.; Platonova, M.** *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie faktori*. Rīga : RTU, 2008.

Periodika – *LNB Periodikas arhīvs* [skatīts 2017. g. 2. janv.]. Pieejams: www.periodika.lv

RAPP – *Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. gadam* [skatīts 2017. g. 2. janv.]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=258715>

Rozenbergs 1995 – **Rozenbergs, J.** *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.

Skujiņa 2002 – **Skujiņa, V.** *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmijas LU Latviešu valodas institūts, 2002.

Sokolovs 2011 – **Sokolovs, V.** *Cienījamā Ēlertes kundze, vārds "latvijietis" latviešu valodā ir!* [skatīts 2017. g. 2. janv.]. Pieejams: <http://nra.lv/viedokli/vladimirs-sokolovs/39204-cienijama-elertes-kundze-vards-latvijietis-latviesu-valoda-i-r.htm>

Stūre 2009 – *I. Stūres grāmatas „Jūrmalciema aizjomu ainavas stāsts. To Štrandkrug zvejības zemnieku landšafsts” atvēršanas svētki* [skatīts 2017. g. 2. janv.]. Pieejams: <http://www.lu.lv/zinas/t/934/>

**Siliņa-Piņķe, Renāte. *Rigas spätmittelalterliche Personennamen.*
Hamburg : Baar, 2014. 220 lpp. ISSN 1618-7636,
ISBN 978-3-935536-07-3**

DZINTRA LELE-ROZENTĀLE

Ventspils Augstskola
dzintra.lele-rozentale@venta.lv

Renātes Siliņas-Piņķes vārds ir labi zināms latviešu onomastikas, sevišķi jau antroponīmu pētniecībā. 2009. gadā R. Siliņa-Piņķe Latvijas Universitātē aizstāvēja promocijas darbu filoloģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai „Priekšvārdi Rīgā 15. gadsimtā pēc pilsētas ķemerejas reģistra materiāliem”. Kopš tā laika regulāri ir parādījušās publikācijas par Latvijas kultūrvēsturē un valodniecībā aktuāliem vēsturiskās onomastikas jautājumiem. Šeit apskatītā monogrāfija ir papildināta un pārstrādāta promocijas darba versija vācu valodā (9).

Personvārdu izpēte to vēsturiskajā kontekstā ir gan vēsturnieku, gan valodnieku uzmanības centrā, un to apliecina arī darba autore izmantotais literatūras saraksts, kurā blakus antroponīmu pētnieku publikācijām atrodami arī vēsturnieku pētījumi, kuros personvārdi, visbiežāk – uzvārdi, ir apskatīti vien kā iedzīvotāju izcelsmes vietas liecinieki, piemēram, Leonīda Arbusova rakstā par vācu ieceļotājiem 13. gadsimtā (Arbusow 1939), Frīdriha Benninghoveņa monogrāfijā par Rīgas senāko vēsturi un Hanzas tirgotājiem (Benninghoven 1961) u. c. Izpētot personvārdu lietojuma ziņā valodas vēsturniekiem un vēstures pētniekiem interesanto personvārdu materiālu, R. Siliņa-Piņķe turpina vēsturnieku uzsākto tradīciju, analizējot vārdu materiālu no modernās lingvistikas perspektīvas un detalizētāk pievēršoties mazāk apzinātajam priekšvārdu inventāram.

Monogrāfijai ir starpdisciplinārs raksturs. Uz to norāda arī darba autore, formulējot pētījuma mērķi – veikt starpdisciplināru priekšvārdu izpēti un to (socio)lingvistisku analīzi, balstoties uz Rīgas ķemerejas reģistru (9).

Mērķa sasniegšanai autore formulē deviņus uzdevumus, sākot ar ieskatu vēsturisko priekšvārdu izpētē Latvijā. Tiesa, šeit rodas jautājums, cik lielā mērā šāds ieskats ir būtisks tālākajā ķemerejas reģistra analīzes kontekstā, jo runa šeit ir galvenokārt par latviešu personvārdu izpēti jautājumiem. Turpretī vācvalodīgajam lasītājam vērtīgs ir ieskats vēsturiskajā kontekstā un pētījuma integrācija Vācijas ziemeļu reģiona antroponīmu pētniecībā. Monogrāfijas ievaddaļā uzsvērtā pētījuma nozīme Latvijas kultūrvēsturē, jo runa ir, kā norāda pati darba autore, par pirmo detalizēto

plaša avota analīzi, kas balstās rokrakstā un edīcijā, par pirmo diastrātiski orientēto analīzi Latvijas valodniecībā, arī par pirmo personvārdu saīsināto formu izpēti. Varētu šeit vēlēt darba nozīmes izvērtējumu ne tikai Latvijas, bet vācvalodīgās kultūrvēstures kontekstā, kas salīdzinājumu veidā gan seko darba turpinājumā. Tālākie pētniecības uzdevumi skar 15. gadsimta Rīgas pilsoņu sociālo un etnisko slāņu raksturojumu, senāko personvārdu attīstību (līdz 15. gs.) un pētniecības fonam svarīgo ziemeļvācu personvārdu raksturojumu laika posmā līdz 15. gadsimtam. Empīriskā materiāla analīzei kā svarīgs uzdevums ir formulēts izmantotā avota apraksts, pie tam jāatzīmē, ka strādāts nav tikai ar edīciju, bet arī ar rokrakstu, kas piešķir pētījuma rezultātiem papildu ticamību. Analīze paredz pētījuma korpusa sastādīšanu, ņemot vērā, cik tas ir iespējams, arī minēto personu un to sociālā stāvokļa identifikāciju, lingvistisko analīzi, norādot vārdu izcelsmi, vārddarināšanas līdzekļus, dialektu pazīmju specifiku, rakstības īpatnības, kam seko ekscerpētā materiāla sociolingvistiskā interpretācija un rezultātu integrācija ziemeļvācu priekšvārdu pētniecības kontekstā.

Monogrāfija strukturēta atbilstoši darba mērķim un uzdevumiem. Neskaitot ievaddaļu jeb pirmo nodaļu (11–14), tā sastāv no trim plašām nodaļām, ieskaitot analizēto priekšvārdu sarakstu un kopsavilkumu.

Darba otrā nodaļa „Priekšvārdu pētniecības teorētiskais pamatojums” (*Grundlagen der Rufnamenanalyse*) (15–46) aptver plašu izskatīto jautājumu loku, sākot ar latviešu valodniecībā veikto priekšvārdu pētniecības apskatu un darbā izmantoto pamatjēdzienu skaidrojumu, kam seko vēsturiskā konteksta raksturojums un ieskats Latvijas un Ziemeļvācijas teritorijā valodiski atšķirīgajās vārda došanas tradīcijās. Uzmanība veltīta arī vācvalodīgās tradīcijas izplatībai Rīgā 13. un 14. gadsimtā un izvēlēta avota aprakstam. Attiecībā uz avota aprakstu R. Siliņas-Piņķes uzmanības lokā ir gan paša rokraksta raksturojums un pārskats par rakstvežiem, gan arī manuskripta un edīcijas salīdzinājums, kā arī ķemerejas reģistrā fiksēto vārdu iekļaušana Līzelotes Feierābendes 1943. gadā Greifsvaldē aizstāvētajā disertācijā (Feyerabend 1985), norādot uz dažām nepilnībām L. Feierābendes izveidotajā vārdu sarakstā. R. Siliņa-Piņķe pamatoti norāda uz tradicionāli pastāvošo dalījumu vācbaltiskajā pētniecībā un latviešu valodniecībā, uzsverot, ka līdz pat Otrajam pasaules karam antroponīmu pētniecība noritējusi paralēli (18). Šis vērojums ir būtisks, jo atklāj lingvistiskās tradīcijas etnisko orientāciju ar ne vienmēr adekvātu šķirumu, kas Latvijas valodniecības un vēstures perspektīvā vēl joprojām nav pilnībā pārvarēta.

Monogrāfijas trešā nodaļa „(Socio-)lingvistiskā priekšvārdu analīze” (*(Sozio-)linguistische Analyse der Rufnamen*) (47–134) ir visplašākā un lasītājam arī visinteresantākā, jo tā sniedz empīriskā materiāla analīzi,

izmantojot kompleksu pieeju analizētajam materiālam, atsevišķi skatot rīdzinieku un viesu priekšvārdus. Šo šķirumu autore pamato ar nepieciešamību katrai grupai rast atšķirīgu pieeju un pieļaujot atšķirīgus rezultātus (48). Tā kā rīdzinieku skaits nepārtraukti papildinājās un līdz ar to arī mainījās, tad šāds dalījums ir visai nosacīts, drīzāk jau varētu skatīt to kopējā viduslejasvācu kontekstā, bet rīdzinieku paradumus vārddošā un to atveidē – izsekot vienas ģimenes ietvaros, ja tā vairākās paaudzēs dzīvojusi Rīgā, kā tas arī veikts darba turpinājumā (127–129).

Atbilstoši ievaddaļā formulētajiem uzdevumiem R. Siliņa-Piņķe analizē ekscerpēto materiālu, pievēršot uzmanību vārdu izcelsmei, vācu un nevācu priekšvārdu vārddarināšanas līdzekļiem, kā arī apskata atsevišķi neskaidras izcelsmes vārdus, vācu un nevācu cilmes personvārdu alonomus, vārdu rakstību (vokālismu un konsonantismu), mutvārdu saziņā lietotās formas. Atsevišķi tiek skatīta vīriešu un sieviešu vārdu darināšana, kā arī veikta analizēto vārdu sociolingvistiskā analīze. Tā iekļauj biežāk sastopamos priekšvārdus, kā arī, ja vien to pieļauj avots, arī vārdu lietojumu dažādos sociālajos slāņos. Speciāla uzmanība ir veltīta vācu un nevācu priekšvārdiem, pilnajām formām un īsformām, latinizētajām, kā arī tipiskajām lejasvācu formām. Jāatzīst, ka tieši vārdu sociolingvistiskā interpretācija veido jaunu pieeju, kas varētu būt rosinoša turpmākajiem Livonijas avotu pētījumiem.

Veiksmīga ir izvēle un pamatojums dalīt vārdus pēc to cilmes, jo tas parāda arī vārdu adaptācijas procesus, un sniedz iespēju veikt rezultātu salīdzinājumus ar citu pētījumu datiem, kā autore to arī uzsver (49). Vācu cilmes vārdi, ieskaitot visus variantus, veido 60,4 % izvēlēta korpusa, nevācu – 36,9 %, neskaidras izcelsmes – 2,7 % personvārdu. Samērā lielais skaits nevācu izcelsmes vārdu skaidrojams ar to, ka šajā grupā uzņemti Bībelē lietotie, svēto vārdi, galvenokārt ebreju, grieķu un latīņu cilmes personvārdi, kas veido lielāko grupu, kā arī skandināvu, slāvu un lietuviešu vārdi, no kuriem divas pēdējās grupas ir galvenokārt pilsētas viesu vārdi (49–50).

Plaša ir dažādiem vārddarināšanas līdzekļiem veltītā nodaļa (51–62). Tā iekļauj pilnās formas un kontrakciju, dažādas īsformas un rezultātā tiek veikti secinājumi, kas ir salīdzināmi ar citos ziemeļvācu reģionos veikto pētījumu rezultātiem. Tā, piemēram, R. Siliņa-Piņķe secina, ka visbiežāk sastopamā sufiksa *-(e)ke* izplatība saskan arī ar citu pētījumu datiem (58). Uzstādot hipotēzi par sevišķo lejasvācu vārdu tradīcijas lomu Rīgā (59), autore salīdzina savu korpusu ar Vilfrīda Zeibikes (*Wilfried Seibicke*) pētījumu. 58,2 % visu apskatīto vārdu ir lejasvācu cilmes. Interesanta ir nevācu cilmes vārdu vāciskošanas procesa atveide, ko R. Siliņa-Piņķe veic, apskatot akcentu un neuzsvērto zilbju izmaiņas (63–68). Arī tādas tipiskas

parādības kā skaņu substitūcija, umlauts un metatēze veic noteiktu lomu nevācu cilmes personvārdu adaptācijā. Nevācu cilmes personvārdi pieļauj vārddarināšanas līdzekļus, kas raksturīgi vācu vārdiem, piemēram, ar lejasvācu sufiksiem *-(e)ke*, *-in* un *-ing* darinātie vārdi iegūst lejasvācu vārdiem raksturīgo skanējumu, piemēram, *Hanneke/Henneke* (< *Hans* < *Johannes*), *Coppin/Coppen* (< *Jacob*), *Henning* (< *Hans* < *Johannes*) (67). Nevācu izcelsmes vārdu vidū tipiskās lejasvācu formas veido 29,3 %, kas autores skatījumā ir samērā neliels skaits un kam skaidrojums tiek meklēts reģistrā fiksēto vārdu izplatībā no dienvidu reģioniem, kas notikusi samērā vēlu, vai arī īsajā vārdu lietošanas periodā Ziemeļvācijā, kas nebija pietiekams adaptācijai (69). Apskatītas tiek arī latīņu un latinizētās formas, slāvu, skandināvu formas un neskaidras izcelsmes vārdi, kuru skaits ir neliels, un detalizētāka izpēte, kā tas izriet no piedāvātās vārdu izcelsmes interpretācijas, ir turpmākas pētniecības jautājums.

Viena no interesantākajām un plašākam pētnieku lokam vērtīgākajām pētniecības sadaļām ir alonomu analīze, kas aptver ķemerejas reģistrā sastopamās vācu un nevācu cilmes personvārdu pilnās un īsformas, piemēram, *Tideman* = *Thidemannus* = *Tideke* (73). Šāds formu (līdz pat 5 alonomiem) sastatījums, papildināts ar salīdzināmu materiālu no citiem avotiem, noteikti būtu vērtīgs palīgs vēstures un valodas vēstures pētniekiem. Šāds noderīgums ir arī nodaļām par rakstību, jo ne tikai dažādos avotos, bet pat vienā avotā vērojama liela rakstīto formu daudzveidība, kas skaidrojama ar rakstītāju dažādo izcelsmi un izglītību, kā arī ar mutvārdu valodas formu atšķirīgu atveidi (80), kas ir zināma parādība viduslejasvācu valodas tekstos (80) un nereti apgrūtina avotos minēto personu identifikāciju. R. Siliņa-Piņķe piedāvā pārskatu par vokāļu un konsonantu grafēmām un ķemerejas reģistrā fiksētajiem alogrāfiem ar atbilstošajiem piemēriem, to atbilstmēm un skaidrojumiem arī citu pētnieku darbos, apkopojot rezultātus arī tabulāri (80–99). Tādējādi ir izveidots pētniekiem svarīgs uzziņu materiāls, kas var palīdzēt personu identifikācijā, jo vienas un tās pašas personas vārds nereti tika atveidots ne tikai dažādās formās, bet arī dažādā rakstībā. Atsevišķi tiek apskatīta arī locījumu paradigma, kas nav pilnīga, jo atbilstoši teksta specifikai dominē datīva forma. Piemēru analīzē tiek konstatēta mutvārdu valodas ietekme, kas veicina personvārdu ierobežoto locījumu galotņu atspoguļojumu (102).

Par pētniecībā samērā jaunu un aktuālu skatījumu jānosauc personvārdu sociolingvistiskā analīze, ko R. Siliņa-Piņķe veic, salīdzinot Rīgas personvārdu pētniecības rezultātus ar atbilstmēm dažādās ziemeļvācu pilsētās. Biežāk izplatītie Rīgas personvārdi tiek apskatīti arī atbilstoši to izplatībai sociālajos slāņos un etniskajai piederībai. Desmit biežāk lietotie

personvārdi ir attiecināmi uz 410 personām, savukārt 94 – uz 234 personām (104). Izplatības ziņā vadošo vietu 644 personu vidū ieņem personvārdi *Hans, Johan, Jan*. Veicot datu statistisko apstrādi, autore nonāk pie secinājuma, ka gandrīz divām trešdaļām jeb 63,7 % ķemerejas reģistrā fiksēto personu ir bijis tikai desmit vārdu, turklāt seši no tiem ir nevācu izcelsmes – *Johan, Nicolaus, Peter, Jacob, Andreas, Merten* –, bet gandrīz katrs ceturtais vīrietis bijis ar vārdu *Hans, Johan* vai *Jan*, tas ir bijis līdzīgi arī citās pilsētās, piemēram, Rēgensburgā un Baireitā (105). Arī vācu cilmes vārdu salīdzinājumi ar ziemeļvācu pilsētu vārdu inventāru ļauj secināt par līdzīgu izplatību, tiesa, kā norāda autore, būtu nepieciešami arī salīdzināmi vārdu biežuma pētījumi ar Hanzas pilsētām, ar kurām Rīgai bija cieši kontakti, piemēram, ar Lībeku, Rostoku vai Greifsvaldi (109).

Sociolingvistiski vērtīgi ir iegūtie rezultāti attiecībā uz vārdu izplatību dažādos sociālajos slāņos. Ķemerejas reģistra ieraksti attiecas uz trim no tiem: uz garīdzniecību, pilsētas augstāko un vidējo slāni. Visplašāk – ar 88 personvārdiem – ir pārstāvēts vidējais slānis, kam seko augstākais slānis ar 35 vārdiem un garīdzniecība ar 25 vārdiem. R. Siliņa-Piņķe veic visiem slāņiem atbilstošo vārdu analīzi, skatot atsevišķi vācu un nevācu cilmes vārdus, pilnās un īsformas, latinizētās un tipiskās lejasvācu formas un veicot virkni novērojumu, kurus noteikti ir vērts pārbaudīt arī uz citu avotu un/vai cita perioda avotu bāzes. Tā, piemēram, tika secināts, ka garīdznieku vidē dominē nevācu izcelsmes vārdi, augstākajā pilsētnieku slānī – vācu, bet vidējā slānī nelielu pārsvaru gūst nevācu cilmes vārdi.

Jauns aspekts rīdzinieku vārdu izpētē ir to analīze vienas ģimenes tradīcijas ietvaros. Izmantojot ziņas arī no citiem avotiem, R. Siliņa-Piņķe sniedz ieskatu vārdu došanā, vienlaikus gan norādot uz tālākas pētniecības nepieciešamību, balstoties plašākā avotu bāzē. Īsi skarta ir arī pilsētas viesu vārdu specifika, apskatot atsevišķi vārdus no vācvalodīgajiem reģioniem, krievu, lietuviešu un atsevišķiem citiem dažādu reģionu pārstāvjiem.

Pētījumam pievienots plašs ķemerejas reģistrā atrodamo vārdu saraksts, kas, alfabētiski sakārtots, iedalīts trīs grupās – vācu, nevācu un neskaidras cilmes vārdi. Vārdu aprakstā iekļautas ziņas par tā cilmi, vārddarināšanu, avotā fiksētajām formām, uzskaitot tās ar konkretizējošām norādēm uz personas izcelsmi, uzvārdu, stāvokli, uzrādot vārda atrašanās vietu pēc Augusta Bulmerinka saraksta (Bulmerincq 1913), citēšanu citos avotos un atzīmējot konstatētās novirzes no rokraksta edīcijā (135–193). Šis saraksts nenoliedzami ir gan uzzīņu avots vēstures un personvārdu pētniekiem, gan nopietns pamats tālāku salīdzinājumu veikšanai.

Sarakstam seko kopsavilkums, kas 15 tēzveida formulējumos apkopo pētījuma rezultātus (194–200). Pētījumu noslēdzošais literatūras saraksts

aptver 118 vienību. Tā sastāvā varētu vēlēties arī Leo Meijera 1868. gada publikāciju par Tartu personvārdiem (Meyer 1868), Heinca Dīverges 1937. gada publikāciju par zeļļu vārdiem 17.–19. gadsimtā (Diewerge 1937) – jāpiebilst, ka abi avoti gan ir par vēlāka perioda vārdiem un uzvārdiem. Tuvāks pētītajam avotam būtu bijis Svena Šēberga (Sjöberg 1962) raksts par kāda Tallinas 15. gadsimta vārda (uzvārda) vēsturi ar izcelsmes noteikšanas iespējām.

Neskatoties uz šo un citām piezīmēm, kas šeit izteiktas visbiežāk vēlējuma formā, jāuzsver, ka vācu lasītājam piedāvāts rūpīgi izstrādāts un pārdomāti argumentēts personvārdu pētījums, kas ļauj iekļaut Rīgas vācvalodīgo avotu ziemeļvācu pilsētu personvārdu pētniecībā. Apliecinājums tam ir veiktie salīdzinājumi ar pētniecības datiem no citām vācu pilsētām. Jācer, ka plašam vēstures pētnieku lokam interesantais R. Siliņas-Piņķes pētījums būs par pamatu tālākai Livonijas pilsētu avotu analīzei, kā arī tiks integrēts vēlāka perioda latviešu personvārdu studijās.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Arbusow 1939 – **Arbusow, Leonid.** *Die deutsche Einwanderung im 13. Jahrhundert. Ostbaltische Frühzeit.* Leipzig, 1939, 355–384 (= Baltische Lande, 1).

Benninghoven 1961 – **Benninghoven, Friedrich.** *Rigas Entstehung und der frühhansische Kaufmann.* Hamburg: Velmede, 1961 (= Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien, 3).

Bulmerincq 1913 – **Bulmerincq, August.** *Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1405–1474.* Bd. 2. München, Leipzig: Duncker & Humblot, 1913.

Diewerge 1937 – **Diewerge, Heinz.** *Gesellennamen in Riga. Aus drei Einschreibebüchern der Huf- und Waffenschmiede=Gesellenbrüderschaft für die Jahre 1660-1720, 1781-1796, 1839-1886.* *Jahrbuch der volkskundlichen Forschungsstelle.* Bd. I. Riga: Ernst Plates, 1937, 3–28 (= Veröffentlichungen der volkskundlichen Forschungsstelle am Herderinstitut zu Riga, 6).

Feyerabend 1985 – **Feyerabend, Liselotte.** *Die Rigaer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Herkunft der Rigaer Bürger.* Köln: Böhlau, 1985 (= Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 7).

Meyer 1868 – **Meyer, Leo.** Ueber die in Dorpat vorkommenden Familiennamen. Vortrag, gehalten im großen Hörsal der Universität Dorpat. *Baltische Monatschrift*. 9. Jg. B XVII, H., 4, 1868, 293–327.

Siliņa-Pinķe, Renāte 2009 – **Siliņa-Pinķe, Renāte.** *Priekšvārdi Rīgā 15. gadsimtā pēc pilsētas ķemerejas reģistra materiāliem = Rufnahmen in Riga im 15. Jahrhundert anhand des Kämmerei-Registers der Stadt.* Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares ģermāņu valodniecības apakšnozarē. Rīga : LU, 2009 (skatīts 2017. g. 14. febr.) Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4558/13579-Renate_Silina_Pinke_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sjöberg 1962 – **Sjöberg, Sven.** Notizen zur Revaler Kanzleisprache im 15. Jahrhundert: Johannes Blumendal (1406–26). Versuch einer Provenienzbestimmung. *Niederdeutsche Mitteilungen*, 16–18, 1960–1962, 106–131.

Proceedings of the 6th Riga Symposium on Pragmatic Aspects of Translation. TRANSLATION, QUALITY, COSTS. Edited by Gunta Ločmele, Andrejs Veisbergs. Rīga : The University of Latvia Press, 2014. 120 lpp. ISBN 978-9984-45-863-2

VITA BALAMA

Ventspils Augstkola
vita.balama@venta.lv

Tulkojums un tā kvalitāte ir pastāvīgā uzmanības lokā jebkuros laikos. Taču atšķiras izpratne par kvalitāti un kritērijiem, kas to nosaka, kā arī pēc kādiem kritērijiem šo kvalitāti vērtēt. 6. starptautiskā Rīgas simpozija rakstu krājums „Tulkojums, kvalitāte, cena” (*Translation, Quality, Costs*) spilgti diskutē par šīm problēmām. Krājumā iekļautajos deviņos rakstos to autori skar daudzveidīgus tulkojuma kvalitātes aspektus. Tā kā rakstu krājums ir angļu valodā, tad šeit apskata autore centusies atspoguļot krājumā iekļauto rakstu tematiku latviešu valodā, pievienojot savu, nedaudz subjektīvo viedokli par iztīrāto tematiku. Rakstu krājumam nav pievienotas anotācijas latviešu valodā, tāpēc apskata autore rakstu nosaukumus tulkojusi pati, iekavās norādot raksta nosaukumu oriģinālvalodā. Arī apskatā izmantotie citāti ir autorens tulkojumi no rakstu oriģinālvalodas.

Kristīna Abdallaha rakstā „Sociālā kvalitāte: atslēga kolektīvo problēmu risināšanai tulkojuma ražošanas tīklos” (Kristiina Abdallah. *Social Quality: Key to Collective Problem Solving in Translation Production Networks*) uzsver, ka kvalitāte ir katra tulkojuma galvenais jēdziens. Raksturojot kvalitāti, parasti fokusējas uz produkta un/vai procesa kvalitāti, tāpēc atrisināt ar kvalitāti saistītās problēmas ir vēl jo svarīgāk. Autore savā rakstā apskata tulkojuma kvalitāti sociālā aspektā, kurš ietver kolektīvo dimensiju starp dalībniekiem – klientiem, tulkošanas firmām un tulkotājiem, kas ir saistīti savstarpējos tulkojuma radīšanas tīklos. Vērtīgs ir raksta autorens piedāvātais trīsdimensiju kvalitātes modelis, kurš ietver ne tikai produkta un procesa kvalitātes dimensijas, bet, kas ir daudz svarīgāk, arī sociālo dimensiju. Tas ir saistīts ar lēmumu pieņemšanu, ražošanu, mārketingu, klientu attiecībām un attiecībām starp visām ieinteresētajām pusēm, ieskaitot arī tulkotājus kā mikrouzņēmējus. Kvalitāte ir daudzdimensionāls jēdziens, kurš noteikti ietver arī ētikas jautājumus starp dalībniekiem. Taču autore secina, ka kvalitāti ir ļoti grūti definēt un novērtēt, apgalvojot, „ja mums nav nojausma, kā un kas ir radījis tulkojumu kā produktu, mums nav kompetences to novērtēt” (9). Noteikti jāpiekrīt, ka galvenā problēma pašreizējos tulkojumu radīšanas tīklos rodas tādēļ, ka procesa dalībnieki ne tikai apskata kvalitāti no dažādām perspektīvām, bet viņi arī definē kvalitāti, izmantojot

atšķirīgus kritērijus. Raksta autore uzsver biznesa ētikas nozīmi tulkošanas procesā, jo tulkotājam bieži vien ir jāstrādā vienlaicīgi divās dažādās ētiskajās sistēmās. Ja tulkošanas procesa dalībniekiem nav kopēja mērķa, kā, piemēram, savstarpēja vienošanās par kvalitātes kritērijiem, tad nebūs arī vienprātības sadarbībā un laba tulkojuma radīšanā. Un šeit, norāda raksta autore K. Abdallaha, rodas galvenā problēma tulkošanas nozarē: dalībnieki nav saskaņojuši savas atšķirīgās kvalitātes definīcijas. Rakstā ir iztirzāta arī konkurences problēma tulkošanas nozarē: lielo tulkošanas firmu sarežģītais tīkls ar daudzajiem kontaktiem un tam pretstatā individuālo tulkotāju skopie sakari, kas dod priekšroku lielajām firmām uzvarēt iepirkuma konkursos, ne vienmēr nodrošinot labāko kvalitāti. Individuālie, ārštata un tiešie darba veicēji lielajās tulkošanas firmās bieži vien pat netiekas ar klientu, tādējādi nespējot izprast, ko un kā klients vēlas. Raksta otrajā daļā autore piedāvā trīsdimensiju kvalitātes modeli, kuru viņa pirmo reizi prezentēja 2004. gadā kā doktorante. Šī modeļa mērķis ir, pirmkārt, parādīt esošo kvalitātes sistēmu, otrkārt, palīdzēt procesa dalībniekiem saprast pašreizējās problēmas attiecībā uz sadarbību. Rakstā ir vērtīgas atziņas par kvalitātes izpausmēm, tās nodrošināšanu un dalībnieku līdzatbildību tulkojumu kvalitātes nodrošināšanā. Autore pamatoti atsaucas uz Čana (*Chan*) secinājumiem, ka „tā kā pašlaik profesionāliem tulkiem ar atbilstošu universitātes izglītību ir jākonkurē par pasūtījumiem ar studentiem un nekvalificētiem entuziastiem un galvenokārt uzvar lētākais piedāvājums, tad nav jābrīnās, ka tulkošanas nozare ir kļuvusi par citronu tirgu, kurā „sliktie” tulkotāji izspiež „labos” tulkotājus no nozares, tā rezultātā cieš kvalitāte” (15). Nobeigumā autore iesaka attīstīt un ieviest kvalitātes klasifikācijas sistēmu kā instrumentu, lai koordinētu procesa dalībnieku atšķirīgās kvalitātes koncepcijas un definīcijas. Šādas sistēmas ideja ir veicināt uzticības stiprināšanu starp procesa dalībniekiem, nodrošinot, ka visu dalībnieku tiesības tiek ievērotas. Rakstā ir atsauces uz 46 dažādiem avotiem, no kuriem 7 ir pašas raksta autoras agrākie darbi un doktora disertācija.

Maija Brēde rakstā „Lingvistiskais ikonisms tulkojumā” (*Linguistic Iconicity in Translation*) norāda, ka lingvistiskais ikonisms aptver onomatopoētiskās jeb skaņu imitējošās un skaņu simboliskās sistēmas. Autore uzsver, ka lingvistisku elementu motivēta izvēle literārā darbā dod zināmu stilistisku efektu. Kad literārs darbs tiek tulkots citā valodā, lai saglabātu oriģinālteksta atmosfēru, ir svarīgi pārveidot skaņu ikoniskos vārdus tādā veidā, ka tie nezaudē savu izteiksmi salīdzinājumā ar avottekstu. M. Brēde analizē divu Iana Makjuana (*McEwan*) darbu „Piedošana” un „Amsterdamā” tulkojumus latviešu valodā, īpašu uzmanību pievēršot skaņu simboliskajiem vārdiem, kas ir saistīti ar trokšņiem, kurus rada dažādi

priekšmeti, cilvēka balss, vizuālie tēli, fiziskās sajūtas, un to atveidojumam tulkojumos. Teorētisko pamatojumu raksta autore balsta uz Deivida Kristala (*Crystal*) teoriju, norādot, ka lingvistiskais ikonisms saistās ar tādām „problēmām lingvistikā, kā valodas izcelsmes teorijām, etimoloģiju, lingvistiskās zīmes motivāciju, valodas izteiksmīguma iespējām un citām” (19). Rakstā veiksmīgi ir analizēti piemēri no avottekstiem un to tulkojumiem, tādējādi skaidri pamatojot izvēlētas teorijas. Katram piemēru pārim ir sniegts skaidrojums par tā vai cita vārda izvēli attiecīgajā teksta fragmentā. Secinājumos M. Brēde raksta, ka dažādi teksti var ietvert dažādus skaņu ikoniskos vārdus, kuru ikonisms ir atkarīgs no noteiktām fonētiskām īpašībām, kas atspoguļojas gan līdzskaņu, gan patskaņu lietojumā. Kad tas nepieciešams mērķvalodas struktūrai vai skaņu ikonu vārdu izmantošanai to tradicionālajā veidā noteiktam kontekstam latviešu valodā, tulkotājs ir devis priekšroku salīdzinoši neitrālajam avotteksta variantam. Autore ir izmantojusi 16 atsauces avotus, no tiem divi ir pašas M. Brēdes agrāk publicēti raksti.

Krisa Durban rakstā „Speciālista komentāri par tirgiem, vērtībām un tulkotāja attieksmēm” (Chris Durban. *Comments from a Practitioner on Markets, Value(s) and Translator Attitudes*) tāpat kā pirmā raksta autore analizē tulkotāju situāciju darba tirgū, tikai K. Durbanas raksts vairāk fokusējas uz darba tirgu, jauno tulkotāju ienākšanu tajā un problēmām, kas šādam jaunienācējam ir jārisina. Raksts drīzāk ir skatāms kā konferences referāta atspoguļojums, ko autore arī raksta sākumā norāda, jo tajā nav ievērots zinātniskā raksta stils, nav izmantotas atsauces uz jebkādu teoriju. Taču praktiskais devums ir jūtams, jo raksta būtība ir informēt, kā tulkotājiem – gan jaunajiem, gan pieredzējušajiem – uzvesties mūsdienu tirgus apstākļos un ko sagaidīt gan attieksmē, gan naudas izteiksmē samaksā par darbu. K. Durbanu uzsver, ka ir svarīgi apzināties savu nozīmi tulkošanas procesā, būt pārliecinātam par savām spējām un atbildību, kā arī izzināt tirgus apstākļus, samaksas likmes, darba apstākļu ietekmi uz tulkojuma kvalitāti utt. Autore norāda arī, ka „tulkotājiem ir jābūt neredzamiem priekš lasītājiem, bet tulkotājiem ir noteikti jābūt redzamiem priekš klientiem un autoriem [...] kā izteiktiem, personiskiem un prasmīgiem risinājumu sniedzējiem” (33). Kā pēdējo svarīgo jautājumu autore uzsver, ka ir pēdējais laiks saprast, ka tulkotājam ir jāsaprot arī skaitļi, t. i., atšķirība starp *neto* un *bruto* (vai *peļņa* un *pārdošana*). Kaut arī raksts nav veidots kā zinātnisks traktāts, tas noteikti ir izmantojams tulkotāju sagatavošanas gaitā, jo uzskaitītās atziņas attiecībā uz tirgus struktūru, atpazīstamību un samaksu ir ļoti noderīgas, ņemot vērā, ka autore ir profesionāla tulce jau vairāk nekā 40 gadus.

Baiba Grandovska rakstā „Kvalitātes nodrošināšana Eiropas Komisijas Tulkošanas ģenerāldirektorāta Latviešu valodas departamentā” (*Quality Assurance in the Latvian Language Department of the European Commission’s Directorate General for Translation*) iepazīstina ar tulkošanas procesiem Tulkošanas ģenerāldirektorātā, uzsverot, ka tajā tiek radītas tekstu dažādas lingvistiskās versijas, nevis tieši tulkoti teksti to tradicionālajā izpratnē. Nav avotteksti un mērķteksti kā tādi, visas valodnieciskās versijas ir autentiskas un tiek publicētas vienlaicīgi. Rakstā tiek uzskaitītas un analizētas kvalitātes prasības. Raksta autore norāda, ka kvalitāte ir definēta nesem pieņemtajā *Kvalitātes vadības ietvarā*, kur ir teikts, ka „galvenā kvalitātes koncepcija darbības līmenī ir atbilstība mērķim” (36). Kvalitātes vadības pamatā ir klients, kā arī visa procesa organizācija, personāla iesaistīšana. Autore norāda, ka teksta kvalitāti novērtē, ņemot vērā izstrādātās vadlīnijas, kas ir piemērojamas visām standarta situācijām. Turpmāk tekstā autore izklāsta, kā notiek teksta apstrāde pirms tulkošanas, tulkošanas laikā un pēc tulkošanas, rediģējot jau iztulkoto tekstu, kā arī uzsver atgriezeniskās saites nozīmi tulkošanā. Raksta nobeigumā autore norāda, kur tieši tiek veikti ģenerāldirektorāta tulkojumi latviešu valodā, t. i., Luksemburgā, Briselē un Rīgā. Autore atsaucēm ir izmantojusi piecus Eiropas Savienības dokumentus, kas nodrošina interesentiem padziļinātu iepazīšanos ar šāda veida tulkošanas īpatnībām. Raksts ir ļoti noderīgs tulkošanas studiju programmu studentiem kā ieskats vienā no iespējamām darba vietām pēc studiju beigšanas.

Larisa Iljinska, Marina Platonova, Tatjana Smirnova rakstā „Kalpojot diviem kungiem: sekojot normu normalizējošām atkāpēm” (*Serving Two Masters: Following the Norms Normalizing Deviations*) analizē dažādas pieejas normām un atkāpēm tulkojumos no angļu valodas latviešu valodā tekstos par ekoloģiju un vides aizsardzību. Zinātnisku un tehnisku tekstu nosacītas atkāpes no valodnieciskām normām ir pieļaujamas, jo saturs ir daudzkārt svarīgāks par lingvistisko precizitāti. Šim secinājumam var daļēji piekrist, jo tulkotāja uzdevums ir atrast tādus valodas līdzekļus, kas pēc iespējas precīzāk pārnes saturu no avotvalodas mērķvalodā. Raksts ir zinātniska pārskata vērts, jo autores izmanto daudz atsauces uz dažādiem teorētiskiem avotiem, izmantoti ir 38 atsauču avoti, no tiem divi ir pašu autoru iepriekš publicēti raksti. Lai gan raksta zinātniskā vērtība ir teoriju apskats, kas iekļauj pētījumu uzskaitījumu attiecībā uz normām un atkāpēm, nav īsti saprotams, kāpēc atkāpju klasifikācijā tiek citēts G. Līčs (*Leech*) no 1969. gada izdevuma. Turpinājumā tiek uzskaitīts arī tālāku atkāpju iedalījums, taču pēc konteksta var spriest, ka tas nav pašu raksta autoru izstrādāts iedalījums. Raksta lielākā zinātniskā vērtība ir vispusīgais teoriju apskats un tajās apskatīto klasifikāciju analīze.

Gunta Ločmele rakstā „Reklāmas sociolingvistiskā situācija Latvijā kā tās kvalitātes jautājuma cēlonis” (*The Sociolinguistic Situation of Advertising in Latvia as a Cause of Its Quality Issues*) aplūko reklāmu un tajā izmantoto valodu, norādot, ka to ietekmē sociolingvistiskie faktori. Pētījuma mērķis ir izpētīt tos faktorus, kas izraisa pastāvošo tendenci aizstāt latviešu valodas morfoloģiskās formas un leksiku ar aizguvumiem, galvenokārt no angļu valodas. Reklāmas diskursa polisemantiskā daba savienībā ar kultūras un sociopolitiskiem faktoriem uzliek ierobežojumus tam, kā citas valodas reklāmas līdzekļi tiek pārvietoti mērķvalodā. Rakstā ir plaši aplūkots vēsturiskais valodas lietojums reklāmu tekstos, kā arī analizēti sociolingvistiskie faktori reklāmas valodas lietojumā. Autore uzsver, ka kultūras zināšanas ietver arī zināšanas par valodas lietojumu. Turklāt, autore aprāt, reklāmas kultūras jautājumi vienmēr ir un būs aktuāli. Svešvalodu zināšanas sabiedrībā veicina reklāmas valodas izmaiņas, arvien vairāk izmantojot angļu valodas vārdus. Taču, lai atpazītu svešo, kas ir pasniegts ne tikai valodas līmenī, ir jāzina svešvaloda un kultūras īpatnības. Secinājumos autore norāda uz omnikultūras attīstību pasaulē, kā to prognozē arī eksperti. Vērtīga ir atziņa, kuru raksta nobeigumā pauž autore, atsaucoties uz I. Sikoras teoriju, ka „saglabājot oriģinālos elementus, ja tie neiederas mērķauditorijas kultūras fonā vai komunikatīvajās konvencijās, tie var mazināt reklāmu pārliecināšanas spēku” (68). Autore ir izmantojusi bagātīgu atsauču klāstu – 30 atsauces.

Olafs Imanuels Sīls rakstā „Ikdienu valodas neoloģismi kā izaicinājums kvalitātei multilingvālās terminu bāzēs: kultūrpragmatiskās pieejas sastatījums, pamatojoties uz „Grieķu krīzes multilingvālo terminu projektu” (GKMTP) un grieķu-vācu un grieķu-angļu valodu pāriem” (Olaf Immanuel Seel. *Neologisms of Everyday Language as a Challenge for Quality in Multilingual Term Bases: a Contrastive Culture-Pragmatic Approach on the Basis of “The Greek Crisis Multilingual Term Project” (GCMTP) and of the Language Pairs Greek/German and Greek/English*) sniedz pārskatu par konkrēta projekta norisi un pētījuma rezultātiem, kuri balstīti uz valodu pāru pētījumiem. Raksta zinātniskā vērtība ir kontrastīvās kultūrpragmatiskās pieejas atspoguļojums zinātniska projekta ietvaros. Autors raksturo aplūkotā vārdu krājuma izveides procesu, kā arī detalizēti izklāsta metodoloģisko pieeju – gan teorētisko aspektu, gan praktisko –, sniedzot piemēru analīzi. Rakstā izmantoti 7 atsauču avoti, no tiem divi ir paša autora iepriekš publicēti darbi.

Jānis Sīlis rakstā „Tulkotāja semantiskās atbilstības meklējumi mērķtekstos: kvalitātes rādītāji pamata tekstveida prototipoloģijā” (*Translator’s Search of Semantic Appropriateness in the Target Text: Quality*

Markers in the Basic Text-Type Prototypology) atklāj kvalitātes konceptu tulkošanā, uzskatot, ka tas vispirms ir aksioloģisks fenomens. Autors uzskata, ka viena un tā paša veida kvalitātes kritēriji var tikt piemēroti tikai šaurākai tulkojumu grupai, kas ir izveidota saskaņā ar prototipoloģijas modeli, balstītu uz pamattekstiem. Autoraprāt, kvalitāte vienmēr iet kopā ar tās novērtējumu, tas pats attiecas arī uz tulkojumu kvalitāti. Atsaucoties uz M. Snellu-Hornbiju (*Snell-Hornby*), autors norāda, ka atbilstības pakāpi mērķtekstos attiecībā uz avottekstiem var lietot kā kvalitātes „mēru”. Tulkojamības pakāpe ir tieši proporcionāla simetrijas pakāpei no avotvalodas mērķvalodā. Analizējot ekvivalences definīcijas, kā arī iztirzājot atbilstes, autors ir vienisprātis ar M. Snellu-Hornbiju, ka ekvivalence sniedz ilūziju par simetriju starp valodām, kas traucē risināt tulkošanas problēmas (85). Ar piemēriem autors raksturo tulkojumu atbilstību aplūkotajiem divu veidu tulkojumiem: literārajiem tulkojumiem un speciālās valodas tulkojumiem. Literāro tulkojumu analīzes pamatā ir parodētu oriģināltekstu krievu vai angļu valodā tulkojumi latviešu valodā, kuros tulkotāji ir neveiksmīgi atveidojuši parodiju, kas ir oriģināltekstā. Latviešu tautasdziesmas un to tulkojumi angļu valodā sagādā daudz problēmu tulkotājiem lielā deminutīvu skaita dēļ. Raksta otrā daļa ir veltīta dažādu iestāžu un organizāciju nosaukumu tulkojumu analīzei, kur galvenās problēmas rada Latvijai raksturīgo administratīvo dalījumu un organizāciju nosaukumu atveide angļu valodā. Secinājumos J. Sīlis norāda, ka raksts tikai ieskicē dažus no iespējamajiem veidiem, kā sasniegt optimālu kvalitātes līmeni, katrā no gadījumiem meklējot attiecīgu atbildi, piemētot, ka nav vienotas receptes, kas derētu visiem tulkošanas problēmgadījumiem, un ka tas vienmēr atstāj vietu tulkotāja talantam un prasmēm, kuras iegūtas apmācības procesā un profesionālajā pieredzē. Rakstā autors ir izmantojis 16 dažādus avotus.

Andrejs Veisbergs rakstā „Tulkojuma kvalitāte, tulkotāja pamanāmība, parateksts” (*Translation Quality, Translator Visibility, Paratexts*) uzsver, ka daudzos tulkojumos pats tulkotājs ir palicis neredzams, bezpersonisks. Raksta galvenais mērķis ir izpētīt tulkotāja redzamības un tulkojuma kvalitātes saistību latviešu tulkojumu skatījumā. Tulkotāja redzamība ir saistīta ar kļūdām, ja tās pamanāmas, tātad arī tulkotājs kļūst pamanāms. Tas atsaucas uz profesionalitāti, statusu un samaksu. Bieži tiek uzskatīts, ka tulkotājs vai tulks ir kā mašīna. Tulkojuma kvalitātei ir noteikti standarti, taču patieso tulkošanas tirgu nosaka steiga, izdevniecību prasības, kuras bieži ir saistītas ar klientu mainīgajām vēlmēm, kā arī starptautiskās izdevniecības. Raksta autors aplūko arī kolektīvo tulkošanu, kas mūsdienās ir arvien vairāk pieejama, pateicoties datorrīkiem, kas pieļauj ierakstus, modifikācijas u. c. kombinētā darba formas. Viena no raksta apakšnodalām ir

veltīta parateksti, kas ir pielikumi galvenajam tekstam. Autors sniedz plašu ieskatu paratekstu veidos, norādot, ka mūsdienās ar šo terminu saprot daudz plašāku tekstu spektru, piemēram, digitālos medijus, e-grāmatas, datubāzes, korpusus, kā arī tulkojumus. Pamatoti raksta autors norāda, ka parateksti padara tulkotājus redzamus, un šis aspekts ir turpmāko pētījumu vērts. Kolektīvie tulkojumi padara paratekstu informāciju vēl sarežģītāku. Uzskatāms piemērs ir Bībeles tulkojumi. Interesanti ir autora novērojumi par tulkotāja vārdu tulkojumos latviešu valodā. Lai gan latviešu tulkotāji lielā mērā bija tie, kuri izveidoja latviešu valodu, iesākumā viņu vārdi neparādījās uz publicētā tulkojuma. Tulkotāja personas atpazīstamība pēc vārda brīžiem ir pat neizprotama. Piemēram, Latvijas operas un koncertu programmās ar tulkojumiem angļu valodā parasti parādās tulkotāja vārds, turpretim tūristiem domātajās brošūrās, kur teksts ir daudz garāks, tulkotāja vārds neparādās. Šie un vēl daudzi citi interesanti un vēsturiski fakti par tulkotāja redzamību ir aplūkoti A. Veisberga rakstā. Kā vienu no secinājumiem autors izvirza domu, ka zemas kvalitātes tulkojumi parasti ir anonīmi, un nobeigumā izskan pamatots aicinājums tulkotājiem novērtēt savu darbu un atbildību par tulkojumu, parakstot savu vārdu zem sava darba. A. Veisberga raksta zinātniskais sniegums ir pilnvērtīgais vēsturiskais izvērtējums tulkotāja personības attēlojumā tulkojumu publikācijās. Autors ir izmantojis 29 atsauces, no tām trīs ir paša autora iepriekš publicēti darbi, un teksta piemēri ir ņemti no 40 dažādiem avotiem.

Aplūkojot krājumu kopumā, viens no galvenajiem trūkumiem ir tas, ka nav sniegta nekādas ziņas par rakstu autoriem. Tā kā pasaulē iezīmējas dažādas tulkošanas skolas, teoriju izpratnes un to atsevišķu elementu atšķirīgie skaidrojumi, šādu ziņu ievietošana būtu ļoti noderīga. Katrs no pētniekiem, kura raksts krājumā publicēts, pārstāv savu īpašu jomu valodniecības pētījumos, kuru lielā mērā nosaka gan valsts, gan universitāte, kuru attiecīgais pētnieks pārstāv. Taču krājuma zinātniskā vērtība ir nenoliedzama, jo aplūkotās problēmas ir aktuālas un to risināšanā ir nepieciešams plašs zinātniskās sabiedrības atbalsts, kas iegūstams ar šādu krājumu popularizēšanu.

***Valodu apguve: problēmas un perspektīva : zinātnisko rakstu krājums,
XI. Liepāja : LiePA, 2015. 165 lpp. ISSN 1407-9739***

***Valodu apguve: problēmas un perspektīva : zinātnisko rakstu krājums,
XII. Liepāja : LiePA, 2016. 173 lpp. ISSN 1407-9739***

INGA LAIZĀNE

Liepājas Universitāte/Ventpils
Augstskola
Rīgas Stradiņa Universitāte
inga.laizane7@inbox.lv

INGA ZNOTIŅA

Liepājas Universitāte/Ventpils
Augstskola
Rīgas Stradiņa Universitāte
Latvijas Universitāte
Inga.S.Znotina@gmail.com

Liepāja University in Liepāja, Latvia, has a rich tradition of researching various aspects of language learning and teaching. One telling sign of that is definitely the traditional conference “Learning languages: problems and perspective” (*Valodu apguve: problēmas un perspektīva*) which has taken place in the university regularly since 2000: annually from 2000 to 2002, then biannually until 2010, and then – annually again (Laiveniece 2014, 19). Proceedings of the conference are published as a collection of articles under the same title since 2001 (editors-in-chief: Ārija Ptičkina (2001–2008), Diāna Laiveniece (since 2009)), and the main themes covered have evolved as well: it all started with mainly methodologically oriented research and then widened its scope to include a mixture of pedagogically as well as linguistically oriented topics. Over time, several relatively distinct branches seem to have emerged:

- learning native language;
- bilingual education and second language acquisition;
- learning and teaching foreign languages in preschool, school and university;
- issues in teaching specific languages (mainly English, German, French, Spanish, Russian);
- aspects of teaching methodology;
- intercultural aspects of language learning;
- innovations and technologies in language learning.

When the 10th collection of articles was released, it included an overview of the main themes of the conferences and the corresponding collections of articles (Laiveniece 2014). The aim of this review is to give an overview of the issues that came out after that, as well as to provide an insight into some of the articles that have been published since the 10th anniversary in 2014.

In each of the following years (2015 and 2016), one collection of articles was published. The issues are no longer divided into thematic sections, and it could be partly because of the decrease in the number of articles: there are 12 articles in each, in contrast to the 9th issue (2013) which had 23 articles, and 10th issue (2014) which had 19 articles. The international scope of the collection of articles has also become less distinguished, with only a few of the authors from outside Latvia.

The main themes of research remain largely unchanged, but they have been modified, as the research interests of the conference participants seem to switch to other fields as well.

There is research on some aspects of learning native language, such as Vaiva Schoroškienē's and Jolanta Abramauskienē's article about integrating native language and music learning (11th issue, 78–92), Dina Bethere's, Inese Roste-Plostniece's and Kaiva Žimante's work on children's language competency with severe mental disorders (11th issue, 114–125), or Dace Markus's, Santa Daume's and Ilona Bukša's research on colour adjectives in Latvian children's language (12th issue, 70–83).

Issues concerned with second language acquisition are more prominent in 11th issue where Vytenis Končius and Hector Sanchez Mouriz explain how the sociolinguistic situation in the Baltic States can be compared to that in Spain touching the issue of minority languages as well (7–14), and Ingēra Tomme-Jukēvica analyses pre-school children's success in second language acquisition (93–113). The 12th issue, however, does not seem to concentrate on second language acquisition.

However, foreign languages are widely represented. The articles mainly focus on one specific language, and the languages in question are practically the same: English (Baiba Kačanova's article on lexical approach to teaching English (11th issue, 38–49), and the same author's work on a linguodidactic model's concept in the same field (12th issue, 129–145)), Russian (Marina Novik's analysis of Russian spelling in Russian websites of Latvia (11th issue, 141–150)), German (Rūta Ķemere's article on internationally recognized German diplomas in schools (11th issue, 26–37), Ieva Elsberga's research on German language textbooks for schools (12th issue, 105–115)), Spanish (research on equivalents of the verb *to be* by Māra

Rozenberga (11th issue, 15–25), and personal pronoun acquisition research by María de la Paz (12th issue, 116–128)), and French (Inese Veisbuka's work on dictations in learning French (11th issue, 50–63)). Since the number of articles has decreased, presenting the articles in such small groups might not be very useful, and any tendencies one might want to discuss have little for an argumentation. A common thematic guideline for many scholars seems to be absent – a wide range of individual research interests are followed instead.

Intercultural aspects of language learning seem not to be emphasized in the 11th issue, but they make a comeback in the 12th issue where Antra Rokoška discusses language in intercultural communication in Latvia (7–17); Ieva Rudzinska and Iveta Boge talk about Erasmus Mobility as a means in increasing the quality of language study courses (18–28). Vita Balama looks at it from the other perspective by exploring how context helps one become more proficient in intercultural matters (61–69).

Learning and teaching processes themselves without focusing too much on the specific language seem to remain quite popular among the authors of this collection of articles. They discuss such topics as children's reading and text comprehension skills (Daiva Jakavonytė-Staškuvienė, 11th issue, 64–77; Dagnija Deimante, 12th issue, 51–60; Gillian Cochrane, 12th issue, 146–169), debates about language learning (Maija Ročāne, Alīda Samuseviča, 11th issue, 126–140), students' view on metacognitive competences (Virginija Jūratė Pukevičiūtė, 12th issue, 29–40) and motivation (Līga Kļaviņa, 12th issue, 41–50).

There is one thing that changes exceedingly rapidly nowadays – those are technologies, and it is good to see that some researchers are interested in using them in the language learning and teaching. Since the 9th issue (2013), every issue seems to include at least something that deals with digital tools for language learning or teaching. The latest two issues are no exception: Sandra Smilga presents her work on using open educational resources (11th issue, 151–161), and the 12th issue includes Sanita Lazdiņa's and Solvita Pošeiko's article on using digital tools for motivating learners and teachers (84–104). These two articles were chosen for an in-depth evaluation.

Sandra Smilga's article "Open Educational Resources as Possible Independent Studies" (*Atvērto mācību resursu izmantošanas iespējas patstāvīgajās studijās*) offers a valuable insight into online learning situation and is particularly interesting for those willing to draw parallels with, say, learning Latvian or any other language via open resources. It does raise some questions, though. The researcher tries to find out how students of the *Turība* University use Internet resources while preparing for lessons of foreign language. With this aim in mind, 58 students of *Turība* University were

questioned, and the reported results are quite surprising: more than a half of the respondents (35 out of 58) are sceptical towards learning a language using internet sites. The article also answers why students do not use online resources for learning languages: the summarized answers to the questionnaire show that many people consider online language learning to be difficult, non-reliable and unpleasant. The respondents clearly prefer direct contact – meeting and collaborating with the teacher and the group in real life.

The article reports some answers in the questionnaire that may seem a little confusing. When asked what online resources they use in the learning process, some students point out to *Google Translate*, which is not to be considered a reliable source of learning language, especially for such languages as Latvian with a rich grammatical system that includes conjugating nouns and verbs. One might wonder if the way the question was asked might be a part of the reason for receiving this kind of an answer. The question *What websites have you been using when learning a foreign language?* could be answered by telling about everything that has been even remotely useful – such as an automated translation tool for a better understanding of a text that could be found elsewhere on the Internet or even given by a teacher in class. The author of the article does not specify what, in her research, would qualify as an open educational resource and what should not be seen as such. It might not be too clear for the respondents as well.

It should be noted that the paper only gives the opinion of one specific higher education institution. This information is not enough for understanding the whole situation in Latvia or drawing any general conclusions. It would be very interesting to find out what the students of other colleges and universities think. Besides, it is highly likely that the results could depend on the student's background and prior experience of learning languages. If students have learned a language online before, then they could be interested in learning the next language in a similar way. For example, students of Riga Stradiņš University are known to benefit from using online resources in Latvian language learning and believe that it is a good way to study, e.g., vocabulary. It might be the case that another perspective should be taken – one should strive to make the online resources interesting for students.

It is rather unclear why some of the mentioned resources are characterized as appealing to students (155) if the questionnaire shows that students do not even know about them. How does the researcher measure whether the material is indeed appealing or just seems that way to the teacher?

Sandra Smilga notes in her article that it is necessary to motivate students to use open educational resources by including those in the continuous curriculum of the course. However, this could be the case when we should remember that we cannot force anyone to love us. If students do not find the current materials useful, interesting or reliable (If that is the case!), it could be a better idea to try to improve the said materials rather than forcefully include them in the study process in an unchanged format. Once the online language learning resources gain students' interest, no additional effort should be needed to make students use them. Furthermore, if many students claim they do not know any good online resource for learning language, is mandatory usage necessary? Would it not be enough to inform students of the opportunities first, especially if using them is supposed to be a pleasant activity?

Sanita Lazdiņa and Solvita Pošeiko in the article "*To Get Pupils More Interested in Learning and to Make Work More Interesting for Oneself – How to Maintain and Teach Languages in the Digital Age?*" (*Lai varētu vairāk ieinteresēt skolēnus mācību darbā, lai pašai būtu interesantāk strādāt – kā saglabāt un mācīt valodas e-gadsimtā?*) emphasize that pupils indeed want to use online resources in the educational process. Even though the authors have not made any questionnaires to find out how much Internet opportunities are used in language learning, it is assumed that it is not possible to learn any subject in educational institutions without involving interdisciplinary, IT skills, and language competences. The article also points out a topical issue – how ready are teachers for the contemporary requirements and pupils' needs. It is emphasized that teachers of the Latvian language and literature find it most difficult to adapt to new technologies and include them in the learning process. It takes an ingenious teacher to create interesting and useful studying materials.

The authors also give advice on making the language learning process more interesting by conjoining language competence and digital skill improvement. According to this paper, one such way would be researching and analysing authentic language use in public. One of the ideas worth emphasizing is – creating, sharing and adapting interactive learning materials for underrepresented languages supports expansion of the said language use overall. Using online resources is a meaningful factor in maintaining a language (100–101). Indeed, it not only helps smaller languages survive, but also helps them gain popularity.

Just like the previous mentioned article, this one, too, would benefit greatly from further studies, which would look more into the depth of the matter. Both reviewed articles agree on one thing: online resources cannot be

ignored nowadays, and the question is not so much whether or not to use them, but rather – how to do it. The same seems to apply to researching their usage: it is definitely a field worth exploring but will not reveal all its secrets too easily. Our scholars have now touched the surface; it is time to dive in.

REFERENCE

Laiveniece 2014 – **Laiveniece, Diāna**. Learning Languages in Liepāja: the 10th Anniversary of the International Scientific Conferences and Conference Proceedings. *Valodu apguve: problēmas un perspektīva : zinātnisko rakstu krājums*, X. Liepāja : LiePA, 2014, 19.–29. lpp.

Vārdnīcas un valoda: Valsts valodas komisijas raksti, 7. sēj. Redaktori Juris Baldunčiks, Andrejs Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015. 175 lpp. ISBN 978-9984-879-87-1

AGNESE DUBOVA

Ventspils Augstskola
agnese.dubova@venta.lv

Rakstu krājumā „Vārdnīcas un valoda” ir apkopoti ziņojumi, kuri nolasīti konferencē „Latviešu leksikogrāfija: mantojums un nākotnes redzējums”, ko organizēja Valsts valodas komisija sadarbībā ar Latvijas Universitāti un Ventspils Augstskolu par godu 225. gadadienai kopš Gotharda Frīdriha Stendera vārdnīcas un 90. gadadienai kopš pirmās latviešu-angļu vārdnīcas iznākšanas. Krājuma redaktori ir Ventspils Augstskolas profesors Juris Baldunčiks un Latvijas Universitātes profesors Andrejs Veisbergs, kas pie 7. sējuma starptautiskās redakcijas tiek norādīts arī kā galvenais redaktors. Rakstu krājuma tematika ir veltīta dažādu aktuālu valodas un leksikogrāfijas jautājumu izpētei diahroniskā un sinhroniskā aspektā. Rakstu krājumā ir iekļauti deviņi konferences ziņojumi, kas veltīti dažādu valodu (angļu, igauņu, latviešu, spāņu, vācu, latīņu) vārdnīcu izpētei, vispārlietojamās leksikas un speciālā lietojuma leksikas jautājumiem vārdnīcās gan mūsdienā, gan vēsturiskajā skatījumā, kā arī vārdnīcu digitalizācijas aspektiem. Īpaši nozīmīgs ir daudzvalodības aspekts leksikogrāfiskajos pētījumos, kas sakņojas arī dažādās tradīcijās un pieredzē, bagātinot rakstu krājuma leksikogrāfisko pētījumu daudzpusību.

Krājuma pirmā raksta „Vārdu un vārdu nozīmju [ne]iekļaušana vārdnīcā: vērojumi un secinājumi” (9–28) autors **Juris Baldunčiks** pievēršas vienmēr aktuālai problemātikai leksikogrāfijas pētniecībā un praksē, t. i., vārdu un to nozīmju uzņemšanai vai neiekļaušanai vārdnīcās, ko bieži vien nosaka veidojamās vārdnīcas mērķis un mērķauditorija. Autors, balstoties teorētiskajās atziņās un savos vērojumos, nosauc un analizē deviņus faktorus vārdu (vārdu nozīmju) iekļaušanai nepilna tipa vārdnīcās: 1) vārdu pietiekami plaši izmanto rakstos un/vai mutvārdu saziņā; 2) vārdam (jaunvārdam) ir svarīga funkcija valodā; 3) gatavojot jaunu izdevumu, vārdnīcas „revīzijā” atklāts trūkstošs vārds vai nozīme; 4) vārds iekļauts, neņemot vērā tā perifērisko izplatību; 5) vārds iekļauts, lai palielinātu vārdnīcas apjomu; 6) vārds iekļauts, neņemot vērā vārdnīcas normatīvo uzstādījumu; 7) vārds iekļauts, neņemot vērā vārdnīcas tematisko ierobežojumu; 8) vārds iekļauts leksikogrāfiskās inerces vai kompilācijas dēļ; 9) vārds iekļauts pārpratuma dēļ (10). Pirmos divus faktorus J. Baldunčiks

pamatoti atzīst kā galvenos, bet 3. faktoru varētu dēvēt par vārdnīcas aktuālā izdevuma koriģēšanu un papildināšanu, kas ir leksikogrāfa darba neatņemama sastāvdaļa. Pārējie – drīzāk negatīvi vērtējamie faktori – izriet no leksikogrāfiskās prakses Latvijā, tie būtu novēršami ar leksikogrāfu komandas darbu, kā arī ar vispārlietojamās un speciālā lietojuma valodas apjomīgiem un līdzsvarotiem tekstu korpusiem. Otrajā raksta daļā autors min divus galvenos iemeslus vārdu (vārdu nozīmju) neiekļaušanai vārdnīcās, kas tiek raksturota kā „neapzināta un apzināta vārda (nozīmes) neiekļaušana vārdnīcā” (19), un analizē četras tās konkrētās izpausmes formas. Svarīgākais, ka vārds var neiekļūt leksikogrāfa ekscerpētājā materiālā vai ar pārlūkprogrammu iegūtajā korpusā, kas ir pamatoti, jo visu valodas materiālu (it īpaši vienam leksikogrāfam) objektīvi nav iespējams aptvert un izvērtēt, turklāt kā risinājums bieži vien tiek izvēlēts kompilācijas ceļš vai pat plagjiāts. Vēl divas izpausmes saistās ar jau reģistrēto vārdu neiekļaušanu lingvistisku, ekstralingvistisku vai subjektīvu, kā arī tehnisku apsvērumu dēļ. Secinājumos autors uzsver mūsdienīga līdzsvarota latviešu valodas korpusa nepieciešamību, kas palīdzētu novērst nelabvēlīgos leksikogrāfiskās prakses piemērus. Vēl varētu papildināt, ka tuvākajā nākotnē kvalitatīvu vārdnīcu izveidošanai ir nepieciešams arī Latvijas valsts finansējums un vienota leksikogrāfijas centra izveide, kurā darbotos leksikogrāfi, lingvisti, IT speciālisti, dažādu nozaru speciālisti u. c.

Otrais krājuma raksts ir veltīts jau krājuma ievadvārdos minētajam vārdnīcu autoram Gothardam Frīdriham Stenderam. Savā apjomīgajā rakstā „Gotharda Frīdriha Stendera vārdnīcas 18. gadsimta latviešu leksikogrāfijas kontekstā” (28–52) autore **Ineta Balode** izklāsta jēdzienu „pilnīgums” un „pilnīgs” izpratni tā laika leksikogrāfijas praksē, kā arī norāda uz starptautiskās ietekmes izpētes trūkumu Latvijas kontekstā. Pēc tam autore pievēršas latviešu-vācu leksikogrāfijas attīstībai 17./18. gadsimtā un sniedz tā laika (1685–1789) vārdnīcu apkopojumu. Turpinājumā aprakstīti un izvērtēti Stendera vārdnīcu priekšvārdi. Tad seko Stendera vārdnīcu (1761. un 1789. gada izdevuma) sastatījums, kas atspoguļo ievērojamu vārdnīcas apjoma pieaugumu un izmaiņas leksikas skaidrojumos. Tiek nosaukti un analizēti Stendera vārdnīcu ietekmes avoti, kur ievērojama nozīme ir Jākoba Langes 1777. gada vārdnīcai. Kopsavilkumā autore atzīmē Stendera devumu apgaismības laikmetā, kā arī iezīmē pētniecības perspektīvu, t. i., Stendera veikuma izvērtējumu reģiona kontekstā.

Nākamā raksta „Par jaunradīto (jaunieteikto) vārdu marķēšanu terminoloģiskos un leksikogrāfiskajos izdevumos” (53–69) autors **Māris Baltiņš** pievēršas jautājumam par jaunvārdiem, jaunterminiem, potenciālismiem un okazionālismiem. Tiek skaidroti arī jēdzieni *reāls*

termins un *potenciāls termins*, kas balstās autora paša spriedumos, neizmantojot starptautiska un vietēja mēroga teorētiskās atziņas par speciālā lietojuma leksikas un terminoloģijas izveidošanos, tās diferencēšanu no vispārlietojamās valodas vai par speciālā lietojuma leksikas klasifikācijas modeļiem. Turpinājumā seko izklāsts par jaunvārdu apkopojumu un marķēšanas mēģinājumiem, analizējot galvenokārt 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma leksikogrāfiskos avotus. Lai rastos pilnīgāks priekšstats par jaunvārdu marķēšanu, pietrūkst ieskata 20. gadsimta vidus un beigu posmā, kā arī 21. gadsimta sākuma leksikogrāfiskajos avotos. Analīzes gaitā tiek atspoguļotas dažādas pieejas un konstatētas nekonsekvences jaunvārdu marķēšanā. Īpaši pozitīvi vērtējams ir M. Baltiņa priekšlikums rosināt plašākas diskusijas vienotas pieejas meklējumiem.

Līva Bodniece rakstā „Latīņu valoda leksikogrāfijas un digitalizācijas krustpunktā. Latvijas perspektīva” (70–80) aktualizē jautājumu par digitālajām humanitārajām zinātnēm klasiskās filoloģijas kontekstā, vēršot uzmanību uz latviešu-latīņu vārdnīcas un valodas elektronisko resursu nepieciešamību. Autore norāda uz pasaulē pieejamajiem klasisko valodu brīvpieejas resursiem, iesaka un ar attēliem atspoguļo ieteicamo vārdnīcas rīku nākotnes latviešu-latīņu digitālajai vārdnīcai. L. Bodniece kā labas prakses piemēru min arī Viļņas Universitātes projekta rezultātu, t. i., digitalizēto *Thesaurus Latino-Lituanicus* (17.–21. gs.). Rakstā tiek izteikti konkrēti priekšlikumi latīņu-latviešu digitālās vārdnīcas uzsākšanai, kam par pamatu kalpotu 1955. gadā iznākusī *Latīņu-latviešu vārdnīca*. Rakstā tomēr nav īsti skaidri izklāstīts autores redzējums par digitālajām humanitārajām zinātnēm un to saistību ar jaunizveidojamo digitalizēto latīņu-latviešu un/vai latviešu-latīņu vārdnīcu un/vai brīvpieejas valodas resursu. Acīmredzot, digitalizētās vārdnīcas un/vai brīvpieejas valodas resursu gadījumā būtu jāapsver projekta ideja un tā izstrāde, cieši sadarbojoties ar rakstā minētā Viļņas Universitātes projekta realizētājiem.

Nākamais raksts ir veltīts līdz šim maz aplūkotam leksikogrāfijas aspektam, t. i., divvalodīgajām spāņu un latviešu vārdnīcām. Raksta „Spāņu valodas leksikogrāfijas vēsture un tās attīstības perspektīvas Latvijā” (81–99) autore **Gunta Brjuhovecka** un **Māra Rozenberga** vērš uzmanību uz milzīgo spāņu valodas apguvēju skaitu pasaulē un to straujo pieaugumu arī Latvijā, kas kalpo par pamatu divvalodīgo vārdnīcu vēstures apskatam, pieejamo vārdnīcu kvalitātes izvērtējumam un priekšlikumu izstrādāšanai. Loģiskā secībā tiek apskatītas Latvijā un Vācijā izdotās divvalodīgās spāņu-latviešu un latviešu-spāņu vārdnīcas, īpašu uzmanību pievēršot 1978. gadā izdotajai *Spāņu-latviešu vārdnīcai*, kas 2004. gadā iznākusi izdevniecībā „Avots” ar sastādītājas Lilitas Leodanskas vārdu. Raksta autore

konstatē, ka tajā ir pavisam nedaudz izmaiņu, salīdzinot ar 1978. gada izdevumu. Šāda veida izdevumi leksikogrāfijas praksē ir vērtējami kā kompilācijas vai pat plāgiāti, kas jau tika minēti arī J. Baldunčika rakstā par vārdu vai vārda nozīmju [ne]iekļaušanu vārdnīcās. 2006. gadā iznāk M. Restbergas-Zaltas *Latviešu-spāņu vārdnīca*. Turpinājumā tiek kritiski izvērtēti 2004. un 2006. gada izdevumi makro- un mikrostrukturā līmenī, secinot, ka abi izdevumi „neatbilst ne mūsdienu leksikogrāfijas principiem, ne arī lietotāju prasībām” (96). Raksta nobeigumā autore sniedz būtiskus konkrētus ieteikumus nākamo spāņu-latviešu un latviešu-spāņu valodas vārdnīcu uzlabošanai.

Rakstu krājuma turpinājumā seko divi raksti, kas veltīti konkrētas jomas vai nozares speciālajai leksikai un to iekļaušanai leksikogrāfiskajos izdevumos. **Silga Sviķe** rakstā „Augu nosaukumu atlase vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai” (100–121) problematizē jautājumu par tematiskās grupas leksikas izvēles un noteikta apjoma iekļaušanu vispārīgajās divvalodu vārdnīcās, izvērtējot augu nosaukumus. Vispirms S. Sviķe raksturo uzņemto augu nosaukumu īpatsvaru 20. un 21. gadsimta izdotajās angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcās, tad izvērtē teorētiskās atziņas un to piemērotību savā pētījumā par augu nosaukumu iekļaušanu vispārīgajās vārdnīcās. Tam seko nepieciešamo soļu izklāsts optimāla augu nosaukumu saraksta izveidei latviešu valodā, kas būtu iekļaujams vispārīgā divvalodīgā vārdnīcā, un izveidotais augu nosaukumu saraksts, kas ir apkopots raksta 2. tabulā. Soļu apraksts un nosaukumu saraksts veidots, balstoties uzziņu literatūras un leksikogrāfisko atziņu rūpīgā izvērtējumā, tas viennozīmīgi ir izmantojams turpmāko divvalodīgo vārdnīcu sastādīšanā, kur viena no valodām ir latviešu valoda.

Solvita Štekerhofs savā rakstā „Krimināltiesību termini Jēkaba Dravnieka 1910. gadā izdotajā *Vācu-latviešu vārdnīcā*: salīdzinājums ar 1903. gada 22. marta Sodu likumiem” (122–133) apskata krimināltiesību terminus leksikogrāfijas vēsturiskajā aspektā. Sākotnēji autore pievēršas J. Dravnieka vārdnīcas izdevumiem un aprakstam. Tiek uzsvērts, ka minētajās vārdnīcās iekļauta gan vispārlietojamā leksika, gan krimināltiesību nozares leksika. Droši vien minētajās vārdnīcās ir arī citu jomu leksika, ko autore nepiemin, jo galvenokārt koncentrējas uz krimināltiesību terminiem, sniedzot ieskatu arī uzziņu avotos, kuros sastopami minētās jomas termini. Autore konstatē, ka gandrīz visi krimināltiesību termini no 1903. gada 22. marta Sodu likumiem iekļauti J. Dravnieka 1910. gada izdotajā *Vācu-latviešu vārdnīcā*, tomēr pastāv arī atšķirības terminu atbilstmēs minētajā vārdnīcā un periodikā, tādējādi, pēc autore ieskatiem, esot iespējams noteikt krimināltiesību terminu lietojumu tā laika sabiedrībā.

Rakstā ir analizēti atsevišķi piemēri, tie ir apkopoti tabulās, tomēr pietrūkst pārskatāmības un apkopojuma par tā laika krimināltiesību terminu lietojumu vai juridiskās valodas raksturojumu, kas saistās ar terminu iekļāvumu vienā leksikogrāfiskajā darbā un periodikas izdevumos. Lai izteiktu objektīvākus vērojumus par tā laika krimināltiesību jomas lietojumu, būtu ieteicams izveidot un analizēt pētījumam atbilstošu periodikas tekstu korpusu.

Krājumā pēdējie divi raksti ir veltīti divvalodīgo vārdnīcu apskatam ar angļu valodu gan vēsturiskā skatījumā, gan saistībā ar mūsdienām. **Andrejs Veisbergs** rakstā ar nosaukumu „Latviešu-angļu vārdnīca – vēsture, papildināšana un pārbūve” (134–160) sniedz vēsturisku apskatu par 20. gadsimtā izdotajām latviešu-angļu valodas vārdnīcām, iekļaujot bagātīgu vizuālo uzskates materiālu. Īpaša uzmanība jāpievērš E. Turkinas *Latviešu-angļu vārdnīcai*, kuras pirmais izdevums iznāk 1936. gadā un piedzīvo vēl deviņus izdevumus – Otrā pasaules kara laikā, Padomju Latvijā, ārzemēs, kā arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Autors pārskata veidā ar atsevišķiem piemēriem parāda atšķirības, kas sastopamas gan E. Turkinas vārdnīcu izdevumos 20. un 21. gadsimtā, gan citās izdotajās latviešu-angļu valodas vārdnīcās. Raksta otrajā daļā A. Veisbergs pievēršas jaunajai vārdnīcai (1997), pie kuras strādājuši 20 speciālisti. Turpinājumā tiek raksturots tās saturs un mikrostrukturā, atspoguļota šī izdevuma precizēšana un aktualizācija 1999., 2000. un 2001. gadā, kā arī minēta tās pieejamība digitālā formā sadarbībā ar sabiedrību TILDE. Pozitīvi vērtējams, ka 2005. gada izdevums papildināts ar šķirkļa vārdiem, izmantojot pieejamos TILDE un LU MII tekstu korpusus, tiek nosaukti arī papildinājuma komponenti: jaunvārdi; jaunās paradigmas, vārdi; šķirkļa izvērsums un citi ekvivalenti. Raksta nobeigumā autors problematizē latviešu-angļu vārdnīcas sastādīšanas aspektus, piemēram, terminoloģijas aptvērums, ko šajā rakstu krājumā ir apskatījusi arī S. Sviķe par augu nosaukumu iekļaušanu divvalodīgajās vārdnīcās, kā arī ir uzsvērts „labas un modernas latviešu valodas vārdnīcas trūkums” (156), priedēkļverbu apjoma iekļāvums u. c. Svarīgi jauninājumi ir ideja par īpašvārdu iekļāvumu pamattekstā un par iespēju šķirkļa vārdus digitālajā vārdnīcā noklausīties auditīvi. Šāda prakse Eiropas valodu elektroniskajos leksikogrāfiskajos izdevumos tiek izmantota jau vismaz 20 gadus. Kopainas un kopsakarību radīšanai rakstā trūkst Lauras Karpinskas pētījumu (Karpinska 2013; Karpinska 2015) atziņu piesaistes par angļu-latviešu vārdnīcu tradīcijām 20. un 21. gadsimtā.

Rakstu krājuma noslēgumā ir ievietots raksts, veltīts Johanesa Silveta sastādītajai angļu-igauņu vārdnīcai, kas arī līdzīgi kā E. Turkinas latviešu-angļu vārdnīca piedzīvo vairākus izdevumus 20. un 21. gadsimtā. Raksta „The English-Estonian Dictionary by Johannes Silvet – 75 Years since

the Publication of its First Edition” (161–174) autors **Ens Veldi** (*Enn Veldi*) iepazīstina lasītājus ar J. Silveta vārdnīcu nozīmību angļu valodas apguvē Igaunijā. Tā savu pirmo izdevumu piedzīvo 1939. gadā un kopumā ir izdota četras reizes (1948, 1989–1990, 2002), pie kam ceturtais izdevums ir pieejams CD formātā. Ar piemēru palīdzību autors konsekventi atspoguļo četru izdevumu kopīgās un atšķirīgās pazīmes šķirkļu uzbūvē. Autors iztirzā īpašvārdu, augu un dzīvnieku nosaukumu, kā arī dažādu igauņu ekvivalentu iekļaušanu minētajos vārdnīcu izdevumos. Nobeigumā tiek secināts, ka pirmais un pēdējais vārdnīcas izdevums bija vitāli nepieciešams angļu valodas zināšanu apguvei Igaunijā neatkarības iegūšanas un atjaunošanas laikā. Taču vārdnīcā iekļautā informācija lielā mērā savu aktualitāti ir zaudējusi, jo gan angļu, gan igauņu valoda ir dzīva valoda, kas nemitīgi attīstās.

Rakstu krājumā „Vārdnīcas un valoda” ir skarti leksikogrāfijā aktuāli pētniecības jautājumi: leksikas un tās nozīmes [ne]iekļaušana vārdnīcās (J. Baldunčiks, A. Veisbergs), vienotas pieejas izveidošana jaunvārdu marķēšanā (M. Baltiņš), digitalizācijas iespēju izmantošana latīņu-latviešu un latviešu-angļu vārdnīcās (L. Bodniece, A. Veisbergs), terminu un speciālā lietojuma leksikas apjoma iekļaušana vispārīgajās divvalodu vārdnīcās (S. Sviķe, A. Veisbergs, E. Veldi), jaunas spāņu-latviešu un latviešu-spāņu valodas vārdnīcas nepieciešamība (G. Brjuhoveca, M. Rozentāle), kā arī leksikogrāfijas vēsturiskie aspekti – G. F. Stendera vārdnīcu nozīmība Latvijas leksikogrāfijā (I. Balode), J. Dravnieka vārdnīcas analīze krimināltiesību terminu aspektā (S. Štekerhofa) un vienas vārdnīcas četru izdevumu 75 gadu mūžs (E. Veldi).

Rakstu krājumā izkristalizējas arī leksikogrāfijas prakses nepilnības, t. i., vārdnīcu izdevumu kompilācija un pat plaģiāts, nepietiekama iepriekšējo leksikogrāfijas izdevumu izvērtēšana, kļūdainu vārdnīcu izdošana u. c. Lai nepilnības novērstu, būtu nepieciešams izveidot mūsdienīgu, apjomīgu, līdzsvarotu latviešu valodas tekstu korpusu ar vispārlietojamās un speciālā lietojuma valodas tekstiem, izveidot vienotu leksikogrāfijas centru, kurā darbotos vienota leksikogrāfu, latviešu valodnieku un svešvalodu speciālistu, IT un citu nozaru speciālistu komanda, kas būtu spējīga veidot papīra formāta un digitālus leksikogrāfijas izdevumus, iekļaujot lingvistisku un enciklopēdisku informāciju ar audiovizuāliem uzskates līdzekļiem.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Karpinska 2012 – **Karpinska, Laura**. *Critical analysis of English-Latvian lexicographic tradition*. Disertācija. Rīga : University of Latvia, 2012.

Karpinska 2015 – **Karpinska, Laura.** *English-Latvian lexicographic tradition: a critical analysis.* (= Lexicographica. Series maior). Berlin : Walter de Gruyter, 2015.

Vaškevičienē, Lina; Kutanovienē, Elvyra; Valančiauskienē, Aušra. Pažiūrēk! Paklausyk! Pasakyk! Vilnius : Vilniaus universitetas, 2015. 131 lpp. ISBN 978-609-437-287-2

INGA ZNOTIŅA

Liepājas Universitāte/Ventpils
Augstskola
Rīgas Stradiņa Universitāte
Latvijas Universitāte
Inga.S.Znotina@gmail.com

Mūsdienās valodu mācīšanā liela ietekme ir ne vien lingvodidaktikas atklājumiem, bet arī valodas apguvēju vēlmēm un uzskatiem par „pareizāku”, ērtāku un interesantāku mācību procesu. Tāpēc nav pārsteigums, ka tiek meklētas dažādas pieejas, pat ja tās sākotnēji var šķist kādai valodai ne sevišķi piemērotas. Baltu valodām kā gramatiskām valodām nereti jāsasakaras ar apguvēju pretestību un apgalvojumiem, ka gramatika tiek mācīta par daudz un vajadzētu vairāk reāla valodas lietojuma. Šādā situācijā nācis klajā lietuviešu valodas mācību līdzeklis, kas ar īpašu nolūku ir balstīts komunikatīvajā pieejā – uzdevumu krājums „Pažiūrēk! Paklausyk! Pasakyk!”, kuru paredzēts lietot kopā ar videoierakstiem un kura autore priekšvārdā uzsver, ka tas paredzēts A2 līmeni sasniegušiem pieaugušajiem, „kuri vēlas iemācīties galvenās komunikatīvās frāzes, pārlietu neiedziļinoties gramatikā”¹ (3).

Lai gan mācību līdzeklis ir paredzēts lietuviešu valodas apguvei, arī latviešu valodas pasniedzējiem tas varētu būt interesants kā piemērs, jo vairāk tālab, ka arī latviešu valodai tīri komunikatīvajā pieejā balstītu mācību līdzekļu pagaidām nav daudz (sk. Laizāne 2016). Turklāt neviens no tiem neizvirza mērķi izvairīties no īpaši gramatikas apguvei veltītiem uzdevumiem. Piemēram, Poznaņas Adama Mickeviča Universitātē tapušajā mācību grāmatā „Latviešu valoda studentiem” netrūkst arī gramatikas skaidrojumu un uzdevumu, kuros lietoto piemēru reālais lietojums dzīvē varētu būt diezgan ierobežots, piemēram, veidojot teikumus ar īpašības vārda vispārāko pakāpi un apgērba gabala krāsu pēc parauga: „Mans mīļākais krekls ir balts” (Klēvere-Velhli, Naua 2012, 91). Grāmatā „Pažiūrēk! Paklausyk! Pasakyk!” šādu uzdevumu nav vispār, tāpat kā nav arī gramatikas skaidrojumu. Mācību līdzekļa autore ir Lina Vaškevičiene (*Lina Vaškevičienē*), Elvīra Kutanoviene (*Elvyra Kutanovienē*) un Aušra Valančiauskienē (*Aušra Valančiauskienē*) – trīs lietuviešu valodas docētājas Viļņas Universitātē, viņu zinātniskās intereses aptver valodu (it sevišķi

¹ Šeit un turpmāk tulkojums mans – I. Z.

lietuviešu) mācīšanas metodiku. Tas acīmredzot kalpojis par ierosmi atšķirīgas metodikas izmēģināšanai lietuviešu valodas mācīšanā.

Mācību līdzekli ir desmit tematisku nodaļu – „Iepazīsimies!” „Kur apmetīsimies?” „Ejam pastaigāties!” „Labu apetīti!” „Aicinu ciemos!” „Apsveicu!” „Braucam uz Traķiem!” „Veseļojies!” „Gatavosimies svētkiem!” „Priecīgus svētkus!” –, tas ir paredzēts 100 akadēmisko stundu kursam. Jāteic gan, ka līdzeklis nav nopērkams, tas ir tikai lejupielādējams vietnē *www.esparama.lt*, kur savukārt ir tikai drukātā izdevuma elektroniska versija, taču, šķiet, nav pieejami videoieraksti. Tomēr sarunu teksts ir iekļauts arī krājuma beigās, tāpēc var strādāt arī, izmantojot tikai drukāto izdevumu. Pēc 10. nodaļas beigām, pirms sarunu tekstiem ir sniegtas arī uzdevumu atbildes, atvieglojot patstāvīgu darbu. Aplūkojot šo izdevumu, var vilkt paralēles ar, piemēram, latviešu valodas apguvei paredzētajiem audiomateriāliem un uzdevumiem, kas ir pieejami Latviešu valodas aģentūras mājaslapā (Audiomateriāli -e), arī tie veicina valodas apguvi caur dialogos balstītiem uzdevumiem. Tiesa, latviešu valodai izveidotais elektroniskais materiāls nav balstīts secīgā notikumu virknē, tajā iekļauti savstarpēji nesaistīti dialogi, turpretī „Pažiūrēk! Paklausyk! Pasakyk!” centrā ir stāsts par konkrētu jauniešu dzīvi, kas atklājas dažādās epizodēs. Tādējādi cilvēkam, kas šo līdzekli izmanto valodas apgūvē, var veidoties psiholoģiska saikne ar tā galvenajiem varoņiem, ir labāk saprotama to rīcība un nav katrreiz jāpaskaidro darbojošos personu lomas dialogā.

Diemžēl acīmredzot videoierakstu trūkums dažkārt apgrūtina lietuviešu valodas uzdevumu krājumā ievietotā vizuālā materiāla saprašanu. Piemēram, pašā grāmatas sākumā, 1. nodaļas 2. uzdevumā (5), nav īstas skaidrības, kāpēc 2. attēlā redzamā būtu jāuzskata par sasveicināšanās ainu, taču 4. attēlā redzamā – par iepazīšanās ainu, ja vien ļoti nepacensās saskatīt un interpretēt 2. attēlā daļēji redzamo rokasspiedienu. Šādos gadījumos varētu būt nepieciešama pasniedzēja iejaukšanās, piemēram, informējot, ka attēli ir izvietoti tādā secībā, kādā notiek darbība.

Lai strādātu ar šo mācību līdzekli, ir nepieciešamas priekšzināšanas, un uz to norāda arī autore, kā mērķauditoriju minēdamas lietuviešu valodas pratējus ar pamatlīmenim atbilstošām zināšanām. Lai arī tieši gramatikas uzdevumu šeit nav, īsti bez gramatikas zināšanām iztikt nevar – piemēram, jautājumā *Kokie yra Andriaus tėvų vardai?* ‘Kā sauc Andrjus vecākus?’ (6) ir nepieciešams saprast, ka runa ir par daudzskaitli, lai nepārprastu jautājumu un neuzskatītu, ka jautāts ir tikai par tēvu. No otras puses, uzdevumu atbildes krājuma beigās parasti ir tik nepārprotamas, ka būtiskākos jautājumos skaidrību droši vien gūtu pat pilnīgs gramatikas *nīdējs*. Reizēm gan gadās pa kādam uzdevumam, kura būtība ir tiešām gramatiska, piemēram, 4. nodaļas

20. uzdevumā (37) jāizvēlas pareiza jautājamā vārda *koks* ‘kāds’ forma, tomēr, paliekot uzticīgas savai sākotnējai koncepcijai, autore nekādus gramatiskus skaidrojumus nedod, un lietuviešu valodas apguvējam pareizās formas lietojums jāapgūst, klausoties tekstu un cenšoties uztvert, kādās situācijās un kādos jautājumos tā parādās. Krājuma turpinājumā gramatika vietām parādās vēl izteiktāk, piemēram, 8. nodaļas 16. uzdevumā (70), kurā prasīts brīvā tekstā aprakstīt kādu situāciju, izmantojot dotos vārdus. Starp dotajiem vārdiem ir pieci darbības vārdi, un katram no tiem ir dotas trīs formas, kā ierasts lietuviešu valodas kā svešvalodas apguvē (lietuviešu valodas apguvē ierasts darbības vārdu formas veidot no trim formām, kas katram jāiemācās no galvas: nenoteiksmes, tagadnes trešās personas un pagātnes trešās personas formas). Ir sniegti arī divi īpašības vārdi, kuriem ir norādītas vīriešu un sieviešu dzimtes galotnes, vienam no tiem – arī no īpašības vārda veidotais apstākļa vārds. Cilvēkam, kurš veic uzdevumu, ir jāsaprot, kas ir visas minētās formas un ko ar tām iesākt. Šādam uzdevumam nav arī atbilžu, līdz ar to gadījumā, ja formu veidošanas un lietošanas principi nav īsti skaidri, bez pasniedzēja palīdzības neiztikt.

Tas, ka gramatika netiek uzskatīta par primāru, daļēji nosaka arī negramatiskā materiāla izvēli. Proti, uzdevumos nav akcenta uz, piemēram, darbības vārdu saturošiem vārdu savienojumiem, nereti pat arī ne uz semantiski līdzīgām vārdu un/vai vārdu savienojumu grupām. Piemēram, 2. nodaļas 2. uzdevumā (14) prasīts ievietot tekstā vārdus, kuru atlasē nav vērojams nekāds gramatiskais princips: *brangus* ‘dārgs’, *dešimt* ‘desmit’, *kaimynai* ‘kaimiņi’, *naktis* ‘nakts’, *patogiau* ‘ērtāk’, *sakyk* ‘saki’ (pavēles izteiksmē), *senamiestyje* ‘vecpilsētā’ un *skubu* ‘steidzos’.

Interesanti, ka mutvārdu valodas paraugus autore centušās „neattīrīt”, nepadarīt mākslīgi pareizus, savukārt rakstveida transkripcijā ņemtas vērā literārās lietuviešu valodas prasības. Kā norādīts priekšvārdā, šī iemesla dēļ var gadīties nelielas neatbilstības starp viena dialoga mutvārdu un rakstveida versijām. Šo materiālu salīdzinājums (ar nosacījumu, ka pieejams būtu arī ieraksts, ne tikai tā transkripcija) varētu kalpot par ierosmi pētniekiem, kas interesējas par pedagoģiskajā darbā izmantojamo mērķvalodas paraugu īpatnībām. Tā kā dialogi ir veidoti pietuvināti sadzīviskām situācijām, arī darbības vārdu 1. un 2. personas daudzskaitļa formas ir īsinātas: nevis pilnā forma *eisime*, bet saīsinātā forma *eisim* ‘iesim’; nevis pilnā forma *norētumėte*, bet saīsinātā forma *norėtumėt* ‘jūs gribētu’ (67). Šajā ziņā nav konsekvences: viena un tā paša personāža runā divos blakus esošos teikumos var būt pilnā forma, kuru būtu varēts īsināt – *susitinkame*, bet ne *susitinkam* ‘satiekamies’ –, un īsinātā forma – *ateikit*, bet ne *ateikite* ‘atnāciet’ (67). Dialogos īsinātās formas redzamas arī citiem

vārdiem, taču atkal bez konsekvences: *reik* (123) un *reikia* (125) ‘vajag’; dažādu darbības vārdu nenoteiksme *paraugaut* ‘pagaršot’ (nevis *paragauti*) un *šokti* (nevis *šokt*) ‘dejoj’ (123). Ja formām tiešām nepievērš uzmanību, tad tas netraucē, taču, ja šo mācību līdzekli izmanto cilvēks, kurš cenšas izprast dažādo formu lietojumu, tad, piemēram, *reik* var nopietni samulsināt. Uzdevumu krājuma nelielais apjoms neietver nekādu vārdnīcu, savukārt dažādās tulkojošajās vārdnīcās, piemēram, lietuviešu-latviešu vārdnīcās, forma *reik* nereti nav norādīta, toties kā tagadnes forma gan darbības vārdam *reikēti*, gan *reikti* ‘vajadzēt’ ir norādīta *reikia* (Butkus 2011, 86; Balkevičius u. c. 1995, 422). Tāpat sarežģījumus var radīt vārdu savienojums *kuom jinai ypatinga – kuo ji ypatinga*, ‘ar ko tā ir īpaša’ (126). Vēlreiz uzsverot, ka mērķauditorija šim darbam ir cilvēki, kuru valodas zināšanas ir pamata līmenī un kuri var nepārzināt likumus, pēc kuriem lietuviešu valodā tiek īsinātas formas, jāsecina, ka šis uzdevumu krājums tiešām lietojams galvenokārt sadarbībā ar pasniedzēju, kurš var atbildēt uz šādiem un citiem darba gaitā tapušiem jautājumiem, savukārt, ja to kāds vēlētos izmantot pašmācībai, atsevišķas teksta daļas var tā arī palikt nesaprstas.

Skaidrojumu un vārdnīcas neesamība šajā darbā ir gan tā trūkums, gan arī priekšrocība. Tas gan nosaka tā nelielo apjomu (ne velti autores pašas to sauc par „uzdevumu burtnīcu”), gan arī ļauj nenovirzīties no galvenā, ar ko tiek strādāts – dialogiem, nezaudējot vienu no galvenajām to īpašībām, kas tiek uzsvērtas arī priekšvārdā (3) – pievilcību uzdevumu pildītāja acīs –, un palīdzot saglabāt interesi un motivāciju. Cik lielā mērā šī motivācija saglabājas, ja dialogos dabiskuma dēļ dažkārt upurēta saprotamība, paliek atklāts jautājums. No vienas puses, dabiskums palīdz sagatavoties valodas lietošanai reālās situācijās, no otras puses – ja līdz ar dažādu frāžu apguvi iecerēts ar šo dialogu palīdzību komunikatīvajā pieejā apgūt arī gramatiku, mērķis var palikt nesasniegts. Ja šādu mācību līdzekli sastādītu, piemēram, latviešu valodai, iespējams, zelta vidusceļu varētu meklēt, rīkojoties tā, kā novērots daļā dažādu valodu mācību grāmatu – pēc dialoga, kurā ir elementi, kas varētu radīt grūtības, sniegt kādu papildinformāciju par šiem elementiem. Tā kā šajā grāmatā nav starpniekvalodas – visa informācija ir tikai lietuviski –, kā lietderīga papildinformācija varētu kalpot gramatisku vai leksisku sinonīmu norādīšana, kaut vai tik vienkārši kā *reik* = *reikia*.

Noteikti jāuzteic fakts, ka materiālā iekļautā informācija palīdz labāk izprast lietuviešu kultūru: dziesma, ko lietuvieši dzied saviem tuvajiem dzimšanas dienā (123), tradīcija nedāvināt dzimšanas dienā pāra skaitu ziedu (122), kulinārijas īpatnības (119–120) u. c. Iekļauts arī pa kādam frazeoloģismam, piemēram, *alkanas kaip vilkas* ‘izsalcis kā vilks’ (119), kas palīdz atklāt lietuvisko skatījumu uz pasauli.

Uzdevumu krājuma ievadā ir norādīts, ka to var lietot kā galveno līdzekli komunikācijas mācīšanā vai arī kā papildu materiālu, strādājot ar citām mācību grāmatām. Šis netiek uzskatīts par lietuviešu valodas apguves līdzekli kopumā, drīzāk gan – noteiktā lietojuma aspektā. Secinājumu vietā jāuzsver, ka šis ir vērtīgs materiāls lietuviešu kultūras labākai izpratnei, kā arī lietuviešu valodas komunikācijas prasmju pilnveidei sadarbībā ar pasniedzēju, taču ir mazāk piemērots, kā vienīgais materiāls patstāvīgai lietuviešu valodas apguvei, jo daļa tekstu lasītājam A2 līmenī var radīt daudz neskaidrību.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Audiomateriāli -e – *Audiomateriāli*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra [skatīts 2016. g. 2. okt.]. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/valodas-apguve/e-materiali/uzdevumi>

Balkevičs u. c. 1995 – *Lietuviešu-latviešu vārdnīca = Lietuvių-latvių žodynas*. Jons Balkevičs, Laimute Balode, Apolonija Bojāte, Valters Subatnieks; atb. red. Alberts Sarkanis. Rīga : Zinātne, 1995.

Butkus 2011 – **Butkus, Alvydas**. *Lietuvių-latvių Latvių-lietuvių kalbų žodynas = Lietuviešu-latviešu Latviešu lietuviešu vārdnīca*. Kaunas : Aesti, 2011.

Klēvere-Velhli, Naua 2012 – **Klēvere-Velhli, Inga; Naua, Nikole**. *Latviešu valoda studentiem*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012.

Laizāne 2016 – **Laizāne, Inga**. Metodiskās domas attīstība latviešu valodas kā svešvalodas mācību grāmatās. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums, 20 (2). Liepāja : LiePA, 2016, 96.–107. lpp.

Zauberga, Ieva. *Tulkošanas teorija profesionāliem tulkiem un tulkotājiem*: izdevums latviešu valodā. Rīga : LU Humanitāro zinātņu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa, 2016. 168. lpp.

EGITA PROVEJA

Ventspils Augstskola
egita.proveja@venta.lv

Dr. philol. Ieva Zauberga ir bijusi ilggadēja pasniedzēja Latvijas Universitātes Svešvalodu fakultātē (vēlāk – Moderno valodu fakultātē). 1991. gadā aizstāvējusi disertāciju par tulkošanas jautājumiem (sk. Зайцева 1991). Arī turpmākajā pētniecības darbā īpaši intensīvi pievērsusies rakstveida un mutvārdu tulkošanas jautājumiem. Šobrīd I. Zauberga ir Eiropas Komisijas Mutiskās tulkošanas ģenerāldirektorāta latviešu valodas tulku nodaļas vadītāja.

2016. gadā LU Humanitāro zinātņu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļas izdotā grāmata „Tulkošanas teorija profesionāliem tulkiem un tulkotājiem” ir I. Zaubergas 2004. gadā angļu valodā iznākušās monogrāfijas „Theoretical Tools for Professional Translator” tulkojums latviešu valodā. Tulkojumu no angļu valodas veikuši LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesionālās maģistra studiju programmas „Rakstiskā tulkošana” studenti Eva Šteinberga, Elīna Balgalve, Beāte Paula, Olga Sanda Jurča, Jānis Proboks, Liena Liksnite, Elīna Trēde, Beate Zara, Ilze Fogeļe un Brita Taškāne. Tulkojuma redaktore – Ieva Loca, Ilze Fogeļe, Olga Sanda Jurča un Eva Šteinberga. Zinātniskie konsultanti – Dr. philol. Gunta Ločmele un Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs.

Apsveicami, ka beidzot latviešu valodā ir iznācis „mācību līdzeklis, kas domāts tulkotāju un tulku sagatavošanai” (1). Par tulkojumzinātnes jautājumiem Latvijā līdz šim galvenokārt ir izdotas zinātniskas monogrāfijas un raksti zinātniskos krājumos. Lai arī tulkojumzinātne Latvijā kopš 20. gadsimta 80. gadiem ir dinamiski attīstījusies, līdz šim tā arī nav tapis mācību līdzeklis, kurā būtu sniegts pārskats par galvenajām norisēm tulkojumzinātnes attīstībā, par galvenajām teorijām un pētniecības aspektiem, kā arī apkopoti praktiskas ievirzes uzdevumi un/vai jautājumi.

Mācību līdzekļu kontekstā grāmatas konceptuālā iecere ir oriģināla un vērtējama atzinīgi. Grāmatu veido piecas daļas. Pirmajā daļā autore aplūko tulkošanas pamatjautājumus, sniedzot nelielu ieskatu tulkošanas teorētiskajos aspektos. Otrajā daļā ir apkopoti astoņi autores zinātniskie raksti. Trešā daļa ir veidota kā glosārijs, kurā ietverta svarīgākā specifiskā tulkojumzinātnes leksika, norādot terminu vai speciālā lietojuma vārdu un tā skaidrojumu

(definīciju) latviešu valodā, kā arī atbilsmi angļu valodā. Ceturtajā daļā ir iekļauta bibliogrāfija papildu informācijai, savukārt piektajā – uzdevumi teorētiskajā daļā aplūkoto jautājumu praktiskai iztirzāšanai un iegūto zināšanu nostiprināšanai.

Pirmajā daļā „Pamatviedokļi tulkošanā” (4–24) autore septiņos soļos sniedz ieskatu tulkošanas teorētiskajos aspektos. Ievadā I. Zauberga pārliecinoši argumentē, kādēļ profesionālam tulkam/tulkotājam ir nepieciešamas teorētiskās zināšanas un kā tās var noderēt praksē. Īpaša uzmanība tiek pievērsta tulkošanas paradigmas maiņai. Proti, autore apraksta līdz 20. gadsimta otrajai pusei dominējošo „uz avotu orientēto pieeju”, kuras pamatā ir doma par neaizskaramu, pat svētu oriģinālu, un vēlāk funkcionālistu un skopa teorijas iedibināto „uz mērķi orientēto pieeju”. Pretstatījums starp šīm pieejām caurvij visu teorētisko aspektu aprakstu. Autore norāda, ka mūsdienās tulkošana ir kļuvusi par „pakalpojumu, kas tiek veikts pasūtītāja vajadzībām” (4), ka „pasūtītāja intereses ir galvenās” (4) un labs tulkojums ir „tāds, kas atbilst jaunās komunikatīvās situācijas prasībām” (4), tādējādi lasītājam kļūst nepārprotami skaidrs, ka autore pārliecinoši atbalsta otrās pieejas pamatidejas. Šajā kontekstā tiek aplūkota arī tulkošanas un kultūras mijiedarbe, norādot, ka „tulkotājs ir kultūru starpnieks” (7). Īpaša vērība tiek pievērsta katras kultūras tekstu konvencijām jeb – runājot tulkotāju izmantotajiem vārdiem – tradīcijām (8–9). Nākamajā solī autore aplūko tekstus, jo „pieeja tulkojumam ir atkarīga no teksta veida” (10). Lasītājs tiek iepazīstināts ar informatīviem, vokatīviem un ekspresīviem tekstu tipiem. Šeit gan kritiski jāpiebilst, ka šī ir nevis Karla Bīlera (*Karl Bühler*, tulkojumā latviešu valodā nepareizi atveidots kā Būlers) tekstu klasifikācija, kā autore norādījusi (10, 14), bet gan vācu tulkojumzinātnieces Katarīnas Reisas (*Katharina Reiß*) klasifikācija (sk. Reiß 1971; Reiß 1976). Šo tieši tulkošanas kontekstā veidoto tekstu tipoloģiju K. Reisa¹ izstrādājusi uz K. Bīlera valodas funkciju struktūras modeļa jeb t. s. organona modeļa bāzes (sk. Bühler 1934). Atzinīgi vērtējama autores izvēlētā pieeja teksta tipus nenošķirami sasaistīt arī ar attiecīgi izvēlamo tulkošanas stratēģiju un metodi. Teorētiskā pārskata noslēgumā autore īsi aplūko tulkotāja atbildības un tulkojuma kvalitātes, tostarp – kritikas, jautājumus.

No potenciālā mācību līdzekļa lasītāja, īpaši – tulkošanas studiju programmu studentu, skatpunkta kritiski vērtējama autores pieeja tulkojumzinātnes pamatnostādnes un teorijas aprakstīt, nenorādot attiecīgo teoriju pamatlicējus un pārstāvjus. Tā, piemēram, izlasot grāmatas pirmo

¹ Jāpiebilst, ka aplūkotā K. Reisas tekstu tipoloģija līdzās I. Zaubergas uzskaitītajiem trim tekstu tipiem – informatīvais, vokatīvais un ekspresīvais tekstu tips – ietver vēl ceturto – audiomediālo tekstu tipu.

daļu, lasītājs neuzzina, kuri Rietumu teorētiķi ir pārstāvējuši minēto „uz avotu orientēto”, kuri – „uz mērķi orientēto” pieeju. Ja lasītājs vēlētos padziļināt savas zināšanas par scēnu un rāmējumu (angļu *scenes and frames*) teoriju, tad no sniegtā apraksta (9) diemžēl nav iespējams uzzināt, kuru autoru darbos ir meklējama papildu informācija.

Grāmatas pirmajā daļā autore vairākkārt norāda uz teorijas nesaraujamo saikni ar praktisko tulkošanu. Visnotaļ pozitīvi vērtējama autore pieeja aplūkotos aspektus, piemēram, kultūras specifiku (9), tekstu veidus (10–14), skaidrot, tos atbilstoši sasaistot ar tulkošanas metodēm/stratēģijām². Lasītājam (pieņemsim, tulkošanas studiju programmas studentam) ik pa laikam tiek norādīts, ka attiecīgajā gadījumā varētu izmantot kādu noteiktu metodi/stratēģiju (piemēram, tiešo pārneši, pārstrādāšanu, pragmatisko adaptāciju, izlaidumu, eksplikāciju, pārstrukturēšanu). Ņemot vērā mērķauditorijas vajadzības, būtu bijis noderīgi jau ievaddaļā vienuviet piedāvāt iespējamo tulkošanas metožu aprakstu, tās ilustrējot ar praktiskiem piemēriem. Šādi lasītājam ne tikai atvieglotu spēju izprast tekstu un izsekot līdzī aprakstītajiem problēmgadījumiem (jo īpaši grāmatas otrajā daļā), bet arī nostiprinātu iegūtās zināšanas un praktiskajā darbā ļautu ātri un pārdomāti izšķirties par vēlamo metodi. Diemžēl grāmatā tas nav realizēts, un lasītājs ik pa laikam tiek konfrontēts ar, iespējams, nezināmiem fenomeniem (piemēram, eksplikācija kā tulkošanas metode).

Vislielākais apjoms ir grāmatas otrajai daļai „Ieskats tulkošanas teorijā” (25–94). Šajā daļā ir apkopoti astoņi autore zinātniskie raksti, kuru „mērķis ir latviešu valodas tulkojumos ieviest teorētiskos jēdzienus” (2). Lai gan nav īsti skaidrs, kas tieši domāts citētajā mērķa formulējumā, jānorāda, ka tieši šī mācību līdzekļa daļa ļauj vislabāk izprast nesaraujamo mijiedarbību starp tulkošanas teoriju un praksi. Īpaši atzinīgi vērtējams visos zinātniskajos rakstos iekļautais lielais praktisko piemēru skaits. Autore katru aplūkoto fenomenu skaidro, to ilustrējot ar autentiskiem piemēriem no latviešu valodas tulkojumiem, tādējādi nodrošinot vēl labāku izpratni par konkrēto (teorētisko) jautājumu. Iztirzāto jautājumu loks ir ļoti plašs, tomēr galvenā vērība tiek pievērsta tieši 20. gadsimta 90. gados un 21. gadsimta sākumā tulkojumzinātnē tik populārajam kultūras jautājumam. Grāmatā iekļautajos zinātniskajos rakstos autore aplūko diskursa interferenci un tādējādi tulkošanas procesā radītos hibrīdtekstus, skaidrojot brīvību vai ierobežotību mērķa kultūras apstākļos. I. Zauberga arī īsi pieskaras t. s. atsvešināšanas jeb „svešādošanas” (27) un pielāgošanas teorijai, kā arī t. s.

² No grāmatas tulkojuma latviešu valodā noprotams, ka autore nepieņem šķirumu starp tulkošanas metodēm un tulkošanas stratēģijām, ar abām saprotot vienu un tā paša jēdziena apzīmējumus.

emancipējošajam tulkojumam, kur tulkotājs aktīvi ir iesaistīts mērķauditorijai paredzētā teksta veidošanā. Tiek izskatīta arī kultūrvides un ideoloģijas saistība ar valodu un tulkošanu (tulkošana kā manipulācija). Šajos tekstos kā empīriskais materiāls tiek izmantoti piemēri no tulkotās daiļliteratūras. Pamatojoties uz šādu piemēru analīzi, autore aplūko arī Latvijā iedibināto tulkošanas tradīciju. Noteikti jāpiekrīt I. Zaubergas konstatējumam, ka vairums tulkojumu ir diezgan burtiski: „Tulkojumi ir tuvu oriģinālam un būtībā ir tā kopija.” (54)

Grāmatā iekļautajos zinātniskajos rakstos tiek aplūkoti ne tikai ar daiļliteratūru saistītie tulkošanas aspekti. Analizējot *Dorling Kindersley* tūrisma ceļvežus, autore iztirzā arī svešvalodu īpašvārdu atveides tradīcijas latviešu valodā, konstatējot atšķirības starp „oficiālo nostāju”, t. i., centieniem ievērot vēsturisko tradīciju īpašvārdus atveidot atbilstīgi latviešu valodas normām, un tulkošanas praksi, lietojot dažādas tulkošanas metodes, piemēram, tiešo pārnesei, transkripciju vai pielāgošanu. Lasītājam kļūst skaidrs, ka autore iestājas pret minēto vēsturisko tradīciju, to pamatojot ar mūsdienu pasaules globālo raksturu: „Tieši valstu un kultūru atvērtības un vienas informācijas telpas rašanās dēļ īpašvārdu transkripcija ir kļuvusi nepiemērota. Noslēgtā sabiedrībā, kurā ir ierobežota ne tikai cilvēku, bet arī ideju kustība, transkripcija ir vairāk vai mazāk pieņemama. Mūsdienās pasaule ir atvērtāka un daudz mobilāka, turklāt ir bijuši mēģinājumi atbrīvoties no transkripcijas un piebiedroties pārējām civilizētajām kultūrām.” (71) Nediskutējot par svešvalodu īpašvārdu atveides tradīciju saikni ar kādas kultūras civilizācijas līmeni, jānorāda, ka, neraugoties uz vēl joprojām pastāvošo latviskās atveides prasību, latviešu valodā tiešām novērojama neliela attīstība par labu oriģinālās rakstības saglabāšanai. Mūsdienās, piemēram, vācu *Karl* vairs netop par *Kārli* (tradicionāli Kārlis Lielais), bet gan ir *Karls*; *Martin* nav *Mārtiņš* (tradicionāli Mārtiņš Luters), bet ir *Martins*. Vācijas federālā kanclere *Angela Merkel* senatnē noteikti tiktu latviskota kā *Angela Merķele* nevis *Merkele* (analogi Garlībs Merķelis (*Garlieb Merkel*)). Šie piemēri rāda, ka mūsdienās vairs netiek piemērota galīga pielāgošana jeb pārlatviskošana. Iespējams, pēc kādiem piecdesmit gadiem latviešu valodā šī norma būs zudusi, izšķīroties par labu īpašvārda oriģinālās formas saglabāšanai. Līdzīgi par iespējamu pārejas posmu ar tam sekojošu paradigmas maiņu autore norādījusi arī saistībā ar kulinārijas jomas reāliju atveidi latviešu valodā (87).

Saistībā ar tulkošanas praksi – un savā ziņā arī izvēli starp asimilējošo un atsvešinošo tulkošanas stratēģiju – I. Zauberga analizē arī latviešu pavārgrāmatas un to valodas vēsturisko attīstību. Pavārgrāmatu tulkojumus autore analizē teksta veidu konvenciju jeb „tradīciju” (78–79) kontekstā.

Teksta veidu konvencijām tiek sniegta nedaudz pārveidota vācu tulkojumzinātnieces Kristiānes Nordas (*Christiane Nord*) klasifikācija (78–79). Šajā sakarā gan jānorāda – pat tādā gadījumā, ja K. Norda minētajā avotā ir pieminējusi teksta veidu konvencijas un to klasifikāciju, tomēr minēto klasifikāciju Vācijas tulkojumzinātnē, balstoties uz Deivida Lūisa (sk. Lewis 1969) konvencijas jēdzienu, ir izstrādājusi un ieviesusi Katarīna Reisa (sk. Reiß 1989). Pamatojoties uz tekstu veida dažādajām konvencijām, I. Zauberga no diahroniskās perspektīvas analizē kulinārijas receptu leksikas pārmaiņas, kā arī „izkārtojuma un toņa pārmaiņas” (81). Jāpiekrīt autorei, ka pārmaiņas kulinārijas receptēs ieviestas galvenokārt tulkošanas ceļā. Tomēr nevar piekrist, ka būtu notikušas milzīgas izmaiņas teksta noformējumā. Autores norāde, ka grāmatas dizains „tagad ir līdzīgs tam, kāds atrodams angļu grāmatās: sākumā ir uzskaitītas sastāvdaļas, un tad veicamās darbības, lai sasniegtu vajadzīgo rezultātu” (83), noteikti nav sasaistāms ar mūsdienās notikušajām izmaiņām un nekādā ziņā – ar angļu valodas kā kontaktvalodas ietekmi. Šāds teksta izkārtojums latviešu kulinārijas receptēs ieviests jau 20. gadsimta pirmajā trešdaļā, kad pavārgrāmatu vidē kā dominējošā kontaktvaloda vēl joprojām bija vācu valoda, tās ietekmē arī ieviesās trīsdaļīgais receptes noformējums. Turklāt diezin vai ir pietiekami minēt trīs piemērus no Mārtiņa Rītiņa pavārgrāmatas „Mielasts ar Mārtiņu” (1997) un Egila Zariņa „Slavenību pavārgrāmatas” (1999), lai apgalvotu, ka vispārēji latviešu valodā sarakstītās pavārgrāmatas būtu „zaudējušas savu akadēmisko garu” (83). Nenoliedzami, kopš 20. gadsimta 90. gadiem ir izmainījies grāmatu noformējums, proti, pavārgrāmatās par neatņemamu sastāvdaļu ir kļuvušas ilustratīvas un augstā kvalitātē veidotas fotogrāfijas. Tā vairs nav sausa un lietišķa uzziņu literatūra. Tomēr norādītie „emocionāli personiski komentāri” (83) drīzāk – kā abu minēto pavārgrāmatu gadījumā – jo īpaši raksturīgi tiem izdevumiem, kur centrā ir kāds slavens šefpavārs vai cita personība. Tādējādi nav iemesla secināt, ka vispārēji visām pavārgrāmatām mūsdienās būtu rotaļīgs stils. Kaut arī ik pa laikam nākas sastapties ar tulkotām kulinārijas receptēm, kur kļūdaini (iespējams, zināšanu trūkuma dēļ) latviešu valodā veicamās darbības aprakstītas pavēles izteiksmē (piemēram, tulkojumos no angļu valodas) vai pat nenoteiksmē (tulkojumos no vācu valodas), nav pamata domāt, ka šāda forma latviešu valodā būtu kļuvusi par konvenciju. Vismaz pagaidām latviešu autoru kulinārijas receptēs kā informatīvos tekstos vēl joprojām darbību aprakstam tiek izmantots darbības vārds darāmās kārtas īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes vienskaitļa 3. personā.

Viens autores raksts tematiski atšķiras no iepriekš ar kultūras jautājumiem un tulkošanas stratēģijas (pietuvināt vai atsvešināt) izvēli

saistītajiem rakstiem. Tajā tiek aplūkotas „atšķirības starp tulkotājiem/tulkiem un terminologiem un viņu pieeju jaunas terminoloģijas ieviešanā” (60). Rakstā tiek salīdzinātas metodes, ko, saskaroties ar latviešu valodā neeksistējošiem terminiem, izmanto tulkotāji (piemēram, kalkēšana vai transkripcija), un kā pret to izturas terminologi. Autore uzsver, ka „terminologi šīs metodes lieto ļoti piesardzīgi” un drīzāk izšķirsies par „semantiskām pārveidēm vai dzimtās valodas darinājumiem” (62). Autore norāda arī uz pastāvošo problēmu, kad terminologi mēdz ieviest „mākslīgus terminus, kurus neizmanto profesionāliem mērķiem” (63). Runājot par konkrētiem piemēriem, gan jānorāda, ka rakstā atspoguļota situācija 21. gadsimta pirmajos divos gados (raksts publicēts 2003. gadā), līdz ar to daļa no piemēriem vairs nav aktuāli. Piemēram, *know-how* atbilst latviešu valodā ‘zinātība’ (63), mūsdienās noteikti nav mākslīgs, profesionāliem mērķiem nelietots termins. Arī jautājums par latvisko atbilstmi ES institūcijai *European Council* (63) sen vairs nav aktuāls, un arī *eiro*, *eira* vai *eirs* lietojums (64) vairs nenodarbina tulku/tulkotāju, kā arī sabiedrības prātus.

Topošajiem tulkiem un tulkotājiem jo īpaši noderīga ir grāmatas trešā daļa, kurā apkopota tulkojumzinātnē lietotā speciālā leksika. Lai arī nav īsti skaidrs, pēc kādiem kritērijiem autore ir atlasījusi glosārijā iekļaujamos šķirkļus, var teikt, ka tie galvenokārt satur leksiku no tulkošanas veidu, metožu, stratēģiju jomas. Noteikti uzteicama ir ideja izstrādāt šādu tulkojumzinātnes specifiskā lietojuma leksikas un terminu sarakstu latviešu valodā, tādējādi atvieglojot tulkošanas studiju programmu studentiem iespēju par saviem pētījumiem informēt arī latviešu valodā. Jānorāda gan, ka minētais glosārijs sākotnēji šādā pašā formā jau bijis iekļauts 1994. gadā iznākušajā I. Zaubergas mācību materiālā (Zauberga 1994). Liels skaits glosārijā esošo šķirkļu ir iekļauts arī 2007. gadā izdotajā *Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā* (VPSV 2007). Kaut arī pievienotie skaidrojumi (definīcijas) šeit atšķiras, VPSV esošie terminu latviskojumi noteikti varēja būtiski atvieglot tulkotāju darbu.

Grāmatas ceturtajā daļā iekļauta bibliogrāfija, kas paredzēta papildu informācijas gūšanai un zināšanu padziļināšanai. Īpaši plaši pārstāvēti šajā četras lappuses garajā sarakstā (kopā 64 ieraksti) ir pašas autore darbi. Uzteicams, ka sarakstā atrodamas arī norādes uz citu latviešu tulkojumzinātnieku rakstiem (piemēram, G. Ločmele, J. Sīlis un T. Zālīte). Pārējās monogrāfijas ir vai nu angļu vai krievu valodā runājošo autoru darbi. Tulkošanas studiju programmu studentiem šāda pieeja varētu likt maldinoši domāt, ka citās valodās rakstošie autori nav devuši nekādu artavu tulkojumzinātnes attīstībā. Noteikti būtu lietderīgi bibliogrāfijā iekļaut arī citu mācību līdzekļi aplūkoto teoriju pamatlicēju darbus oriģinālvalodā. Tā kā

vairākkārt tiek uzsvērtā skopa teorija, vēlams pamatliteratūras sarakstā iekļaut arī bieži pieminētā Hansa Fērmēra (*Hans Vermeer*) darbus vācu valodā. Tas pats sakāms par tekstu tipu klasifikāciju (K. Reisa). Domājams, nedaudz sīkāk būtu jārunā arī par ekvivalenci tulkošanas kontekstā, ko autore piemin vien garāmejojot (5). Šajā sakarā (bet jo īpaši saistībā ar tulkošanas metodēm) noteikti būtu norādāms uz franču *Stylistique comparée* un tās pamatlicējiem. Ņemot vērā mācību līdzekļa virsrakstā iekļauto vārdkopu „tulkiem un tulkotājiem” [pasvītrojums mans – E. P.] – šādā bibliogrāfijā noteikti būtu jābūt mutvārdu tulkošanas teorijas klasikai franču valodā, proti, Danikas Seleskovičas (*Danica Seleskovitch*) un Mariannes Ledereras (*Marianne Lederer*) darbiem.

Grāmatas pēdējā – piektā daļa – satur praktisko materiālu ar uzdevumiem. Autore apkopotais materiāls vērtējams pozitīvi. Ar tā palīdzību iespējams padziļināt izpratni par iepriekšējās daļās aplūkotajiem teorētiskajiem jautājumiem. Īpaši atzinīgi vērtējama autore izvēlēta didaktiski metodiskā pieeja, proti, teksti nav vienkārši tulkošanas uzdevumi. Izveidotie uzdevumi ir orientēti uz topošo tulku/tulkotāju prasmi diskutēt, argumentēti pamatot izdarīto lēmumu, izvēlēto tulkošanas stratēģiju. Līdz ar to, konsekventi izmantojot šādu pieeju, tulki un tulkotāji mācās katru savu izvēli profesionāli pamatot un „pierādīt savu kompetenci” (5). Uzmanības centrā ir funkcionālistu pieeja un skopa teorijas pamatnostādnes, proti, orientēšanās uz mērķi, mērķa auditoriju, pamatot teksta ierobežotību avota kultūrvīdē. Apsveicama ir arī autore izvēle darboties nevis vārda, bet gan teksta līmenī – uzdevumi ir vērsti uz veselu tekstu analīzi, to salīdzināšanu, tekstveides īpatnību/atšķirību noteikšanu. Tulkotājs arī praksē tulko nevis atsevišķus vārdus vai teikumus, bet gan tekstus.

Rezumējot aplūkotais mācību līdzeklis noteikti vērtējams pozitīvi. Autore ir apkopojusi plašu teorētisko un empīrisko materiālu, kas topošajiem tulkiem un tulkotājiem sniedz ieskatu par tulkojumzinātnes attīstību, svarīgākajām pamatnostādnēm un teorijām. Turklāt teorētiskās pamatnostādnes ir ilustrētas ar veiksmīgi piemeklētiem piemēriem no latviešu valodas tulkotāju prakses. Domājams, ka šādam izdevumam mērķauditorija galvenokārt ir meklējama tieši latviešu lasītāju aprindās. Tādēļ nenoliedzami ir apsveicama LU Humanitāro zinātņu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas fakultātes iecere I. Zaubergas grāmatu pārtulkot un izdot latviešu valodā. Nedrīkst aizmirst faktu, ka starp grāmatas oriģināla izdošanas brīdi (2004. gadā) un latviskā tulkojuma iznākšanas laiku (2016. gadā) ir pagājuši 12 gadi, tādēļ būtu bijis vēlams tulkojumu izdot kā aktualizētu vai pārstrādātu versiju. Tas ļautu izvairīties no jau novecojušas, šobrīd neaktuālas informācijas klātbūtnes (sk. iepriekš par

terminiem), gan arī materiālu papildināt ar jaunākajām tulkojumzinātnes attīstības tendencēm. Šis tulkojums vedina domāt, ka mācību materiāls ir iestidzis 20. gadsimta 90. gados.

Nobeigumā jāsaka pāris vārdus par latviešu valodā sagatavoto tulkojumu un tā kvalitāti. Kā noprotams pēc publiski pieejamās informācijas, tulkojumu veikuši desmit LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesionālā maģistra studiju programmas „Rakstiskā tulkošana” studenti. Uzteicama ir studentu apņēmība un uzdrošināšanās tulkot zinātniskā diskursa izdevumu latviešu valodā, jo īpaši ņemot vērā grāmatā aplūkoto pētniecisko jautājumu tematisko daudzveidību. Tulkojums ir „draudzīgs lasītājam”, kaut arī ik pa laikam nākas saskarties ar latviešu valodas gramatikai neatbilstošu pieturzīmju (īpaši kola un komata) lietojumu. Tomēr tas netraucē koncentrēti izprast autores vēstījumu. Daudz grūtāk ir gadījumos, kur teksta gala versijā trūkst vienveidības un konsekventa valodas lietojuma. Ņemot vērā to, ka mācību līdzekļi ir tulkojuši desmit tulkotāji, ir jārēķinās arī ar būtiskām individuālā stila atšķirībām un visnotaļ lielu redakcionālo darbu teksta vienādošanas nolūkā. Tas ne visur ir izdevies. Nekonsekvence ir novērojama jau teksta grafiskajā noformējumā, piemēram, „1. SOLIS” (4), „II SOLIS” (5), „Solis Nr. 6” (21). Nereti trūkst konsekventas pieejas arī leksikas (terminu) lietojumā. Piemēram, runājot par tekstu tipiem, lasītājs var lasīt gan par vokatīvajiem tekstiem (12), gan par apelatīvajiem un operatīvajiem tekstiem (13). Tulkojumā jāizšķiras par labu kādam vienam variantam, citādi teorijas (un K. Reisas tekstu tipu klasifikācijas) nepārzinātājs diez vai sapratīs, ka visos trīs gadījumos runa ir par vienu un to pašu tekstu tipu. Vietām tulkotāji kā atbilstmi angļu *conventions* lietojuši vārdu „tradīcijas” (8), bet citviet tas pats jēdziens apzīmēts ar vārdu „konvencijas” (8, 30). Šāda nekonekventa pieeja ārkārtīgi apgrūtina teksta izpratni latviešu valodā. Šajā sakarā vēlreiz jāatgriežas arī pie grāmatas ceturtais daļas, proti, glosārija. Kā norādīts iepriekš, vairums glosārijā ietvertos šķirkļus ir iekļauti 2007. gadā izdotajā VPSV, līdz ar to tiem jau ir oficiāli apstiprināta atbilstme latviešu valodā. Tādēļ tulkotāju uzdevums noteikti bija tulkojumā izmantot jau oficiāli ieviestos terminus, neveidojot jaunus terminu variantus, piemēram, angļu *relay interpreting* tulkojams nevis kā „relejtulkošana” (121), bet gan „starpniektulkošana” (VPSV 2007, 372); *sight translation* – nevis „mutisks tulkojums no lapas” (115), bet gan „tekstieskates tulkošana” (VPSV 2007, 392) u. tml.

Tomēr, kā norādīts jau iepriekš, vislielākā tulkotāju nezināšana un arī skrupuloza redakcionālā darba trūkums ir vērojams saistībā ar ārvalstu pētnieku vārdu un uzvārdu atveidi latviešu valodā. Diemžēl franču konferenču tulces un mutvārdu tulkošanas teorijas pamatlicējas Danika

Seleskoviča (*Danica Seleskovitch*) un Marianne Lederera (*Marianne Lederer*) latviskajā tulkojumā ir kļuvušas par vīriešu dzimtes pārstāvjiem: „Pirmo reizi šo teoriju prezentēja Selezkovičs (*Seleskovitch*) un Lederers (*Lederer*) (Parīzes skola) 60. gadu beigās.” (108) Līdzīgs negadījums ir noticis, atveidojot vācu pētnieces Juliānes Hausas (*Juliane House*) personvārdu: „Termins, kuru ieviesa Hauss (1977)..” (123). Visā tulkotajā tekstā vērojamas dažādas nekoncekvences personvārdu atveidē latviešu valodā. Īpaši tas attiecināms uz personvārdiem, kas nav no angļiski runājošajām valstīm. Piemēram, vācu pētnieks Hanss Fērmērs (*Hans Vermeer*) tiek kļūdaini dēvēts par Vermēru (7), vācu zinātniece Katarīna Reisa (*Katharina Reiß*) ir saukta gan kā Reisa (101), gan kā Raisa (106), bet Kristiāne Norda (*Christiane Nord*) tulkojumā ir minēta kā Kristiāna Norda (23). Grūtības tulkotājiem sagādājusi arī poļu zinātnieku personvārdu atveide latviešu valodā, piemēram, Aņeļa Koržeņovska (*Aniela Korzeniowska*) ir kļuvusi par Anielu Korzenovsku (26), savukārt Pjotrs Kuhivčaks (*Pjotr Kuhlaczak*) – Pjotru Kuhivžaku (26). Varētu rasties jautājums – kādā nolūkā šāda kritika? Pirmkārt, noteikti jāatceras, ka runa ir par mācību līdzekli tulkotājiem un tulkiem. Ja šāds izdevums ir pārtulkots kļūdaini un studenti, atsaucoties uz to, minētās kļūdas izplata tālāk, tad rodas jautājums, vai šāds mācību līdzeklis latviešu valodā var tikt akceptēts. Varbūt labāk studentiem ieteikt izmantot netulkoto mācību grāmatas izdevumu, jo, runājot aplūkotās skopa teorijas aspektā, tulkojums funkcionāli neatbilst izvirzītajam mērķim un tulkotāju darbs nav vērtējams kā profesionāli un lietpratīgi veikts. Otrkārt, šāda veida kritika noteikti ir nepieciešama tādēļ, ka tulkotāji ir tieši tās profesijas pārstāvji, kur īpaša uzmanība jāpievērš valodas kvalitātei, pareizai teksteidei un mērķvalodā paredzētajai funkcijai atbilstīgam noformējumam. Domājams, tikai ar objektīvas kritikas palīdzību iespējams vērst tulkotāju uzmanību uz viņu atbildību gan avotteksta autora, gan mērķvalodas auditorijas priekšā.

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Bühler 1934 – **Bühler, Karl.** *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache.* Jena : G. Fischer, 1934.

Lewis 1969 – **Lewis, David.** *Convention. A Philosophical Study.* Cambridge (Mass.) : Harvard Univ. Press, 1969.

Reiß 1971 – **Reiß, Katharina.** *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik.* München : Hueber, 1971.

Reiß 1976 – **Reiß, Katharina.** *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text.* Heidelberg : Scriptor, 1976.

Reiß 1989 – **Reiß, Katharina.** Textsortenkonventionen und Übersetzen. *Hermes*, 2, 1989, 37.–54. lpp.

VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca.* Sast. autoru kolekt. Valentīnas Skujiņas vad. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Zauberga 1994 – **Zauberga, Ieva.** *A Concise Course of Translation Studies.* Rīga : LU tipogrāfija, 1994.

Зауберга 1991 – **Зауберга, Иева Арминовна.** *Отражение языковой динамики в переводах.* Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук. Рига, 1991.

Ziņas par recenziju autoriem

BALAMA VITA

Dr.paed., MBA, Mg.philol., Ventspils Augstskola

Tulkošanas studiju fakultātes docente, vadošā pētniece

vita.balama@venta.lv

BALODE INETA

Dr.philol., Latvijas Universitāte

Humanitāro zinātņu fakultāte, Ģermanistikas nodaļas profesore, vadošā pētniece

inetabalode@inbox.lv

DREIJERS GUNTARS

Dr.philol., Ventspils Augstskola

Tulkošanas studiju fakultātes dekāns, docents, pētnieks

guntars.dreijers@venta.lv

DUBOVA AGNESE

Dr.philol., Ventspils Augstskola

Tulkošanas studiju fakultātes docente, pētniece

agnese.dubova@venta.lv

LAIZĀNE INGA

Mg.philol., Rīgas Stradiņa universitāte, lektore

inga.laizane7@inbox.lv

LELE-ROZENTĀLE DZINTRA

Dr.philol., Ventspils Augstskola

Tulkošanas studiju fakultātes asociētā profesore, vadošā pētniece

dzintra.lele-rozentale@venta.lv

PROVEJA EGITA

Dr.philol., Ventspils Augstskola

Tulkošanas studiju fakultātes docente, pētniece

egita.proveja@venta.lv

STADGALE INETA

Mg.philol., Ventspils Augstskola, Tulkošanas studiju fakultātes lektore

ineta.stadgale@venta.lv

ŠANOVA ZOJA (ЗОЯ ШАHOBA)

Filol.zin.kand., Sanktpēterburgas Valsts universitāte

Slāvu filoloģijas katedras docente

z.shanova@gmail.com

ZNOTIŅA INGA

Mg.philol., Rīgas Stradiņa universitāte, lektora p.i.

Inga.S.Znotina@gmail.com

Saturiskie un formālie norādījumi recenziju izstrādei

Recenziju žurnāla mērķis ir veicināt zinātnisko diskusiju. Tas ietver ieceri, piedāvājot recenzijas, informēt par jaunākajiem valodniecības un tulkojumzinātnes pētījumiem. Recenzijas iespējams sagatavot par jaunākajām publikācijām, piemēram, monogrāfijām, zinātnisko rakstu krājumiem, zinātnisko konferenču materiālu krājumiem, iespējams, arī atsevišķiem rakstiem vai konkrētas tematiskās grupas (apakšnozares) rakstiem.

Recenzijas valodas izvēle

Latviešu valodā izdoto zinātnisko publikāciju recenzijas aicinām izstrādāt svešvalodā (angļu vai vācu valodā). Tādējādi iespējams nodrošināt, ka informācija par Latvijā publicētajiem zinātniskajiem darbiem tiek popularizēta starptautiski. Savukārt svešvalodās (gan ārvalstīs, gan Latvijā) iznākušo publikāciju recenzijas ieteicams sagatavot latviešu valodā, lai informētu Latvijas zinātniekus par aktuāliem pētījumiem ārvalstīs. Iepriekš sazinoties ar redakcijas kolēģiju, iespējams vienoties par atkāpi no minētā norādījuma par valodas izvēli.

Recenzijas uzbūve

NOSAUKUMS

- Informācija par recenzēto publikāciju: darba bibliogrāfiskie dati (autors/atbildīgais redaktors, nosaukums, izdošanas vieta, izdevniecība, gads, lappušu skaits), ISBN.

Paraugš

Ludvigs, Klauss-Dīters; Mudīte Smiltēna. *Vācu-latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga : LU akadēmiskais apgāds, 2015, 1024. lpp., ISBN 978-9984-45-923-3.

Valoda – 2014. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXIV. Atbildīgā redaktore Svetlana Polkovņikova. Daugavpils : Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 2014, 520. lpp., ISBN 978-9984-14-697-3.

Druviete, Ina. English in Latvia: symbol of European identity, tool for career promotion or "the third force"? – *Sociolinguistica: Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*. = *International Yearbook of European Sociolinguistics*. = *Annuaire International de la Sociolinguistique Européenne*. Año 2014, Número 28. Dedicado a: Die Einstellungen und die Politik der Nationalen Sprachinstitute in Europa zu Englisch als Europäische Lingua Franca. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2014, 69–88. lpp.

Siliņa-Pinķe, Renāte. *Rigas spätmittelalterliche Personennamen.* / Beiträge zur Lexikographie und Namenforschung 7. Herausgegeben von Silvio Blendler. Hamburg: Baar-Verlag, 2014, S. 220, ISBN 978-3-935536-07-3

Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums, 19 (2). Red. kolēģijas vadītāja Benita Laumane. Krājuma atbildīgā redaktore Linda Lauze. Liepāja : LiePA, 2015. 223 lpp. Tematiskā grupa "Tulkošanas jautājumi".

IEVADS

- Vispārīga informācija par autoru, publikācijā aplūkoto pētījumu un tā aktualitāti, kontekstualizējot attiecīgajā zinātniskajā diskursā (literatūras norādes un atsauces noformējamās pēc Latvijas valsts standarta LVS ISO 690 un LVS ISO 690-2).
- *Zinātnisko rakstu krājumu gadījumā* – vispārīga informācija par krājumu, tā izdevējiem un autoriem, īss saturisks pārskats.

-

IZTIRZĀJUMS

- Publikācijas apraksts: pētījuma iecere, izvirzītās hipotēzes, pētījuma objekts un priekšmets, mērķis un uzdevumi.
- Īss satura izklāsts.
- Īss pētījuma svarīgāko atziņu apkopojums, iekļaujot citātus, kas ataino darba autora viedokli.
- Publikācijas kritiska analīze, aplūkojot, piemēram, šādus jautājumus:
 - cik skaidri un saprotami autors prezentē savu pētījumu;
 - kādi ir publikācijas (pētījuma) pozitīvie aspekti un kādi ir tā trūkumi, tos attiecīgi argumentējot;
 - vai autora secinājumi atbilst pētījumā izvirzītajam mērķim un uzdevumiem.
- *Zinātnisko rakstu krājumu gadījumā*
 - Īss krājumā ietvertu rakstu vai izvēlētās tematiskās grupas rakstu iztirzājums, to kritiska analīze

NOBEIGUMS

- Īss kopsavilkums, savi secinājumi vai spriedumi (arī zinātnisko rakstu krājumiem).
- Komentārs par publikācijas praktisko nozīmi un potenciālo mērķauditoriju.
- Iespējams, turpmākie pētniecības jautājumi.
-

CITĒTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS (alfabētiskā secībā)

INFORMĀCIJA PAR RECENZENTU (norādot vārdu un uzvārdu, zinātnisko grādu, pārstāvētās institūcijas nosaukumu un e-pasta adresi).

Recenzijas noformēšana

- Recenzijas teksts noformējams *Times New Roman* 12; intervāls starp rindām 1,5; lapas malas – no augšas un apakšas 2 cm, no kreisās un labās malas 2,5 cm.
- Recenzijas teksta apjoms: 5–10 lpp.
- Recenzijas teksts iesūtams MS Word formātā elektroniski uz adresi: recenziju.krajums@gmail.com. Arī jautājumu gadījumā lūdzam ar redakcijas kolēģiju sazināties, rakstot uz šo adresi.